

JELENTÉS A PÉNZÜGYI STABILITÁSRÓL

2001.
február

Készítette: a Magyar Nemzeti Bank Bankfőosztálya és Pénzpolitikai főosztálya
Kiadja: a Magyar Nemzeti Bank Titkársága
Kiadásért felel: Dr. Kovács Erika ügyvezető igazgató
1850 Budapest, V., Szabadság tér 8–9.
Terjesztés: Molnár Miklós
Telefon: 312-4484
Internet: <http://www.mnb.hu>

ISSN 1419-2926

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS	5
MAKROGAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI KÖRNYEZET	7
Általános gazdasági környezet	7
Globális konjunktúra és nemzetközi tőkepiaci tényezők	7
Belföldi makrogazdasági feltételek	9
Növekedés	9
Infláció	9
Árfolyam-alakulás	10
Kamatalakulás	11
Államadósság.	12
Az egyes szektorok pozíciói.	13
A vállalati szektor	13
A háztartási szektor	17
A külfölddel szembeni pozíció	19
A BANKRENDSZER STABILITÁSA	22
A hitelkockázatok alakulása a bankszektorban	24
Vállalati hitelezés	24
Lakossági hitelezés	26
Mérlegen kívüli hitelkockázati kitettség	28
A portfólió minősége.	29
Országkockázati kitettség	30
A bankszektor piaci kockázatoknak való kitettsége	31
Kamatkockázat	31
Árfolyamkockázat	32
A bankrendszer likviditása	32
A bankok tőkehelyezete, a tőkemegfelelés alakulása	33
A bankrendszer eredménye.	34
A NEM BANKI PÉNZÜGYI KÖZVETÍTÉS HELYZETE MAGYARORSZÁGON	37
A pénzügyi közvetítő piac mérete, koncentrációja	37
Befektetési vállalkozások	38
Pénzügyi vállalkozások	40
Biztosítók	42
Befektetési alapok	44
Nyugdíjpénztárak	46
A magánnyugdíjpénztárak	46
Önkéntes nyugdíjpénztárak	47
A nem banki pénzügyi közvetítők működését jellemző kockázatok	48

TANULMÁNYOK	50
Stresszteszt. A banki portfóliók piaci és hitelkockázatának megítélése a bankrendszer stabilitása szempontjából.	50
A hitelkockázat kezelése a magyar bankrendszerben	68
A nettósítás szabályozása Magyarországon	77
Az elektronikus banki szolgáltatások helyzete Magyarországon	81

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Bank immár második alkalommal publikálja a „*Jelentés a pénzügyi stabilitásról*” című kiadványát. A kiadvány célja, hogy átfogó képet adjon a magyar pénzügyi rendszer stabilitását közvetlenül és közvetve érintő legfontosabb kérdésekről, továbbá bemutassa az első jelentés óta eltelt időszak főbb folyamatait, tendenciáit.

A jelentés szerkezeti felépítése megegyezik az augusztusban megjelent kiadványéval: az „álló” – a makrogazdasági feltételrendszer és az egyes szektorok pozíciójának alakulását; a bankrendszer stabilitását; illetve a nem banki pénzügyi közvetítők helyzetének változását bemutató – részeket most is aktuális, a pénzügyi közvetítő rendszer stabilitását érintő tanulmányok egészítik ki.

A jelentés megállapítja, hogy a magyar gazdaság a 2000 év első felében (s a rendelkezésre álló előzetes adatok alapján annak egészében) kedvező külpiazi konjunkturális feltételek mellett, gyors ütemben növekedett, miközben az infláció mérséklődése elmaradt az előzetes várakozásoktól. A vállalati szektor finanszírozási igénye kismértékben nőtt, míg a háztartások megtakarítási hajlandósága, a vártnál kisebb reáljövedelem-növekedés mellett az 1999-es – a korábbi éveknél alacsonyabb – szinten maradt. A két szektor jövedelemhelyzetében bekövetkezett változások ugyanakkor nem érintették számottevően a pénzügyi közvetítőrendszer kockázatait.

Az alapvetően kedvezően alakuló makrogazdasági folyamatok pozitívan hatottak a magyar bankrendszer fejlődésére, s javították a jövőre vonatkozó várakozásokat is. A rendszer tőkehelyzete továbbra is stabil, portfóliója, jövedelmezősége és költséghatékonysága javult, piaci kockázatoknak való kitettsége csökkent az elmúlt időszakhoz képest. Ugyanakkor folytatódott a – sok tekintetben nem túl szigorúan szabályozott és kevésbé átlátható – nem banki pénzügyi közvetítők térnyerése, de ez nem járt a rendszerszintű kockázatok említést érdemlő növekedésével. A nem banki pénzügyi közvetítők közül különösen dinamikus volt a banki háttérrel rendelkezők növekedése, ami felhívja a figyelmet a bankcsoportok konszolidált értékelésének a fontosságára.

A jelentésben közölt tanulmányok közül az első a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank által 2000. évben végrehajtott „*Financial Sector Assessment Program*” módszertanának felhasználásával és továbbfejlesztésével a bankszektorra vonatkozóan végez egyelőre kísérleti stádiumú és ezért fenntartásokkal kezelendő – „stressztesztet”. Az elemzés a rendszer ellenállóképességét vizsgálja szélsőséges piaci árfolyammozgások, valamint az ügyfélportfólió radikális romlása esetén. Az elemzés szerint a bankszektor piaci kockázatokkal szembeni ellenállóképessége magas, míg a hitelezési kockázat sokszerű megemelkedése egyes bankok esetében jelentős tőkevesztést eredményezne. Ez utóbbi rendszerszinten is komoly kockázati tényezőt jelenthet.

A hitelezési kockázatok kezelésének jelenlegi gyakorlatát, a bankoknál tapasztalható még meglévő hiányosságokat elemzi a második tanulmány. Az elemzés a Bázeli Bankfel-

ügyleti Bizottság által kidolgozott, a hitelkockázat kezelésére vonatkozó ajánlásokban megfogalmazott szempontok alapján készült, így a hitelezési politikáktól kezdve a jogi környezeten és a szabályozottságon át az ellenőrzésig, a vezetői információs rendszerek működéséig a hitelkockázat kezelését érintő valamennyi részterületet átfogja.

A harmadik elemzés a nettósítás kérdéskörét vizsgálja, rámutatva, hogy Magyarországon is szükséges a nettósítás jogi szabályozásának továbbfejlesztése annak érdekében, hogy ezzel egy újabb eszköz állhasson a bankok rendelkezésére a partner- és elszámolási kockázatok csökkentésére. Ezen túlmenően a jogi környezet átalakítását kívánja az európai uniós jogharmonizációs kötelezettségünk is. A nettósítás szabályozásának több területén már előrehaladott fázisban van az egyeztetés az illetékes hatóságok között és várható, hogy az új szabályok már 2001 első félévében bevezetésre kerülhetnek.

A negyedik tanulmány az elektronikus banki szolgáltatások fajtáit és jogi szabályozását, felügyeletét, s fejlődésüknek magyarországi tendenciáit, potenciális kockázatait ismerteti.

I. Makrogazdasági és pénzügyi környezet

Általános gazdasági környezet¹

Globális konjunktúra és nemzetközi tőkepiaci tényezők

Augusztus óta a nemzetközi konjunkturális helyzet némileg kedvezőtlenebbé vált. A legfontosabb fejlemény az, hogy egyértelművé vált: az Egyesült Államok évek óta tartó, kiemelkedően gyors növekedése lassulni kényszerül, a vélemények leginkább a csökkenés mértékében különböznek. Bár az Egyesült Államok 2001-es növekedési ütemére vonatkozó várakozásaink nem csökkentek jelentősen az elmúlt félév során, a 2000. évi növekedés a korábban vártnál jelentősen magasabb volt, így a 2001-re várt növekedés a gazdaság korábrinál erőteljesebb lassulását jelenti. Ugyanakkor megnőtt a kedvezőtlen forgatókönyvek esélye. Az elemzők többsége szerint az amerikai gazdaságpolitika valószínűleg képes lesz elérni, hogy a növekedés lassulása drasztikus visszaesés nélkül menjen végbe. Ugyanakkor továbbra sem lehet kizárni egy recesszióval együttjáró "hard landing" kialakulásának lehetőségét, amit a világgazdaság egésze megsínylne. Az Európai Unió kilátásai ugyanakkor továbbra is viszonylag kedvezőbbek: a legtöbb értékelés szerint az EU-országok összessége 2001-ben relatíve jobban fog teljesíteni, mint az Egyesült Államok, azaz nem fog olymértékben visszaesni a növekedés, mint a tengerentúlon (lásd I.1. táblázat, I.1. ábra).

Ez természetesen kedvezően hat majd Közép-Kelet-Európa gazdaságainak növekedési kilátásaira is, azaz a gazdasági növekedés globális mérséklődése ellenére a régió országaiban vélhetően csak kis mértékben csökken a GDP növekedési üteme. Bár a régió legnagyobb gazdasága, Lengyelország növekedése lassul, ez elsősorban a viszonylag magas reálkamatok belföldi keresletet szűkítő hatásának tulajdonítható. Ugyanakkor a jelek arra mutatnak, hogy a folyó fizetési mérleg már-már veszélyes méreteket öltő hiányát sikerül visszafogni. Csehország 2000-ben kilábal az elhúzódó recesszióból. Bár a költségvetés és a fizetési mérleg hiánya nőtt, az összkép így is kedvezően módosult. A feltörekvő piacok közé sorolt Európán kívüli gazdaságoknak viszont – elsősorban Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia országainak – az Egyesült Államok visszafogottabb teljesítménye és a japán gazdaság várhatóan folytatódó stagnálása miatt romló kilátásokkal kell számolniuk, bár a Fed enyhülő monetáris politikája ezt a hatást gyengítheti.

¹ A fejezet 2001. január 26-án lezárt adatokra épül.

I.1. táblázat A reál GDP növekedési üteme néhány régióban

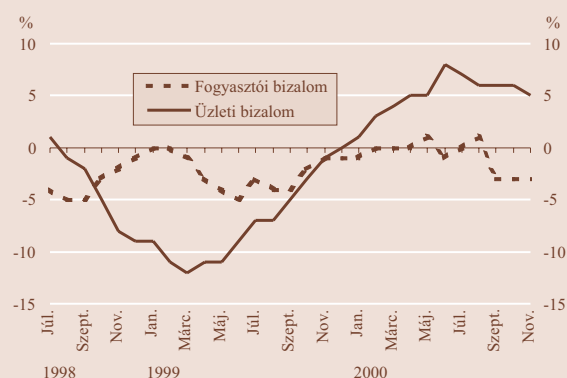
	1996	1997	1998	1999	2000*	2001**	2002**
Egyesült Államok	3,6	4,5	4,4	4,3	5,1	3,1	3,5
Európai Unió	1,6	2,5	2,7	2,3	3,4	3,1	3,0
Közép-Kelet-Európa	3,6	3,2	2,5	1,8	3,9	4,1	4,3
Ázsia és Latin-Amerika	6,5	5,1	2,6	3,9	4,3	3,5	3,7

Forrás: Nemzetközi pénzügyi intézmények és befektetési bankok előrejelzései.

* Becslés.

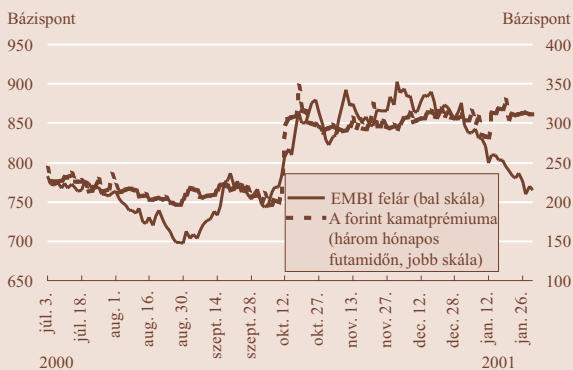
** Előrejelzés.

I.1. ábra Fogyasztói és üzleti bizalmi indexek az Európai Unióban

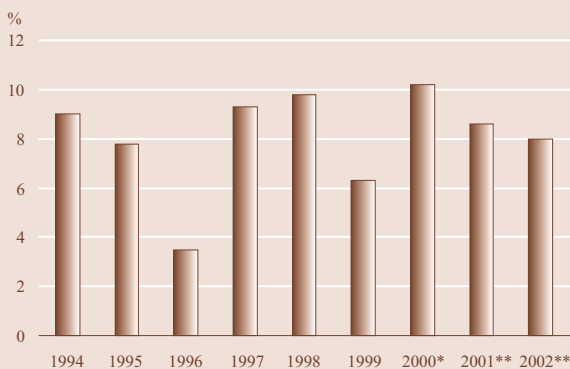
Forrás: Európai Központi Bank

I.2. ábra A forint kamatprémiuma 3 hónapos futamidőn és az EMBI kötvényindex felára

Forrás: JPMorgan.

I.3. ábra Import volumenindexek az Európai Unióban

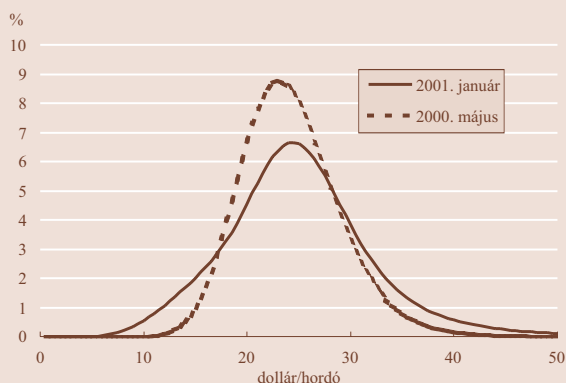

Forrás: Európai Bizottság, 2000. november.

* Becslés.

** Előrejelzés.

I.4. ábra Opcióárakból számított kockázatmentes valószínűség-eloszlások a kőolaj hat hónappal későbbi árára vonatkozóan

Forrás: NYMEX- és MNB-számítások.

Megjegyzés: Bizonyos feltételek mellett a fenti valószínűség-eloszlás a piac adott időpontbeli várakozásának tekinthető arra vonatkozóan, hogy az opciók lejáratkor milyen szinten áll majd a WTI (West Texas Intermediate) kőolaj. A valószínűség-eloszlás becslése a 2000. május 5-i és a 2001. január 5-i opcióárakból történt.

A nemzetközi tőkepiacok alakulását elsősorban az amerikai konjunktúra és befektetői hangulat határozza meg. Ennek megfelelően a globális befektetői környezet kockázat iránti étvágya a 2000 közepéhez mérten csökkent, ami mind a vállalati kötvények, mind pedig a nemzetközi szuverén kibocsátók kötvényeinek piacán az amerikai állampapírokhoz viszonyított hozamfelárak emelkedésében is tükröződik (lásd I.2. ábra). Habár a Fed január elején foganatosított kamatcsökkentésének hatása egyelőre még korántsem egyértelmű, hogy véglegesnek vagy átmenetinek tekinthető-e, azonban érezhetően enyhülést hozott a nemzetközi tőkepiacokra: az év végéhez mérten 150 bázisponttal csökkent az EMBI-kamatfelár. Ezt a trendet a forint kamatprémiuma nem követte, az október óta gyakorlatilag változatlanul 300 bázispont fölött tartózkodik.

Bár az orosz válsághoz hasonló méretű megrázkódtatástól nagy valószínűséggel nem kell tartani, a pénzügyi válságok kialakulásának veszélye a feltörekvő piacokhoz tartozó gazdaságokban – főként Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia egyes országaiiban – 2000 első feléhez képest némileg megnőtt. Amennyiben a feltörekvő piacokon belül ténylegesen bekövetkezne egy pénzügyi válság, az nagy valószínűséggel a kötvényfelárak számottevő emelkedését okozná.

Az Európai Unió növekedési kilátásainak a magyar exportra gyakorolt hatása egyelőre számos bizonytalanságot hordoz (lásd I.3. ábra). Habár a GDP-növekedés várható csökkenése kismértékű (nem haladja meg a 0,3–0,5 százalékpontot), az importkereslet változásában a GDP-növekedés változása jellemzően felerősítve jelentkezik. Ugyanakkor kedvező, hogy az unióbeli fogyasztás várhatóan nagyobb ütemben nő, s mivel a magyar exportban jelentős a fogyasztási cikkek részaránya, így a magyar áruk iránti kereslet várhatóan nagyobb mértékben nő, mint az EU importja. Az importkereslet alakulása tekintetében a két hatás egyenlege egyelőre bizonytalan. Az euró erősödése a dollárhoz képest a hazai versenyképesség romlását okozza az Európán kívüli piacokon, ám ezek súlya az exporton belül alig haladja meg a 20 százalékot. A külpiacon konjunktúra szempontjából összességében tehát kedvező a kép: az exportlehetőségek tovább javulnak, ami kedvezően hat a vállalati szektor nyereségességére, így a pénzügyi stabilitás szempontjából is előnyös.

A magyar gazdaság versenyképessége szempontjából fontos külpiacon tényező a kőolaj világpiacon ára. A legtöbb előrejelzés középtávon csökkenő olajárakra számít, ami a cserearány javulását vetíti előre. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az olajárral kapcsolatos várakozások bizonytalansága szintén növekedett: a piac 2001 elején jóval kevésbé határozott a jövőbeni árakkal kapcsolatban, mint 6–12 hónappal ezelőtt (lásd I.4. ábra).

A nemzetközi tőkepiacok alakulásának a hazai pénzügyi stabilitásra gyakorolt hatását értékelve három tényezőt kell elkülöníteni. A külföldi befektetők szemében az ország megítélése egyrészt az általános nemzetközi tőkepiaci hangulattól, másrészt a közép-kelet-európai régió helyzetétől, harmadrészt a hazai befektetéseknek a régió belüli relatív megítélésétől függ.

Az utóbbi két tényező tekintetében kedvező helyzetben vagyunk, az ország külső megítélését pozitívan befolyásoló híreknek – a nizzai EU-csúcstalálkozóknak, valamint a szuverén adósság minősítésében bekövetkezett javulásnak – köszönhetően. A hitelminősítési besorolás javulását a kedvezőbbé váló ál-

lamháztartási pozíció, valamint a csökkenő államadóság tette lehetővé (lásd I.2. táblázat).

A nizzai csúcstalálkozón megállapodás született az EU által 2002 végéig megvalósítandó intézményi reformokról, melyek lehetővé teszik az új jelöltek mielőbbi felvételét. Az Unió államfői reményüket fejezték ki, hogy a legfelkészültebb jelöltek az Európa Parlament 2004-es választásán már részt vehetnek.

Ugyanakkor az általános nemzetközi tőkepiaci körülmények romlása Magyarországon is érezteti hatását, bár nem olyan mértékben, hogy az veszélyeztesse a pénzügyi stabilitást. Viszont jórészt ennek tudható be, hogy az elmúlt fél év egésze során a hazai államkötvények kamatprémiumának növekedését tapasztalhatunk, és a romló nemzetközi tőkepiaci hangulat a Budapesti Értéktőzsde részvényeinek árfolyam-alakulására is rányomta a bélyegét. 2001-ben ilyen szempontból nem számíthatunk jelentős javulásra. A feltörekvő piacokat érintő tőkepiaci turbulenciák, bár egyre kisebb mértékben, de hatással vannak a Magyarországra irányuló tőkeáramlásra, a forint árfolyamára, a hazai részvényárakra és a kamatokra, így az ezekből fakadó kockázatokat a hazai pénzügyi közvetítő rendszernek továbbra is kezelnie kell.

Belföldi makrogazdasági feltételek

Növekedés

Az általános gazdasági konjunktúra szoros összefüggésben van a bankrendszer portfólióminőségének és a szektor nyereségességének alakulásával. 2000-ben Magyarország a gazdasági átmenet kezdete óta legmagasabb növekedését mutatta: az év első három negyedévében a GDP reálnövekedése 5,6 százalék volt. A növekedés éven belüli lefutásából azonban az látszik, hogy az 1999 második negyedétől gyorsuló növekedés 2000 elején tetőzött, majd a nyugat-európai konjunktúra alakulását követve a negyedéves GDP-bővülés fokozatosan mérséklődött.

A GDP gyors növekedése mellett az egyes ágazatok alakulása erősen eltérő volt (lásd I.3. táblázat). Míg a feldolgozóipar termelése – hozzáadott érték alapon – 14,6 százalékkal bővült, az építőipar és a szolgáltatások kibocsátása sokkal szerényebb mértékben nőtt, a mezőgazdaságé pedig az év közepétől már erősen csökkent. Mindez azzal a következménnyel járhat, hogy az általánosan kedvező konjunkturális helyzetben is akadnak olyan ágazatok, amelyekben a szektorális visszaesés gyengíti az adósok adósságszolgálati kapacitását, és megnöveli a bankok hitelkockázatát.

Infláció

Mivel az árstabilitás hiánya megnehezíti a hitel- és piaci kockázatok felmérését, és általában bizonytalanabbá teszi a gazdasági számításokat, a magas és volatilis infláció az egyik legfontosabb makrogazdasági kockázat a bankrendszer működésében. Bár 1995 közepe óta látványosan csökkent az infláció Magyarországon és 1999 első felére egyszámjegyű lett az éves fogyasztói árindex, az elmúlt másfél évben megtorpant a defláció. Ennek elsődleges oka az energiaárak 1999 közepétől megindult erőteljes emelkedése, amely az ország külkereskedelmi partnereinél is érezhetően megemelte az inflációt. Ehhez járultak olyan exogén sokkok – 1999-ben a gyógyszerár-támogatási rendszer megválto-

I.2. táblázat Magyarország hitelminősítésének alakulása

	Japan Credit Rating Agency	Moody's	Standard & Poor's	Fitch-IBCA	Duff & Phelps	Thomson Bank-Watch
1987	A-	-	-	-	-	-
1988	A-	-	-	-	-	-
1989	A-	Baa2	-	-	-	-
1990	A-	Ba1	-	-	-	-
1991	BBB+	Ba1	-	-	-	-
1992	BBB+	Ba1	BB	-	-	-
1993	BBB	Ba1	BB+	-	-	-
1994	BBB	Ba1	BB	-	-	-
1995	BBB	Ba1	BB+	-	-	BB+
1996	BBB+	Baa3	BBB-	BBB-	BBB-	BBB-
1997	BBB+	Baa3	BBB-	BBB	BBB	BBB-
1998	BBB+	Baa2	BBB	BBB	BBB	BBB
1999	A-	Baa1	BBB	BBB+	BBB	BBB
2000	A-	A3	A-	A-	BBB+	BBB+

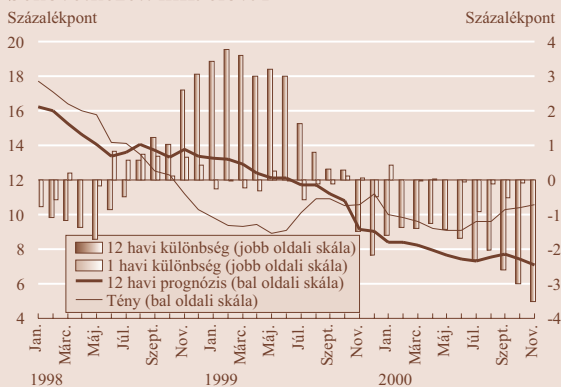
I.3. táblázat Bruttó hozzáadott érték ágazatonként

(volumenindexek, előző év azonos negyedév = 100)

	2000			
	I. n. év	II. n. év	III. n. év	I-III. n. év
Mezőgazdaság	4,0	5,6	-7,9	-0,1
Ipar	14,8	12,2	11,3	12,7
ebből:				
Feldolgozóipar	17,1	14,1	12,7	14,6
Építőipar	3,8	3,9	4,4	4,1
Szolgáltatások	2,3	2,6	2,2	2,4
Összesen, GDP	6,6	5,8	4,5	5,6

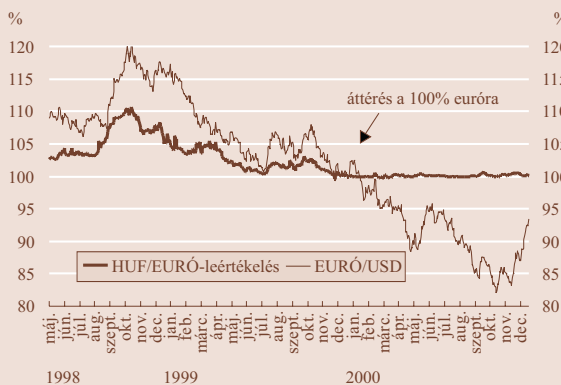
Forrás: KSH, előzetes adat.

I.5. ábra A 12, illetve az 1 hónapra előretekintő piaci inflációs prognózisok összevetése a ténylegesen bekövetkezett inflációval

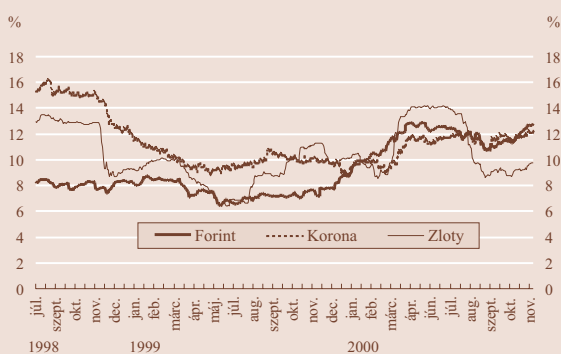
Forrás: Reuters és MNB.

I.6. ábra Az euró-dollár árfolyam és a forint euróval szembeni árfolyamváltozása az előre bejelentett leértékelés nélkül, (2000. január 1=100)

Forrás: Reuters és MNB.

I.7. ábra A forint, a korona és a zloty dollárral szembeni árfolyamának éves volatilitása (90 napos mozgóablak)*

* Napi árfolyamadatok logaritmusos differenciájának 90 napos szórása évesítve.

zása, 2000-ben a feldolgozatlan élelmiszerek áremelkedése – amelyeknek az általános árszínvonal-emelkedésre gyakorolt hatását önmagában a makrokereslet gazdaságpolitikai eszközökkel történő alakításával nem lehetett megakadályozni. Mivel azonban a vártnál magasabb inflációs pálya ellenére nem történt meg a leértékelési ütem emelése, a forint reálárfolyama felértékelődött. Ennek révén és a jegybanki irányadó kamat 2000 őszi egy százalékpontos megemelésével a monetáris politika igyekezett a minimálisra csökkenteni a kedvezőtlen sokkoknak az inflációra gyakorolt közvetett hatását.

Az infláció alakulásában a váratlan sokkok dominanciáját mutatja, hogy megnőtt az inflációs előrejelzések hibája (lásd I.5. ábra). Az egy évre előretekintő prognózis 1999 elején mutatott ekkora különbséget (igaz akkor a másik irányba) a ténylegesen bekövetkezett inflációhoz képest, miközben még az egy hónapra előretekintő előrejelzés is többször fél-egy százalékponttal becsülte kisebbre a fogyasztói árindex emelkedését. Bár a ténylegesen bekövetkezéskor optimistább várakozások maguk is gátolták az infláció emelkedését, a prognózisok hibái arra utalnak, hogy a hitelfelvevők és megtakarítók által előzetesen várt reálkamat tendenciaszerűen egy irányba tért el a végül ténylegesen kialakult reálhozamoktól.

Árfolyam-alakulás

Az árfolyamkockázat mértéke részben az egyes devizákban meglévő nyitott pozíciók nagyságától, részben a forint különböző valutákkal szembeni árfolyamának volatilitásától függ.

A forint árfolyamának volatilitását alapvetően korlátozza a meglévő árfolyamrendszer. Az árfolyam a valutakosárral szemben az előre bejelentett leértékelési ütemen kívül a $\pm 2,25$ százalékos széles sáv széléig mozdulhat el. Mivel 2000 előtt a kosár dollárt és eurót is tartalmazott (30–70% arányban) a dollár-euró keresztárfolyam változások részlegesen jelentek meg a forint ezen két valutával szembeni árfolyamában. A 100 százalékos eurókosárra történő áttéréssel nemcsak a középparitás vált függetlenné a dollár euróval szembeni árfolyamától, de az árfolyam sávon belüli alakulása sem tükrözi azt (lásd I.6. ábra).

Mindez azzal járt, hogy a forint-euró viszonylatban tovább csökkent az árfolyam volatilitása, miközben a forint-dollárral szembeni árfolyamára már teljes mértékig átterjedt a dollár-euró keresztárfolyam hektikus alakulása. Bár 2000-ben a korábban megfigyeltnél 50 százalékkal nagyobb lett a forint-dollár árfolyam szórása, nagyságrendje így sem haladja meg az euróval szemben szabadon mozgó (és így az euróval szemben sokkal volatilisabb) cseh korona és lengyel zloty dollárral szembeni változékonyságát (lásd I.7. ábra).

Az MNB-nek részletes adatai elsősorban a bankszektor nyitott pozíciójára vonatkozóan vannak,² és a jegybank jogosult is a banki nyitott pozíciók szabályozására. 1999 végén és 2000 elején jelentősen szűnt a bankok mérleg szerinti pozíciója, az egyirányú nyitott pozíciók felépülését és a spekulációs célú konverziós keresletet azonban számos, az MNB által meghozott vagy

² A bankrendszer nyitott pozíciójának részletes elemzése a II. fejezetben található. A vállalati és lakossági szektor összesített nyitott pozícióját érintő elemzés a 13., illetve 17. oldalon található.

bejelentett intézkedés (kamatcsökkentés, MNB-kötvény bevezetése, tartalékrendszer módosításai) 2000 márciusra megszüntette. Ezek közül a devizapozíciókra legközvetlenebbül a kötelező tartalékrendszer 2000. júliustól hatályos változtatása hatott, amely többletköltséget hárít az egyes bankokra, ha a mérleg szerinti devizapozíciójuk meghaladja a szavatoló tőke 30 százalékát. A többletköltség a jegybanknál elhelyezett kötelező tartalékra fizetett alacsonyabb kamat formájában jelentkezik, és a limit átlépésével arányos. A nyitott pozíciók alacsonyabb szintje és az árfolyam volatilitásának csökkenése együttesen a közvetlen árfolyamkockázat alacsonyabb szintjét jelenti a bankrendszerben.

Kamatalakulás

A bankrendszer fontos funkciója a lejárat transzformáció, ami a kamatkockázat üzletszerű vállalásával jár. A kamatkockázat a mérleg szerinti és mérleg alatti kamatkockázati kitettség nagyságától és a piaci kamat változékonyságától függ. A hazai bankrendszert az jellemzi, hogy az eszközök átárazódási ideje meghaladja a forrásokét, ami kamatemeléskor negatív hatással van a bankok jövedelmezőségére. A mérleg szerinti kamatkockázati kitettség mérésére szolgáló 90 napos kumulált átárazódási rés 2000-ben a banki kockázatvállalás csökkenésére utal (részletesebb elemzés a II. fejezetben).

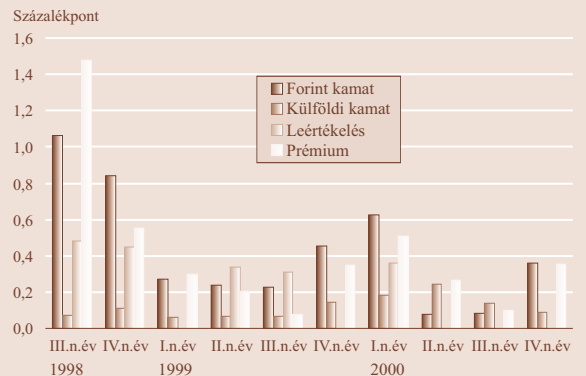
Magyarországon – a fejlett pénzügyi közvetítő rendszerrel rendelkező országokhoz képest – még korlátos a kamatkockázat mérlegen kívüli csökkentésének a lehetősége. Ezen belül is a BÉT és a BÁT határidős kamattermékeinek (BUBOR, diszkontkincstárjegy és 3 éves kötvény termékekre) piaca lényegében nem működik. Ennél jelentősebb – bár nemzetközi összehasonlításban szintén kicsi – a bankközi határidős kamatpiac.

A jelenlegi árfolyamrendszer mellett a forintkamatok változása visszavezethető a leértékelés, az eurókamatok és a kamatprémium alakulására (lásd I.8. ábra). Mivel a leértékelési ütem változtatása többnyire három hónappal előre bejelentett, a bankok számára az euróhozamok és a prémium váratlan változása jelenti a releváns piaci kockázatot. 1998 második felében és 1999 elején az orosz és brazil válság elsősorban a prémiumon keresztül növelte meg a piaci hozamok volatilitását. Hasonlóan 2000 elején az ország specifikus kockázat csökkenését követő kamatprémium változás miatt estek jelentősen a forintkamatok. 2000 III. negyedévében azonban az euróhozamok volatilitása okozta elsősorban a hazai kamatok ingadozását. Az utóbbi esetben a 100 bázispontos jegybanki kamatemelést és az ezt követő hozamemelkedést csak részben követte a kamatprémium, mivel a lépés egybeesett az ECB két negyed százalékpontos szigorításával.

A kamat volatilitásán túl a reálkamat nagysága is fontos a bankrendszer stabilitása szempontjából. Túl magas reálkamat megnöveli a hitelek reáladósság-szolgálatát, csökkenti a projektek nettó jelenértékét, és kontraszelektív hatással jár a hitelfelvevők körében (a magas kamatok miatt eleve csak a magasabb várható értékű, de kockázatosabb projektekkel fordulnak hitelért a bankokhoz). Mindez végső soron a minősített követelések növekedését és a bankrendszer jövedelmezőségének csökkenését okozhatja.

A túl alacsony reálkamat fő veszélye a pénzügyi megtakarítások csökkenése és a bankrendszer forráshiányának kialakulása lehet. Alacsony beruházási hitelkamatok sokszor normális körülmények között nem jövedelmezőnek mutakozó beruházások

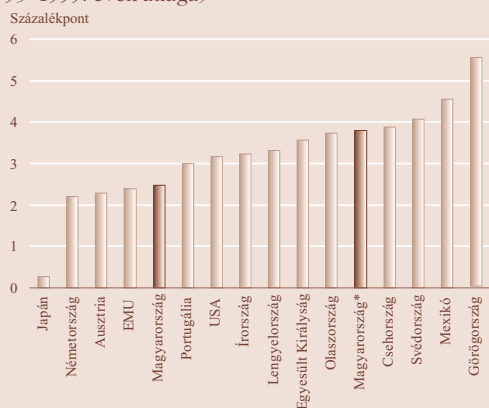
I.8. ábra A három hónapos forinthozamok és komponenseinek negyedéves szórása

Megjegyzés:

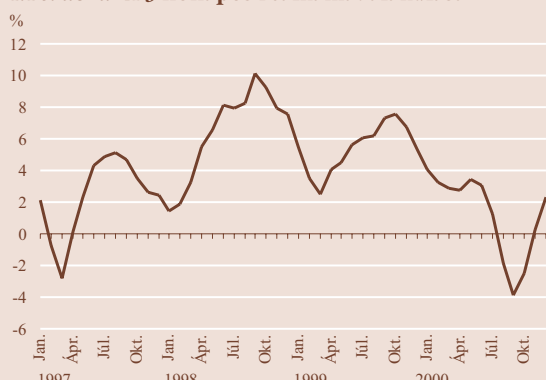
Forint kamat = három hónapos állampapírhozam, külföldi kamat = a valutakosárnak megfelelő összetételű és súlyozású három hónapos külföldi hozam, leértékelés = a három hónappal előre bejelentett leértékelés évesítve, prémium = a forint és a külföldi kamatnak a leértékelési ütemmel korrigált különbsége.

I.9. ábra Rövid futamidejű reálkamatok (1995–1999. évek átlaga)

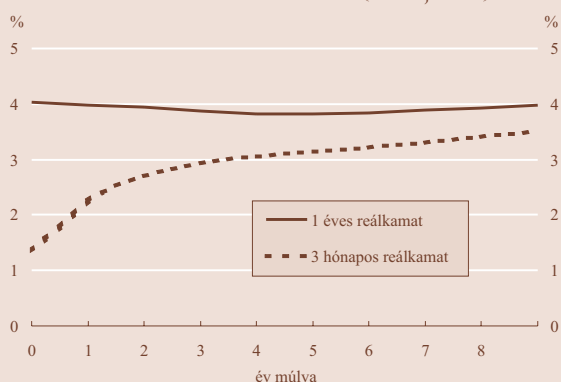
Forrás: OECD
*1998–1999. évek átlaga.

I.10. ábra A 3 hónapos reálkamat alakulása

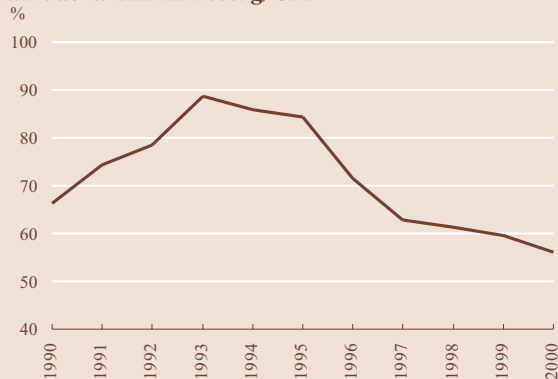
Megjegyzés: A három hónapos állampapírhozam az MNB által számított maginfláció trendjével defláva.

I.11. ábra A hozamgörbéből származtatott 3 hónapos és 1 éves reálkamat 10 évre előre* (2001. január)

Forrás: MNB: Az MNB által számított zéró-kupon hozamgörbe alapján, feltételezve, hogy a 12 havi infláció 2002 eleji 6 százalékos szintről 2010 közepére 3 százalékra csökken.

I.12. ábra Államadósság/GDP

megvalósulásához is vezethetnek. Ilyen esetben a megvalósított kapacitás alacsony jövedelmezősége és az adós ebből következő bukása csak a reálkamat normális szintre emelkedésekor realizálódik.

Más OECD-országgal összevetve a magyar rövid lejáratú kamatok reálhozama nem volt magas a kilencvenes évek második felében (lásd I.9. ábra). Különösen igaz ez, ha más jelentős dezinflációt felmutató országokhoz (Olaszország, Svédország, Görögország) hasonlítjuk a reálkamat szintet. Az 1995. évi fiskális kiigazítást és az általa okozott meglepetés infláció éveit figyelmen kívül hagyó, 1998–99-es reálkamat szint azonban már a dezinfláló országok átlagához áll közel. Az infláció mérséklődése tehát nem követelte meg a nemzetközi összehasonlításban magas reálkamatok fenntartását. Ez részben a következetes, de fokozatos inflációcsökkentő stratégiának, részben a csúszó leértékeléses árfolyamrendszer hitelességének köszönhető.

1999 végén és 2000 elején a nominális kamatoknak, az elvárt prémiummal párhuzamos, gyors csökkenése eredményezte a reálhozamok gyors csökkenését (lásd I.10. ábra). 2000 nyaratól ehhez járult a nemzetközi energiaárak és az élelmiszerek miatt váratlanul megemelkedett hazai infláció reálkamat-mérséklő hatása.

A reálkamatok csökkenése azonban minimálisan járult csak hozzá az infláció növekedéséhez, ugyanis a monetáris kondíciók lazulását akadályozta a reálárfolyam egyidejű felértékelődése. Az alacsony reálkamatok szerepet játszhattak ugyanakkor abban, hogy a bankrendszer lakossági forintbetétei mindössze 4 százalékkal növekedtek 2000 első háromnegyedévében, ami forrásoldalról megnehezítette a dinamikus vállalati és lakossági hitelkereslet finanszírozását. Mindemellett a kínálati sokkok (élelmiszer, energia) lecsengése és az euró dollárral szembeni erősödése októbertől a maginfláció rövid bázisú trendjének csökkenésével és a reálkamatok emelkedésével járt együtt, és ennek folytatódására számítunk az elkövetkezőkben is.

A beruházási döntéseknél nem a rövid futamidejű, azonnali, hanem a beruházás teljes időhorizontján érvényesülő reálkamat a fontos (lásd I.11. ábra). A 2001. januári hozamgörbéből származtatott éves reálkamatra stabil, 4 százalékos körüli érték adódik a teljes 9 éves időtávra, míg a 3 hónapos reálkamat esetében folyamatos emelkedés várható a jelenlegi 1,5 százalékos szintről 3–3,5 százalékra. Míg a rövid reálkamat jelentős ingadozást mutat, a hosszabb lejáratokhoz tartozó reálhozamok hosszabb időt figyelembe véve is stabilan alakulnak.

Államadósság

2000-ben elsősorban a gyors gazdasági növekedés következtében a központi költségvetés adósságának a GDP-hez viszonyított aránya az 1999-es 60 százalékról 56 százalékra mérséklődött (lásd I.12. ábra).

Az államadósság szerkezetének alakulásában a korábbi tendenciák folytatódtak. A megelőző évekhez képest tovább csökkent a devizában jegyzett adósság aránya, 2000 végén a teljes adósság 35 százaléka volt devizában, ami a GDP 20 százalékának megfelelő összeg (lásd I.13., I.14. ábra). Míg 1999-ben az ÁKK a lejárató devizaadósságát kizárólag devizakibocsátásokból finanszírozta, addig 2000-ben a jelentős tőkebeáramlás lehetővé tette, hogy a lejárató devizaadósság egy részét forintból újítsák meg. Ez

azzal a következménnyel járt, hogy az előző évhez képest a devizában jegyzett adósságnak nemcsak az aránya, hanem a nominális értéke (mind euróban, mind forintban kifejezve) csökkent.

2001-ben a központi költségvetés teljes devizaadósságának a 9 százaléka, 850 millió euró értékben jár le (lásd I.15. ábra). A devizaadósság után 650 millió euró kamatot kell fizetni. A költségvetés devizaadósságának finanszírozási szükséglete tehát 1,5 milliárd euró, azaz a forint-euró keresztárfolyam 1 százalékos elmozdulása a devizakamat-kiadások forintértékét 1,8, a devizatörlesztések forintértékét pedig 2,2 milliárd forinttal változtatná.

A forintban jegyzett adósság több mint 64 százaléka piaci értékesítésű kötvény és diszkontkincstárjegy, 18 százaléka zárt kibocsátású kötvény, 11 százaléka lakossági értékpapír, és valamivel több mint 6 százaléka hitel. Az elmúlt évhez képest több mint 4 százalékponttal nőtt az aukciós értékesítésű piaci kibocsátású állampapírok (kötvény és diszkontkincstárjegy) aránya. A zárt kibocsátású kötvények és a hitelek aránya 2–2 százalékponttal csökkent.

A lejáró adósság és a költségvetési hiány finanszírozásában a legnagyobb szerepe az államkötvényeknek van. A GDP több mint 3,3 százalékát kitevő nettó belföldi kibocsátásnak több mint 90 százalékát államkötvények tették ki. (A maradékrészt a lakossági értékpapírok tették ki, a diszkontkincstárjegyek állománya gyakorlatilag nem változott.) A fix kamatozású államkötvény-állománynak dinamikus növekedését a hátralévő futamidő látványos növekedése kísérte. A forgalomban lévő fix kamatozású kötvények átlagos lejáratát az 1999. végi 1,95 évről 2,32 évre nőtt (lásd I.16. ábra). 2000 augusztusától kezdve az Államadósság Kezelő Központ már a második tízéves futamidejű kötvényét aukcionálja. A kötvények súlyának növekedése az összáradósságon belül, illetve az átlagos futamidő növekedése csökkenti az egy éven belül megújítandó adósság arányát is. A 2000 végén fennálló adósság 41 százaléka jár le egy éven belül, ennek a mutatónak az értéke egy évvel korábban 3 százalékponttal volt magasabb.

Az egyes szektorok pozíciói

A vállalati szektor

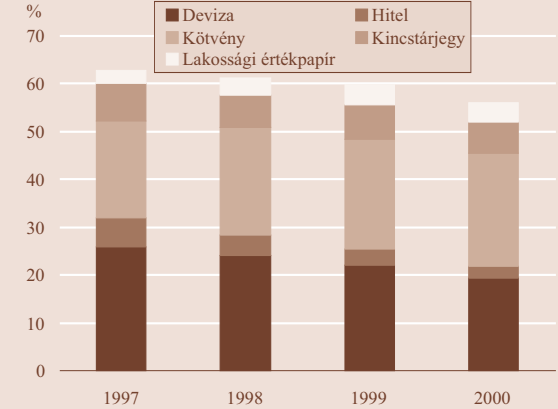
A pénzügyi felépítményrendszert a vállalati szektorból fenyegető kockázatok elsősorban hitelkockázatok. Az egyéb kockázati források is a vállalat jövedelemtermelő képességének szűrőjén keresztül, hitelkockázattá transzformálódva válnak láthatóvá. Ezért a vállalati szektor pénzügyi stabilitási szempontból történő vizsgálatánál az egyes kockázati faktorok jövedelmezőséget befolyásoló hatásának elemzésére helyezük a hangsúlyt.

A vállalatok jövedelmezősége a reálgazdasági feltételektől és a vállalati szektort együttesen vagy ágazatonként eltérően érintő szabályozási környezet változásától függ. A jövedelmezőség volatilitására a vállalatok eladósodottsági szintje, már meglévő finanszírozási struktúrája is jelentős hatással van.

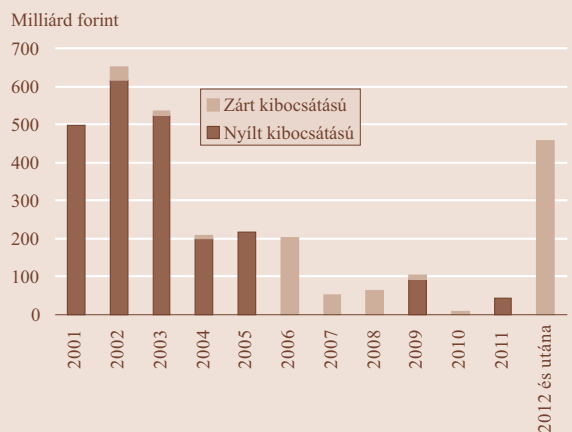
Jövedelmi kilátások, finanszírozási szükséglet

A vállalatok GDP-arányos rendelkezésre álló jövedelme 2000 első három negyedében az 1999. negyedik negyedévi sokkot

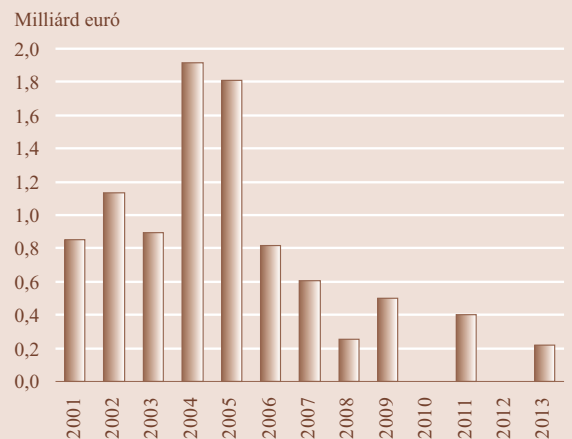
I.13. ábra A központi költségvetés adósságának összetétele a GDP százalékában

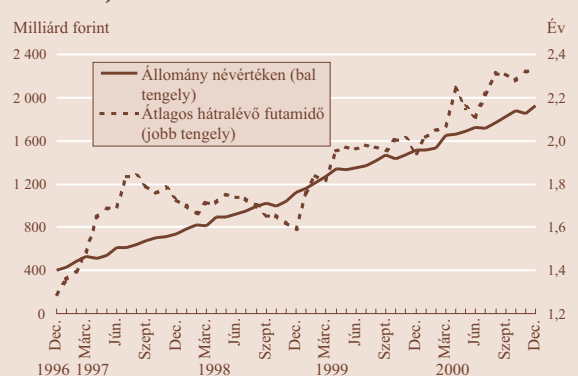
I.14. ábra A forint-államadósság lejárat szerkezete

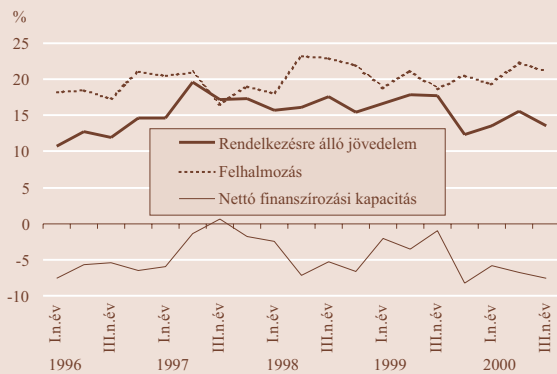
I.15. ábra A deviza államadósság lejárat szerkezete

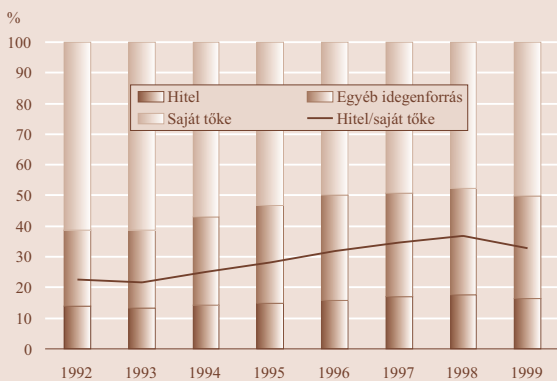
I.16. ábra A fix kamatozású állampapírok átlagos futamidejének alakulása

I.17. ábra A vállalati szektor jövedelme, felhalmozása és külső forrásbevonása a GDP százalékában

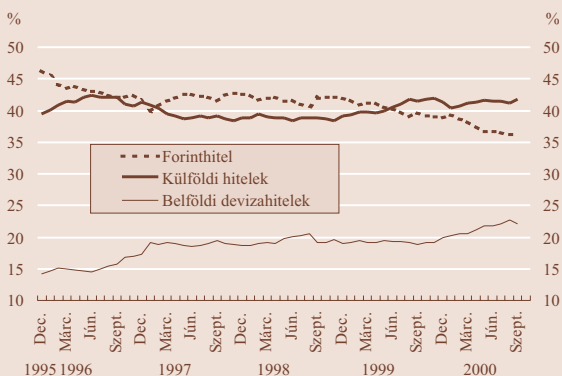

I.18. ábra A nem pénzügyi vállalatok forrás szerkezete a mérlegfőösszeg százalékában

Megjegyzés: A vállalati szektor saját tőke és idegen forrás megoszlásának alakulását az éves APEH-statisztikák segítségével 1999-ig bezárólag követhetjük nyomon.

I.19. ábra A vállalati hitelek devizaszerkezete tulajdonosi hitelek nélkül (bruttó)

követően a korábbiaknál alacsonyabb szinten maradt, vele párhuzamosan a vállalatok felhalmozása és beruházási aktivitása változatlan volt. Ezek együttesen a szektor finanszírozási igényének növekedéséhez vezettek (lásd I.17. ábra).

A vállalatok GDP-arányos rendelkezésre álló jövedelmének csökkenése részben az elszorított cserearány-vesztésnek, részben a külföldi tulajdonban lévő vállalatok csökkenő jövedelem-visszaforogási arányának, illetve általában az osztalékfizetési hányad növekedésének és a szigorúbb fiskális politikának³ tulajdonítható. A külföldi tulajdonú vállalatok jövedelemrepatriációs aránya nemzetközi mértékkel még alacsonynak mondható, így annak fokozatos emelkedése várható. Összességében azonban a vállalatok GDP-arányos rendelkezésre álló jövedelmének további csökkenésére nem számítunk. Várhatóan expanzívabb lesz a fiskális politika, és a cserearány-változás is kedvező vagy semleges lesz.

A vállalati finanszírozás szerkezetének alakulása

A saját tőke mérlegfőösszegen belüli arányának csökkenése 1999-ben megállt, ami a tőkeáttétel és az abból származó jövedelmezőségvolatilitás csökkenését vonja maga után (lásd I.18. ábra). Ez a jelenség átmenetinek tekinthető, a bankok óvatosabbak voltak az 1998. őszi válságot követően a hitelezésben. A hitelexpanzióknak jelentős tere van, hiszen konvergencia várható az EU-országokban tapasztalható magasabb átlagos tőkeáttétel irányába.

A 2000. évi tőkeáttétel a hitelek és a gazdaság dinamikájának ismeretében valamelyest meghaladhatja az 1999-ben tapasztaltakat, de nem jelent drasztikus változást az 1999-es finanszírozási struktúrához képest. A hiteldinamika összhangban van az ipari termelés és értékesítés, illetve az export felfutásával, sőt a gazdaság gyorsuló növekedésével is. A jövőben a gazdaság további gyorsulására nem számíthatunk, üteme várhatóan az EU konjunktúraciklus alakulásához igazodik, amihez a jelenleg tapasztalható hiteldinamikánál mérsékeltebb állománybővülés társul.

A szezonális és egyéb hatásoktól megtisztított⁴ hiteladatok alapján a vállalati hitelportfólióban növekvő szerep jut a devizahiteleknek. A deviza részarányának növekedése határozottabb a hitelek belföldi komponensében, de jelentős mértékű a külföldi idegenforrások növekedése is (lásd I.19. ábra). Ugyanakkor a vállalatok árfolyamkockázatának helyes megítéléséhez figyelembe kell vennünk a pénzügyi eszközök alakulását is.

A nettó forinthitelek részesedése a teljes nettó hitelpozícióból, 1999 második félévében enyhén csökkent, majd 2000 elejére stabilizálódott és változatlan maradt⁵ (lásd I.20. ábra). Így a vállalati

³ A vállalati szektorból vélhetően a belföldre termelő, szolgáltató ágazatokat érinti leginkább a szigorúbb fiskális politika, különösen a szabályozott áras és az állami tulajdonban lévő vállalatokat.

⁴ Ahhoz, hogy a vállalatok pénzügyi és reálváltozók függvényében hozott finanszírozási döntéseit zajmentesen megfigyelhessük, a hitelállományok alakulását különböző hatásoktól kell megtisztítani. A devizahitelek esetében a valutakösrő viszonyított leértékelődés hatását, illetve a forintkösrő eltérő devizaszerkezetből fakadó keresztárfolyam-hatást, míg a forintforrások esetében az inflációs növekmény hatását kell leválasztani. Így a következőkben szereplő idősorok az alapváltozók 1995-ös évi árakra visszaszámított értékeit tartalmazzák.

szektor teljes árfolyamkockázata – az összetételhatásokat figyelmen kívül hagyva – nem változott jelentősen.⁶ A vállalati szektor aggregált pozíciójának változatlan árfolyamkockázata mellett azonban az egyes vállalati pozíciók összesített kockázata növekvő veszélyeket jelez.

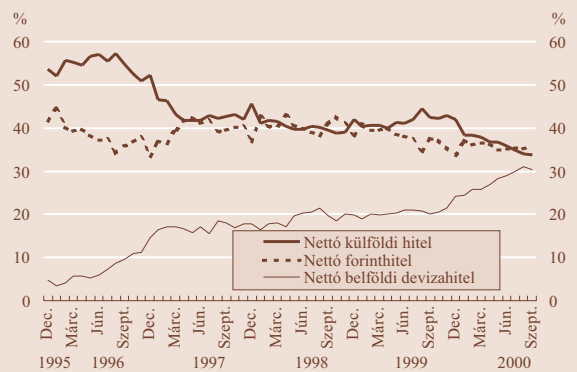
Az új vállalati devizapozíciók nyitása 1999 közepétől már növekvő mértékben a bankrendszer közvetítésével történik. Pontosabban a vállalatok megújítandó vagy új devizaeszközeik esetén a külföldet, devizaforrásaik esetén a belföldet részesítették előnyben, vélhetően a bankrendszer által kínált ösztönzőkkel összhangban (részletesen lásd a II. fejezet, a vállalkozói devizahitelezésről szóló keretes írás). Pénzügyi stabilitási szempontból nem irreleváns a belföldi és a külföldi devizaforrások megoszlása, hiszen így a vállalati szektor árfolyamkockázata és az abból fakadó esetleges fizetési nehézségek nagyobb hányada terheli a bankrendszerre. A fentiek stabilitási következményei nem csak az állományváltozástól, hanem számos összetételhatástól, a devizafinanszírozásban érintett vállalati kör jövedelmezőségétől és árfolyamkockázat-kezelési képességétől is függ.

Sajnos az összetételhatások részletes elemzéséhez nem állnak rendelkezésre megfelelő adatok. A belföldi devizahitelek gyors növekedését számos ok magyarázhatja.

1. Amennyiben a devizahitelek gyors növekedése mögött a látványosan bővülő export áll, illetve ha a devizahitelek növekménye a jelentős exportjuk miatt természetes fedezettel rendelkező cégeknél jelentkezik, az árfolyamkockázat vállalati szinten sem növekszik. Ilyen esetben a devizahitel felvétele a vállalat működési pénzáramai, illetve devizában fennálló nettó kereskedelmi hitel állománya miatti természetes nyitott devizapozíciót csökkenti. Véleményünk szerint a devizahitelek gyors növekedését jelentős részben ez magyarázza. Erre utal például, hogy a feldolgozóipar hitelállomány-növekménye az export gyorsulásával párhuzamosan emelkedett.

Ugyanakkor a feldolgozóipar devizahiteleinek növekedési ütemét is meghaladóan nőtték a „Pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatás, ingatlanügyletek, gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás” kategória vállalatainak devizahitelei. Ez utóbbi tevékenységi körbe tartozó vállalatok természetes fedezetéről kevés információval rendelkezünk, de míg az általuk előállított nemzeti termék a feldolgozóipar hozzáadott termékének töredéke, ugyanakkor 2000 harmadik negyedévében már azonos a részesedésük a vállalatok nettó devizahitel-állományából (31–31%). A fenti ágazati csoportba sorolt hitelek mögött közvetve vagy közvetlenül⁷ feltehetőleg a korábban önmagukat külföldi hitelekből finanszírozó, kiváló jövedelmezőségű, jó fedezeti pozíciójú vállalatok is jelen vannak. Mivel azonban

I.20. ábra A vállalati hitelek devizaszerkezete tulajdonosi hitelek nélkül (nettó pozíciók megoszlása)

⁵ Nettó hitel alatt az adott szegmensből származó hitelek és pénzügyi eszközök (betétek) egyenlegét értjük. Az egyes kategóriákban számított nettó pozíciók részarányában bekövetkező változás érzékenyebb, illetve pontosabb előrejelzője a vállalati szektorban felhalmozódó árfolyamkockázatnak, mint az egyes bruttó aggregátumok vagy teljes állományok alakulása.

⁶ Az összetételhatások vizsgálatára a következő bekezdésekben kerül sor.

⁷ Pl. Az exportra termelő, devizában természetes fedezettel rendelkező vállalatok iroda, illetve egyéb termeléshez kapcsolódó ingatlanigényét a bővülő „kereskedelmi célú ingatlan-” piacon elégíti ki, jellemzően devizában meghatározott bérleti díjakat fizetve.

a belföldi devizahitelhez való hozzáférés tágabb (kockázatosabb) vállalati kör számára adott, mint a külföldi hitelekhez, összességében a vállalati szektoron belül a nyitott pozíciók – és így az árfolyamkockázat – növekedését valószínűsítjük.

2. A forintkamatokba foglalt prémium következtében olcsóbb (bár kockázatosabb) devizában eladósodni. Növekvő inflációs és kamatvárakozások mellett a devizahitel iránti kereslet nő, ha az árfolyamrendszerbe vetett bizalom szilárd. Az emiatt növekvő devizahitelezés lényegében az árfolyamrendszer által jelentett rejtett garancia kihasználására épül, vagyis erkölcsi kockázat áll fenn. Az árfolyam sávon belüli mozgása azonban jelentős árfolyamkockázatot jelent (főleg a rövid lejáratú devizahitelek esetében). A jegybank megítélése szerint nem ez a magyarázat áll elsősorban a devizahitelek gyors növekedése mögött. A kamatprémium csökkenésével egyébként a devizahitelek vonzereje is várhatóan csökken a közeljövőben.

3. A devizahitelezés felfutása a vállalati szektortól független tényezők eredménye is lehet. A banki forintforrások a források eloszlásának sajátosságai, illetve a nem banki pénzügyi közvetítés által jelentett komoly verseny miatt szűkösök, miközben a szabályozási környezet változása is a devizahitel-kínálat növelésére vezeti a bankokat (részletesebben lásd a II. fejezetet). Mivel ezek az indokok nem a vállalatok helyzetéből adódnak, a devizahitelek gyors növekedése nagyobb valószínűséggel jelentheti a nyitott pozíciók növekedését is.

4. Felértékelődési várakozások (megítélésünk szerint jelenleg nem jelentős).

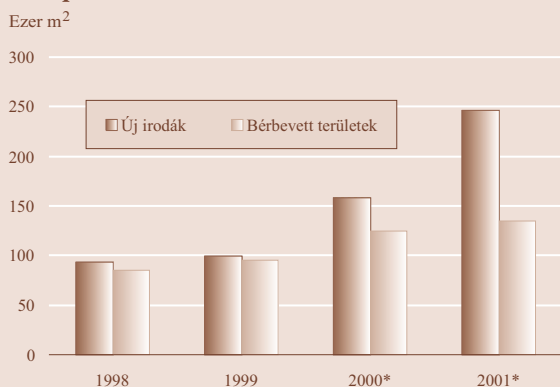
Az árfolyamrögzítés alapjául szolgáló devizakosár összetételének 2000. január elsejével bekövetkező változását a devizahitelek korábbi kosárszerkezetéhez közelítő megoszlása csak késséssel tudja követni. Ezért az érintett hitelportfólióban átmenetileg erőteljesebb, de fokozatosan csökkenő keresztárfolyamkockázat van jelen. 2000 első háromnegyed évében a kedvezőtlen keresztárfolyam-alakulásnak köszönhető 50 milliárd forintos állománynövekedés a teljes állományváltozás mintegy 20%-át adta.

Kereskedelmi célú ingatlanok

A kereskedelmi célú ingatlanok piacán tevékenykedő vállalatok számára a legjelentősebb kockázatot a potenciális árcsökkenések jelentik. Számos pénzügyi krízis kialakulásában játszottak kulcsszerepet ingatlanpiaci árbuborékok. A bankrendszert azért érinthetik érzékenyen az ingatlanfejlesztési vállalatok jövedelmezőségi pozíciói, mert jellemzően magas tőkeáttétel mellett tevékenykednek.

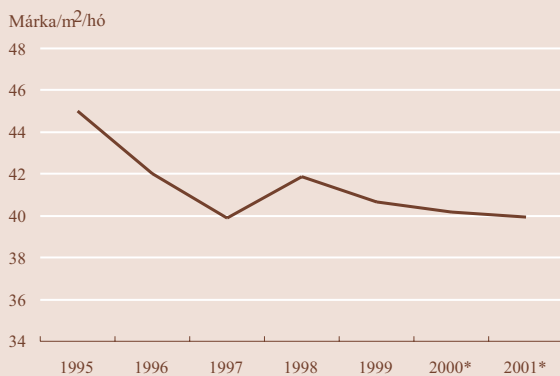
Az irodapiaci árak már 1999-ben stabilizálódtak. Ugyanakkor mind a mai napig a fővárosban dinamikus növekedett a felújított, korszerű irodák száma és a bérelhető területek mérete (lásd I.21., I.22. ábra). A már folyamatban lévő beruházások eredményeképpen 2001-ben további jelentős bővülésre lehet számítani. Ennek következtében átmeneti túlkínálatra és a kihasználatlansági ráta növekedésére lehet számítani, azonban a gazdaság várható növekedési pályája mellett ez a jelenség nem lesz tartós. A kihasználatlansági ráta emelkedése mögött nem a teljes szektor kondícióinak romlása érzékelhető. A „menekülés a minőség-

I.21. ábra Piacra került és bérbevett új irodaterületek Budapesten

Forrás: DTZ Hungary
* Előrejelzés.

I.22. ábra Elsőosztályú irodák bérleti díja Budapesten

Forrás: DTZ Hungary
* Előrejelzés.

be³ jelenséget tapasztaljuk, azaz a korai fejlesztésű – kevesebb komfortot és szolgáltatást biztosító – ingatlanok körében koncentrálódik a kiadatlan ingatlanok nagy része.

A kiskereskedelmi célú ingatlanok piacán jelentős kínálat mutatkozik, ami a szolgáltatók és fejlesztők közötti verseny éleződéséhez vezethet. Ugyankor az árak stabilizálódáshoz vezet a piac további szegmentálódása, kialakulnak az erősebb és gyengébb piaci centrumok, amelyek között jelentős árkülönbségek vannak.

Az ipari célú beruházások képezik a piacnak azon szegmensét, ahol a jövőben a legdinamikusabb növekedés várható. Új logisztikai parkok és a könnyűipar kiszolgáló létesítmények épülnek pénzügyi befektetesként. A többi szegmensben a kínálat átmeneti (várható) bővsége miatt hasonló prosperitással nem számolunk.

A háztartási szektor

Jövedelmi helyzet

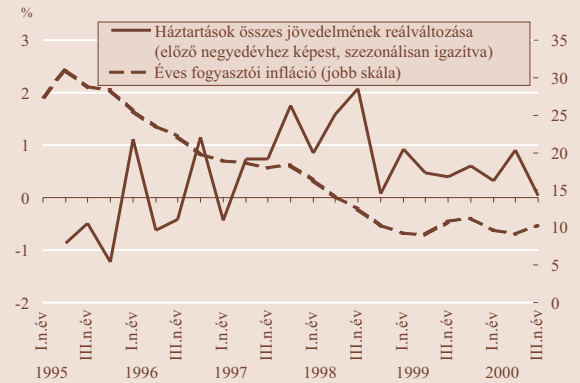
Az elmúlt két évben a háztartási szektor reáljövedelmének növekedése az 1997. év végi, és az 1998-as ütemhez képest alacsonyabb szinten stabilizálódott (lásd I.23. ábra). Ennek oka részben a dezinflációs folyamat megtorpanásában keresendő. A reáljövedelmek a várakozásoknál magasabb infláció miatt alacsonyabb ütemben nőttek, míg a háztartások jövedelemarányos fogyasztása csak kisebb mértékben mérséklődött, így a lényegében változatlan felhalmozási ráta mellett a pénzügyi megtakarítások csökkentek (lásd I.24. ábra).

A lakossági megtakarítások mérséklődése tükrözheti a jövedelmi kilátások kedvező megítélését is. Amennyiben a háztartások úgy gondolják, hogy a reáljövedelem növekedésének visszafogottabb üteme csak átmeneti jelenség, a megtakarítások csökkentésével biztosítani tudják a hosszú távon fenntarthatónak ítélt fogyasztási szint elérését. Ugyanez a mechanizmus a reáljövedelem esetleges nagyobb ütemű jövőbeli növekedése mellett a megtakarítási ráta magasabb szintjét eredményezné. A tartós gazdasági fellendülés lehetősége, valamint a fogyasztási pálya kisímitására irányuló törekvés mellett vélhetően az elhalasztott fogyasztás miatti türelmetlenség is felelős az immár második éve alacsonyabb megtakarítási rátáért.

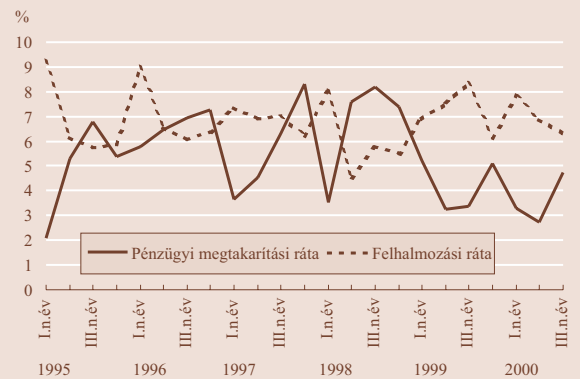
Nettó pénzügyi vagyon

A fogyasztási szint fenntartása elsősorban a dinamikusan növekvő lakossági hitelfelvételen keresztül történt az elmúlt években. Míg a pénzügyi eszközökbe irányuló megtakarítások mértéke időben kiegyensúlyozottabban alakult, addig a hitelfelvétel érzékenyebben reagált a jövedelem, a jövőbeli kilátások és nem utolsósorban a kínálati oldal változásaira. 1999 első negyedévéől az eladósodás reálnövekedése már pozitív, azonban az összes pénzügyi eszközhöz viszonyítva alacsonyabb hitelállomány miatt a nettó vagyon még így is a fogyasztói inflációt meghaladó mértékben gyarapodott. 2000 utolsó negyedévében történt meg először, hogy a negyedéves vagyonnövekmény – a szezonális hatást leszámítva – lényegében csak a fogyasztói árak emelkedését ellensúlyozta, azaz reálértéke nem változott, bár az egy évvel korábbi szinthez képest még mindig reálnövekedésről beszélhetünk (lásd I.25. ábra).

I.23. ábra A háztartások jövedelmének változása

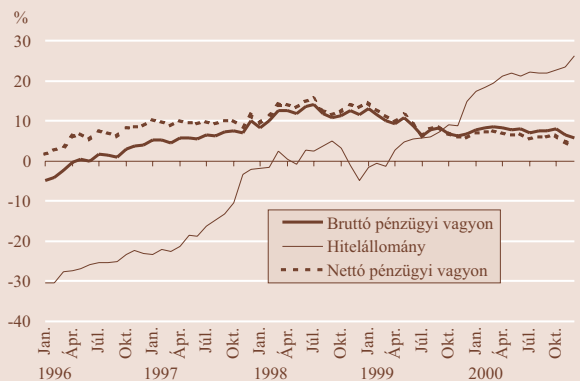

I.24. ábra Pénzügyi megtakarítás* és felhalmozás a jövedelem százalékában

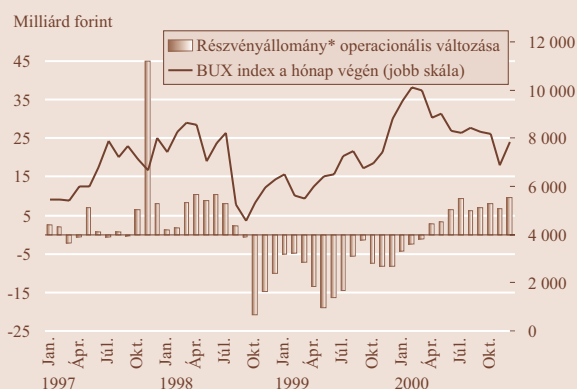

* A pénzügyi megtakarítások és az összes jövedelem a kamatokba foglalt inflációs kompenzációt nem tartalmazzák.

I.25. ábra A pénzügyi eszköz- és hitelállomány éves reálváltozása

I.26. ábra A háztartások részvényvásárlása és a részvények árfolyama

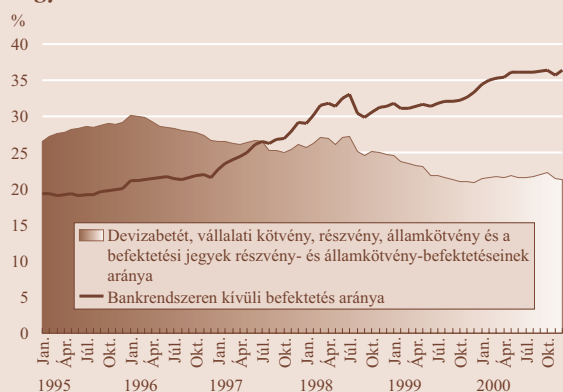
* A részvényállomány értékének változása szezonálisan igazított, és nem tartalmazza az árfolyammozgásból és a tényleges tranzakciókon kívüli volumenváltozásokból származó átértékelődést.

I.4. táblázat A háztartások pénzügyi eszközei 2000-ben

	Milliárd forint			
	Állomány 2000. január végén*	Állomány 2000. december végén	Állomány változása	Ebből tranzakció
Készpénz	669	799	129	129
Takarékbetét és betéti okirat	2201	2392	191	-12
Lakás-takarékpénztári betét	42	66	24	23
Hitelintézeti értékpapír	37	30	-6	-9
Kisvállalkozói betét	122	153	32	20
Devizabetét	663	745	82	30
Befektetési jegy	400	462	62	33
Állampapír	753	815	63	2
Tőzsdei részvény	254	299	45	60
Vállalati kötvény	4	4	0	0
Életbiztosítási díjtartalék	305	407	103	73
Nyugdíjpénztári követelések	264	403	140	111
Háztartások pénzügyi eszközei	5712	6575	863	460

* A dátumváltást megelőző készpénzfelvétel, valamint a bérkifizetések előrehozása miatt az 1999. december végi állapotok kevésbé lennének alkalmasak az összehasonlításra.

I.27. ábra A bankrendszeren kívüli megtakarítások és a kockázatos eszközök részaránya a pénzügyi vagynon belül

A hitelállomány további felfutása hosszabb távon is várható, ugyanis a magyar háztartások eladósodottsága nemzetközi összehasonlításban kifejezetten alacsonynak mondható. Magyarországon a háztartások hitelállománya az éves GDP-nek körülbelül 5%-a, míg ugyanez az érték a fejlettebb gazdaságokban tipikusan 50% felett van. Ugyanakkor a pénzügyi megtakarítások vonatkozásában sokkal kisebb a különbség, így az sem zárható ki, hogy az eladósodás tartósan gyorsabb lesz, mint a pénzügyi eszközállomány gyarapodása. Változatlan vállalati finanszírozási igényt feltételezve ez nemzetgazdasági szinten csak a külfölddel szembeni pozíció romlásával képzelhető el.

Pénzügyi eszközök

A bankok forrásbevonó képességét közvetlenül és nagy mértékben érintő forintbetétek aránya a háztartások pénzügyi portfóliójában tovább csökkent 2000-ben, bár az év második felében a betételhelyezés már döntően pozitív volt, azaz a forintbetét-állomány a kamatokba foglalt inflációs kompenzációnál nagyobb mértékben növekedett, de ez az első félévben bekövetkező csökkenést nem egyenlítette ki. Hasonlóan pozitív volt – ugyanezen időszakban – a devizabetét-elhelyezés, és mértéke meghaladta az előbbiét.

A korábbi évekhez képest alacsonyabb befektetésijegy- és állampapír-vásárlási hajlandóság mellett a háztartások részvényvásárlása 2000-ben ismét jelentős. A vásárlási hullám azonban a részvényárak év eleji tetőzése után indult el (lásd I.26. ábra), emiatt jelentős volt az árfolyamvesztés, és ezért a tőzsdei részvények aránya a pénzügyi vagynon stagnált. A megtakarítások jelentős részét a likvidnek nem tekinthető és a már évek óta meghatározó életbiztosítás és nyugdíjpénztári befizetések tették ki (lásd I.4. táblázat).

A bankrendszeren kívüli megtakarítási formák felé történő vagyonszerkezetváltás 2000 első hónapjaiban tovább folytatódott, azonban a második félévben megállt. Mivel az utóbbi évek dezintermediációs folyamatában a nyugdíjpénztárak és az életbiztosítások játszottak döntő szerepet, nem kísérte azt a portfólió kockázatának növekedése. Noha a korábban tapasztalt csökkenő tendencia – átmenetileg – megtörni látszik, a kockázatosnak tekinthető eszközök⁸ részaránya tavaly sem nőtt (lásd I.27. ábra).

Az adósság szerkezete

Az eladósodási folyamat a fogyasztási hitelállomány felfutásával kezdődött (lásd I.28. ábra). Részaránya a teljes háztartási adósságállományon belül 1998 eleje óta folyamatosan nőtt 2000 közepéig, az utóbbi fél évben azonban az építési és ingatlanhitelek látványosabban gyarapodtak.

Az állami támogatások mellett az ingatlanpiaci fejlemények is szerepet játszhattak az építési és lakásvásárlási hitelfelvétel dinamikájában, mely az elmúlt év második felében megközelítette a fogyasztási hitel kihelyezésének mértékét. Az 1998-as orosz válságot követő részvényárzuhanás után növekedett a kereslet

⁸ Az elmúlt 4 évben a háztartások pénzügyi vagyonában a devizabetét, a vállalati kötvény, a tőzsdei részvény, és az államkötvény okozta a legnagyobb átértékelődési hatásokat. Ennek megfelelően a felsorolt eszközöket, valamint a befektetési jegyek akkora részét, amekkorát az alapok eszközállományában a részvények és államkötvények jelentenek, soroltuk a kockázatos eszközök-höz.

nyomás a lakóingatlanok piacán, ahol addig a túlkínálat volt jellemző. A budapesti lakótelepi lakások ára – például – 1998 és 1999 decembere között megduplázódott, és 2000 első felében is tovább emelkedett. Az áremelkedés dinamikája vélhetően sok háztartást ösztönzött – esetleg már korábban eltervezett – lakásépítésre, melyhez a lakásprogram által biztosított kedvezményes kamatok előnyös környezetet teremtettek. A kereslet így részben elfordult a használt ingatlanok piacától, ahol 2000 második felében bár csekély, de egyértelmű árcsökkenés volt megfigyelhető. Ezzel párhuzamosan a kiadott lakásépítési engedélyek száma meredeken emelkedni kezdett, és a harmadik negyedévben a korábbi években jellemző érték másfélszeresét érte el (lásd 29. ábra).

Mivel az építési hitelek odaítélésénél jellemző a jelzálogfedezet, egy ingatlanpiaci buborék kialakulása elvileg kockázatot jelenthet. Ilyen típusú kockázat lehetősége azonban korlátozott, ugyanis – az értékesítéssel járó költségek miatt – a bankok a fedezetül szolgáló ingatlant általában jóval a piaci érték alatt számítják be, így az utóbbi években látványosan megugró ingatlanárak esetleges visszaesése vélhetően nem fenyeget a jelzálogjogok elértéktelenedésével, és így a követelések behajthatatlanná válásával.

Bár a lakossági hitelek átlagos kamatát csökkentették a kedvezményes kamatozású ingatlanhitelek, továbbá az inflációs várakozások – több felmérés szerint is – emelkedtek az elmúlt év során, a hitelkamatokból számítható reálkamat még mindig rendkívül magasnak mondható. Érthető tehát, hogy a nagyobb lakossági hitelállomány egyúttal nagyobb kamatterhet is jelent. A háztartások kamatfizetési kötelezettsége a rendelkezésre álló jövedelemhez viszonyítva 1998 óta nem csökken, 2000-ben pedig a korábbi 1,3%-ról közel 1,5%-ra emelkedett (lásd 30. ábra). Nemzetközi összehasonlításban azonban ez alacsonynak számít, fejlettebb gazdaságokban az 5 és 10 százalék közötti érték tekinthető tipikusnak.⁹

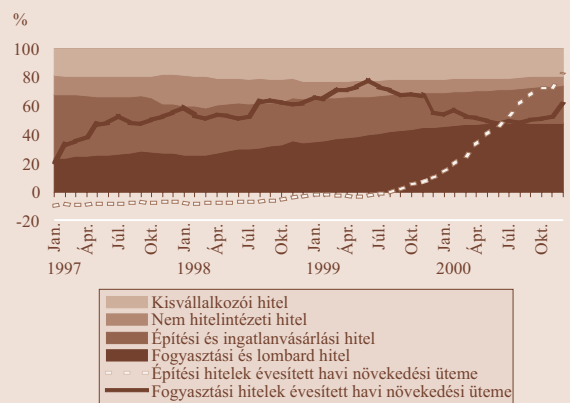
A külfölddel szembeni pozíció

A magyar árfolyamrendszerből adódóan a folyó fizetési mérleg alakulásának és a hiány finanszírozási módjának kitüntetett szerepe van az árfolyam fenntarthatóságának megítélésben. A délkelet-ázsiai válságok rávilágítottak arra, hogy az árfolyam rögzítéséből adódó garancia olyan szituációhoz vezethet, ahol a gazdasági szereplők és ezen belül a pénzügyi közvetítő rendszer alábecsüli a potenciális árfolyamkockázatot. Ez az árfolyam leértékelésének bekövetkeztekor megrendítheti a bankrendszer egészét és ezen keresztül sokszorosára növelheti az árfolyamválság reálgazdasági költségeit. Az árfolyamrendszer fenntarthatóságának megítélése, a bankok és ügyfelek által vállalt nyitott devizapozíciók figyelemmel kísérése éppen ezért megkerülhetetlen a pénzügyi közvetítő rendszer stabilitásának feltérképezésekor.

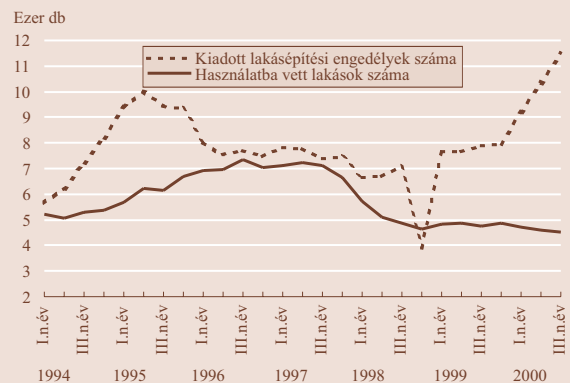
A folyó fizetési mérleg hiányának nagyságán túl fontos a deficit finanszírozásának összetétele. A legstabilabb tételnek a működőtőke-beáramlás és a részvényportfólió-befektetés tekinthető (a magánszektor folyófizetési- és tőkemérlegének egyenlegével együtt ezt nevezzük *nem kamatérzékeny*

⁹ Módszertani különbségek miatt ezek a mennyiségek csak nagyságrendileg hasonlíthatók össze.

I.28. ábra A háztartások hitelállományának szerkezete

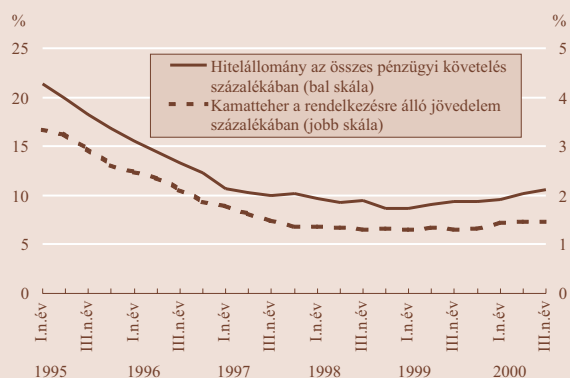

I.29. ábra Kiadott lakásépítési engedélyek és használatba vett lakások száma

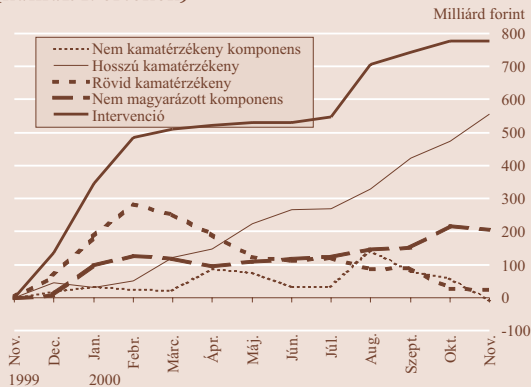

Forrás: KSH (szezonálisan igazítva).

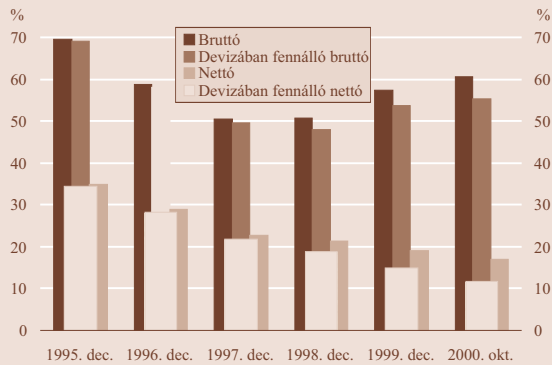
I.30. ábra A hitelek nagysága és terhe

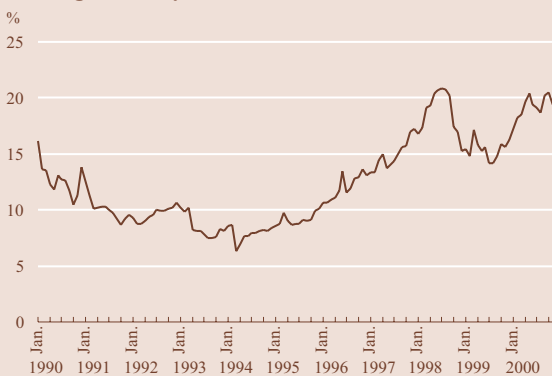
I.31. ábra A devizapiaci intervenció összetevői (kumulált értékek)

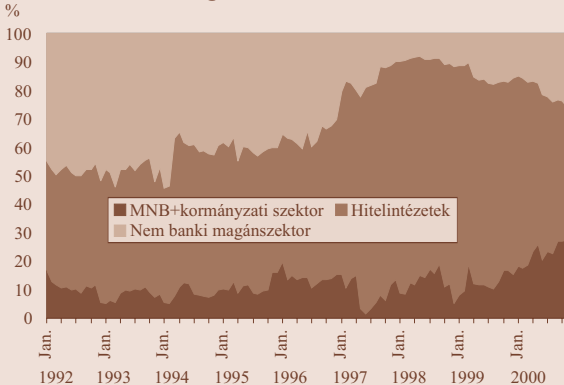
I.32. ábra Külföldi adósság a GDP arányában

I.33. ábra Az egy évnél nem hosszabb lejáratú külföldi kötelezettségek Magyarország teljes külső adósságállományának százalékában

I.34. ábra A rövid lejáratú külföldi adósságállomány szektor szerinti megoszlása

Megjegyzés: A fizetési mérleg adósságállományi adatai alapján készült grafikonokon a rövid lejáratú tartozáshoz a portfóliobefektetések közül a pénzügyi eszközök és a pénzügyi derivatívák, valamint az egyéb külföldi tartozások közül az eredeti futamidő szerint egy évnél nem hosszabb lejáratú források tartoznak. A hosszú lejáratú komponens alatt a kötvények, valamint az egyéb tartozásokból az éven túliak értendők.

devizabeáramlásnak). A kamatérzékeny befektetések között nagy különbség lehet aszerint, hogy mennyiben növeli az árfolyamrendszer sérülékenységét. A spekuláció lehetősége legelősebben az egy évnél rövidebb, hátralévő futamidejű külföldi állampapír-állomány növekedése, valamint a bankrendszer mérleg szerinti nyitott devizapozíciójának elmozdulása miatti intervenció (rövid kamatérzékeny tétel) esetén merül fel. Az egy évnél hosszabb lejáratú külföldi állampapír-vásárlások és a közvetlen külföldi vállalati hitelfelvételek esetén, bár szintén kamatérzékeny tőkebeáramlásról beszélünk, jellegénél fogva „kevésbé forró”, időben stabilabban alakuló (hosszú kamatérzékeny) devizabevonásról van szó.

Az elmúlt több mint egy évben az intervenció 1999. december és 2000. február között, valamint 2000. augusztus–szeptember hónapokban volt erőteljes (lásd I.31. ábra). Mindkét időszakban jelentős volt a rövid kamatérzékeny devizabeáramlás, maga az állomány azonban – az MNB kamatlépései és a devizapozíció szabályozásában végrehajtott változtatások következtében – a spekulációs időszak elmúltával többnyire leépült, és a teljes periódus végére a kumulált intervenció kevesebb mint 4 százalékát adta. Miközben a nem kamatindukálta beáramlás (működőtőkebeáramlás, részvénybefektetés) több, mint finanszírozta a magánszektor folyó fizetési- és tőkemérlegének hiányát, az intervenció stabil és kiszámítható komponensét a hosszú kamatérzékeny devizabeáramlás jelentette. (Egyenletes, a rövid kamatérzékeny devizabeáramlás ciklusaitól független növekedése egyben azt is alátámasztja, hogy ezen komponens független a rövid távú kamat- és árfolyam-várakozásoktól.)

2000-ben tovább nőtt a nemzetgazdaság bruttó külföldi adóssága a GDP arányában, bár a növekedés – a külföldiek erőteljes forint állampapír-vásárlásai miatt – mérsékeltebb volt az adósság devizában fennálló részénél (lásd I.32. ábra). Csökkent viszont a nettó külföldi adósság, különösen annak devizában denominált komponense. A külföldi adósság forintban fennálló részének növekedése azért kedvező folyamat, mert a rezidensek (elsősorban az állam) forintban történő hitelezésekor a külföldi befektető maga futja az árfolyamkockázatot, és így a leértékelés potenciális vesztesége nem a hazai adóst terheli.

A külföldi adósság lejárat szerkezete az utóbbi időben visszatérést mutat az orosz válság előtt megfigyelt trendhez (lásd I.33. ábra). A rövid (éven belüli) adósságállomány aránya fokozatos növekszik, amelyben visszaesést csak az 1998. szeptemberi orosz válságot követő egy év jelentett. A jelenlegi 20 százalékos arány azonban nemzetközi összehasonlításban még mindig alacsonynak tekinthető.

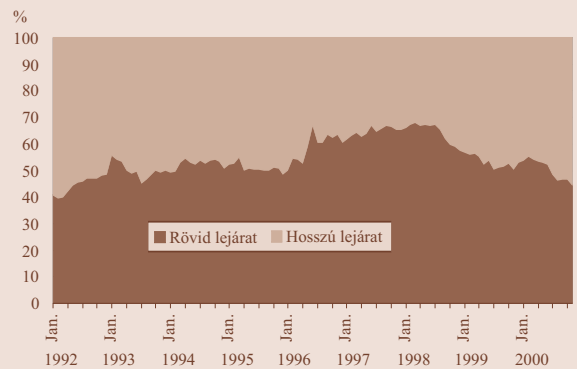
A rövid lejáratú külföldi adósságon belül az 1998-as orosz válság óta csökken a bankrendszer részesedése, miközben a vállalatoké és az államé is emelkedik (lásd I.34., I.35. ábra). A folyamatot tovább segítette, hogy az MNB 2000 márciusában meghirdette a kötelező tartalékrendszernek a bankok rövid lejáratú külföldi forrásaira történő kiterjesztését. Ezt követően összesen közel 20 százalékkal (több mint fél milliárd euróval) csökkent a bankok egy évnél rövidebb külföldi tartozása.

A gazdasági fundamentumok alakulása nem minden esetben képes előre jelezni egy spekulációs célú árfolyamtámadást. Ennek megelőzésében és az árfolyamrendszer hitelességének megőrzésében kiemelt szerepe lehet a devizatartalékok megfelelő szintjének. A devizatartalékok jelenlegi szintje hasonló kockáza-

tú gazdaságokkal összehasonlítva biztonságosnak mondható. A gazdaság méretéhez viszonyított szint (a GDP közel egynegyede) magasnak mondható, míg az importra vetített közel 40%-os arány a vizsgált országok átlagához áll közel (lásd I.36. ábra).

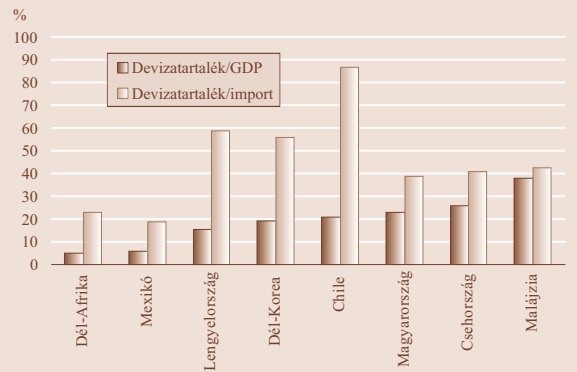
A devizatartalék megfelelő szintjének hagyományos mutatói mellett érdemes megvizsgálni a tartalékoknak a likvid pénzaggregátumokra és a rövid lejáratú sterilizációs eszközökre vetített arányát is (lásd I.37. ábra). Árfolyam-spekuláció esetén ugyanis ez (illetve ennek egy része) jelentheti a devizavásárláshoz rövid távon mozgósítható forrást. Míg a devizatartalékoknak az M1 és a vállalati és lakossági devizabetétekkel bővített M1 pénzaggregátumhoz viszonyított aránya évek óta emelkedik, a rövid lejáratú sterilizációs állományhoz (összes jegybanki betét és MNB-kötvény) mért ráta 2000-ben némileg csökkent.

I.35. ábra A magyarországi hitelintézetek külföldi adósságának lejárat szerinti szerkezete

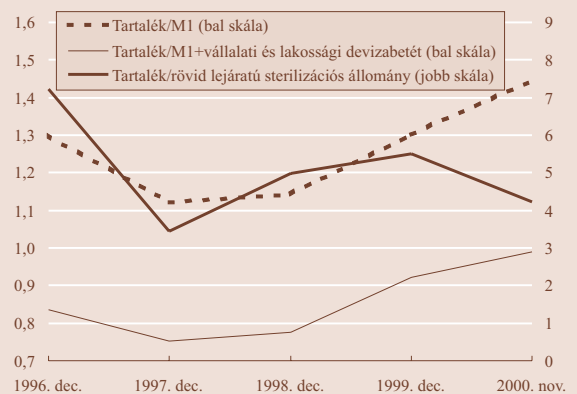
Megjegyzés: A fizetési mérleg adósságállományi adatai alapján készült grafikonokon a rövid lejáratú tartozáshoz a portfólióbefektetések közül a pénzügyi eszközök és a pénzügyi derivatívák, valamint az egyéb külföldi tartozások közül az eredeti futamidő szerint egy évnél nem hosszabb lejáratú források tartoznak. A hosszú lejáratú komponens alatt a kötvények, valamint az egyéb tartozásokból az éven túliak értendők.

I.36. ábra Devizatartalékok GDP-hez és az importhoz viszonyított nagysága néhány feltörekvő gazdaságban (2000. június)

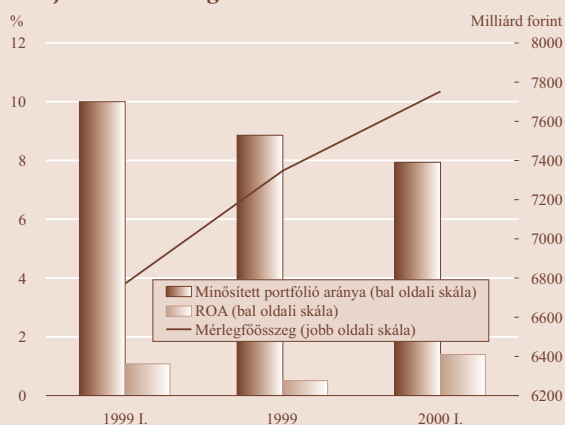
Megjegyzés: IFS, Goldman-Sachs.

I.37. ábra Devizatartalék-mutatók

II. A bankrendszer stabilitása

II.1. ábra A mérlegfőösszeg, a minősített portfólió és a jövedelmezőség alakulása

A GDP dinamikus bővülése és a kedvezően alakuló egyensúlyi mutatók által jellemzett makrogazdasági folyamatok 2000 első félévében visszatükröződtek a magyar bankrendszer fejlődésében. A bankrendszer mérlegfőösszege 2000 első félévében 5,5 százalékkal, 7754 milliárd Ft-ra nőtt. A bankok hitelezési tevékenységének növekedése meghaladta a bruttó hazai termékét, a hitel/GDP aránya az elmúlt évek tendenciáinak megfelelően tovább emelkedett, jóllehet nemzetközi összehasonlításban továbbra is meglehetősen alacsony. A bankok gazdálkodásának eredményességét illetően kedvező jelek mutatkoznak, a 2000. első félévi adózott eredmény (közel 47 milliárd Ft) több mint másfélszerese az előző év hasonló időszakában elértnek, a bankrendszer reálértelemben vett tőkevesztési folyamata megállni látszik. A csökkenő kamatok következtében a bankok kamatbevételei és kamatkidásai egyaránt visszaestek, ez azonban nem járt együtt a spread csökkenésével. Ebben szerepe volt annak, hogy a bankrendszer viszonylag széles kumulált 90 napos negatív forintátárazási rést tartott¹ (az adott időszakon belül átárazódó források állománya nagyobb volt, mint az eszközöké). A nem banki pénzügyi közvetítők térnyerésének következményeként természetes és hosszú távú adottságként kell kezelni a relatíve olcsó lakossági források részarányának csökkenését a bankok forrásai között,² ami önmagában kedvezőtlen hatással van a kamatmarzra. (Meg kell azonban jegyezni, hogy e források egy része a bankok érdekeltségi körébe tartozó pénzügyi intézményekbe, jórészt befektetési alapokba áramlik.) A bankrendszer portfóliójának javulásával egyidejűleg a költséghatékonyság az évekig tartó folyamatos romlás után 2000 első félévében szintén javult. A jövedelmezőségnek a bankrendszer szintjén jelentkező növekedése mellett több, korábban veszteséges intézmény számottevően javította pénzügyi eredményét, így 2000 első félévében enyhült a bankrendszer 1999-es évre jellemző erőteljes polarizációja. A fejlődést átmenetileg visszavetítő orosz pénzügyi válság negatív hatásain a jelek szerint túl van a pénzügyi szféra, az 1999-ben regisztrált nagy egyedi veszteségek megismétlődése nem várható (lásd II.1. ábra).

A bankrendszer már több éve stabil és tőkeerős, jó minőségű külföldi szakmai tulajdonosi háttérrel rendelkezik. A bankszektor működési környezetét az általános konjunktúrán túl a piaci szereplők közötti erősödő verseny, valamint a nem banki pénzügyi közvetítők további térnyerése jellemezte. A bankrendszer koncentrációjának elmúlt évtizedben tapasztalható csökkenése

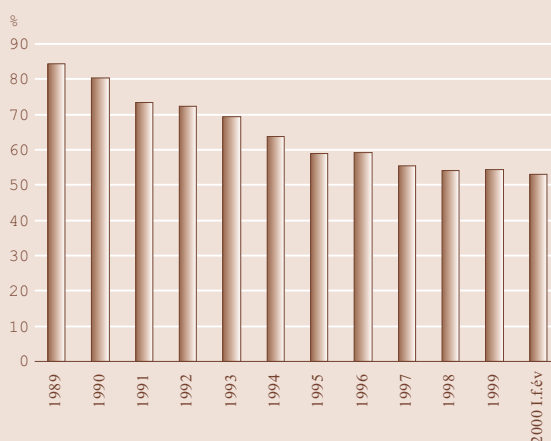
¹ A második félévben a forintátárazási rés szűkült, így a kamattrend megfordulásának negatív hatása mérséklődött.

² A lakosság bankrendszeren kívüli megtakarítási formák felé történő vagyontárcasortosítása 2000 második félévében megtorpant.

folytatódott (a mérlegfőösszegekből számított Herfindahl index 2000 első félévében 942-ről 911 pontra csökkent). A koncentráció csökkenése továbbra is a piac felső szegmensében történt átrendeződésnek köszönhető, a legnagyobb piaci szereplők térvésztéséből az őket követő közepes-nagy bankok profitáltak (lásd II.2. ábra). Az évek óta tartó dekoncentrációs folyamat hamarosan megállhat a bankok körében várható fúziók, privatizációk következtében. 2000 első félévében, mindenekelőtt a takarékszövetkezeti szektorban zajló fúziós folyamatnak köszönhetően tovább folytatódott a hitelintézetek számának immár három éve tartó folyamatos csökkenése. Az összeolvadásokat alapvetően a szabályozás kényszeríti ki, a Hitelintézeti törvény által előírt, fokozatosan emelkedő – de még mindig rendkívül alacsony – minimális tőkekövetelménynek számos takarékszövetkezet csak ilyen módon tud megfelelni.

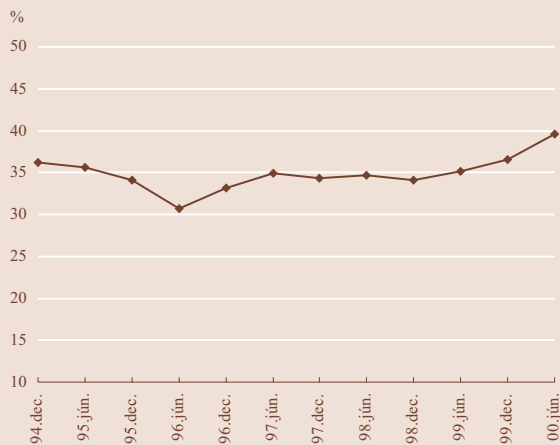
A bankrendszer működési kockázatát csökkentette a VIBER 1999. szeptemberi bevezetése. Az MNB által működtetett VIBER valós idejű bruttó elszámolási rendszer, mely a hitelkockázatot kiküszöböli, hiszen csak a fedezettel rendelkező megbízásokat hajtja végre. Ugyanakkor a valós idejű elszámolás miatt lehetővé teszi, hogy a fedezetek a napi elszámoláson belül többször felhasználásra kerüljenek. A likviditási kockázat ugyan ebben a rendszerben is fennáll, de nem jelentős. Egyrészt az esetleges körbetartozás kialakulásáért felelős szereplő megkeresésére megvannak a kidolgozott algoritmusok. Másrészt a kiegyenlítési eljárás alapját képező pénzforgalmi számlákon a jegybanki kötelező tartalék magas szintje miatt meglehetősen nagy likviditás van, továbbá az MNB értékpapír-fedezet mellett ingyenes napközbeni hitelkeretet biztosít. Harmadrészt a likviditási kockázat egységes ügyviteli szabályok elfogadása révén csökkenthető. A kötelező tartalék mértékének az EU-tagállamokban jellemző szinthez való közelítésével párhuzamosan kifinomultabb módszerek alkalmazására lesz szükség a likviditási kockázat csökkentése érdekében. Az elektronikus bankszolgáltatások terjedése viszont növeli a működési kockázatot. A bankok elektronikus rendszereiken, illetve termékeiken keresztül célpontjai lehetnek külső és belső támadásoknak. A bankoknál tárolt bizalmas ügyféladatokat illetéktelen kezekbe kerülhetnek, az elektronikus vírusfertőzés veszélye is megnő. Fokozott problémát okoz a szolgáltatások igénybevevőinek hiteltérdemlő azonosítása, illetve az elektronikus üzenetek tartalmának sértetlensége. A felmerülő működési kockázatokat újabb, kifinomultabb technológiai megoldásokkal és biztonságot növelő intézkedésekkel igyekeznek csökkenteni a bankok. Az internetnek, mint új kommunikációs csatornának az alkalmazása azonban további kockázatot jelent a bankok számára, mivel jelenleg nem áll rendelkezésre megfelelő jogi és szabályozási környezet az interneten keresztül nyújtott szolgáltatások esetén felmerülő problémáknál a felelősség megállapítására.³

II.2. ábra Az öt legnagyobb bank piaci részesedése a bankrendszer eszközeiből

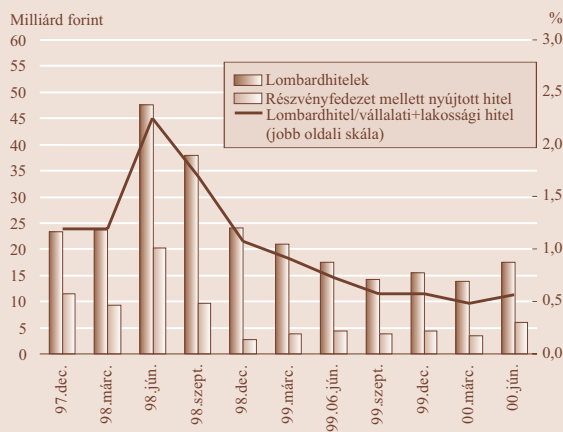

³ Ezzel a témával bővebben „Az elektronikus banki szolgáltatások helyzete Magyarországon” című tanulmány foglalkozik.

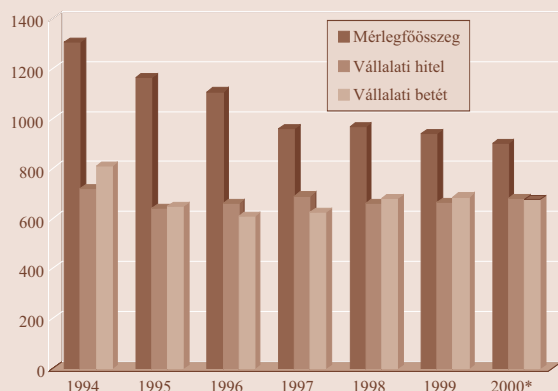
II.3. ábra Vállalkozói és lakossági hitelek együttes aránya a mérlegfőösszegen belül

II.4. ábra Lombardhitelek

II.5. ábra Vállalati hitelek és betétek, illetve a mérlegfőösszeg piaci koncentrációja (Herfindahl-index)

* 2000. I. félév végén.

A hitelkockázatok alakulása a bankszektorban

Az 1999 utolsó harmadában kezdődő dinamikus fellendülés folytatódott 2000 első félévében, a hitelállomány⁴ növekedési üteme (nominálisan 13,2 százalék) csaknem kétszerese volt az előző év azonos időszakában elért növekedési ütemnek (7,7 százalék), a vállalkozói és lakossági hitelállomány együttes aránya a mérlegfőösszegen belül az 1999. végi 36,6 százalékról 2000 félévének végére 39,5 százalékra nőtt (lásd II.3. ábra). 2000 I. féléve során a vállalati szektornak nyújtott belföldi hitelek állománya 14 százalékkal (2723 milliárd Ft-ra) nőtt, a lakossági hitelezés 16 százalékkal (342,5 milliárd Ft-ra) emelkedett. (A második félévben az ügyfélhitelezés dinamizmusának folytatódása volt tapasztalható.) Az ügyfélhitelezés fellendülése kedvező makrogazdasági környezetben valósult meg, miközben a vállalatok jövedelmi pozíciója kismértékben romlott, a lakosság reáljövedelmének növekedési üteme mérséklődött.

2000 első félévében a kockázattal súlyozott mérlegtételek értéke 12 százalékkal nőtt, ami több mint kétszerese a mérlegfőösszeg növekedési ütemének. A kockázatmentes állampapír és jegybanki kihelyezések felől a bankok egyre inkább a klasszikus vállalati és lakossági hitelezés felé fordulnak, ami természetesen magával vonja a kockázatok növekedését is. Ez a folyamat kockázatkezelési és prudenciális szempontból különös figyelmet érdemel, jóllehet a gazdaság és a bankrendszer fejlődésének természetes velejárója. Az értékpapír-fedezet melletti hitelezés volumene alacsony, így az értékpapír-piaci árbuborék esetleges kialakulásából származó kockázat a bankrendszer szintjén elhanyagolható (lásd II.4. ábra).

Vállalati hitelezés

A vállalati piacon való banktevékenység egészére megállapítható, hogy a kielezett verseny eredményeként évek óta alacsony koncentráció jellemzi (lásd II.5. ábra). Mindemellett a vállalkozói hitelállomány 2000. első félévi figyelemre méltó növekményének felét négy, háromnegyedet hét bank állománynövekedése eredményezte. A bankok egyharmada ért el átlag feletti növekedési ütemet. A közép-, kis- és mikrovállalkozásoknak nyújtott hitelek állománya a teljes vállalkozói hitelállományon belül gyakorlatilag nem változott, 30 százalékot tett ki a félév végén, tehát a hitelezés felfutása ezt a kockázatosabb vállalkozói szegmenst is érintette.

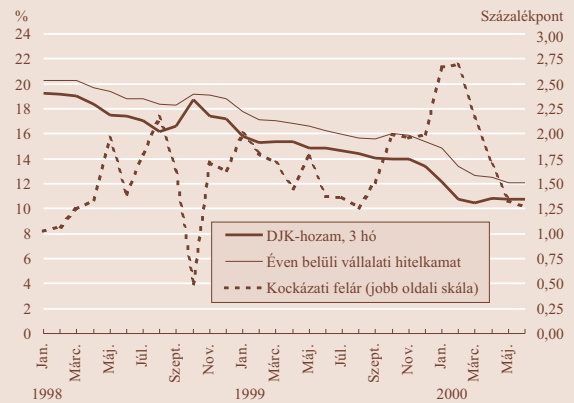
A forintban nyújtott vállalati hitelek állománya 1999 második félévében 9,4 százalékkal, 2000 első félévében 7,4 százalékkal nőtt. Mivel a vállalati forinthitelezés dinamikus fellendülése részben a már meglévő ügyfélkörön belül a kockázatosabb ügyfelek felé történő elmozdulással, illetve az ügyfélkör szélesítésével valósult meg, ezért a bankoknak a hitelkamatban elvileg növekvő kockázati felárat kellene érvényesíteniük. Ennek megfelelően 1999. szeptember–októberben jelentős mértékben nőtt a kockázatmentes piaci hozamok és hitelkamatok közti spread, míg a 2000 első két hónapjában tapasztalható szokatlanul magas különbség a kockázatmentes piaci hozamok meredek esésének és

⁴ A hitelállomány magában foglalja a központi költségvetés és egyéb szektor, a vállalkozások és a lakosság hiteleit.

a hitelkamatok késleltetett alkalmazkodásának köszönhető. A vállalati hitelezés terén érvényesülő kielezett verseny következtében azonban a félév végére a spread visszaesett közel az 1999. augusztusi szintre (lásd II.6. ábra).

A vállalati hitelállomány bővülésében meghatározó szerep jutott a devizában nyújtott hitelek növekedésének, állományuk 26 százalékkal haladja meg az év eleji értéket. A vállalkozói szektor hitelállományában így az 1999. végi 34,7 százalékhöz képest 38,4 százalékra emelkedett a devizahitelek aránya. A devizában nyújtott hitelek 82 százaléka euróban denominált, ami a jelenlegi kosárösszetétel mellett alacsonyabb árfolyamkockázatot jelent a bankok számára, mivel nem kell számolni a keresztárfolyam-változás hatásával. Korábban az éven túli lejáratú devizahitelek növekedése volt a meghatározó, 2000 első félévében viszont az éven belüli lejáratúak növekedtek gyorsabban. A vállalati devizahitel-állomány dinamikus bővülése azon szegmensekben, melyekben nincs természetes fedezet (a vállalatok bevételei nem devizában keletkeznek), illetve fejletlenek az árfolyamkockázat-kezelési technikák, növeli a vállalatok által felvállalt árfolyamkockázatból származó hitelkockázatot a bankrendszer szintjén, jóllehet ez a kockázat a nemzetközi standardek alapján továbbra is alacsonynak mondható.

II.6. ábra A vállalati hitelkamat és a kockázatmentes piaci hozam közötti spread

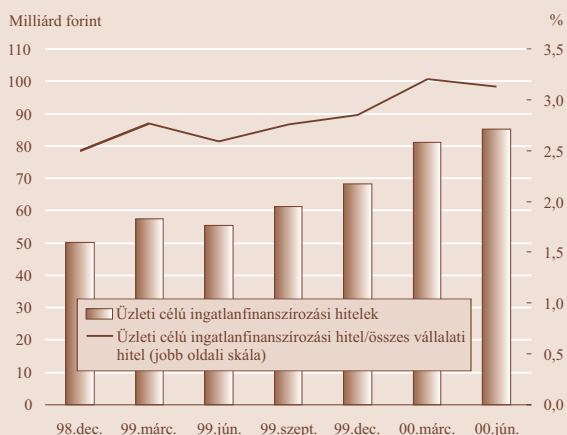
Vállalkozói devizahitelezés

A vállalatok bruttó külföldi tartozásainak állománya a belföldi devizahitelek állományának növekedési ütemét meghaladó mértékben nőtt, ebből következően a belföldi devizahitel-állomány bővülésének magas dinamikája nem magyarázható a közvetlen külföldi hitel-igénybevétel csökkenésével. Ugyanakkor, mivel a vállalatok külföldi követeléseinek növekedése kissé meghaladta a vállalatok külfölddel szembeni – tulajdonosi hitelek nélkül számított – tartozásának bővülését, a vállalatok külfölddel szembeni nettó tartozása nem nőtt.

A devizahitelezés felfutásának okai között kínálati és keresleti tényezők egyaránt említhetők. A bankok forintforrásai csak meglehetősen visszafogott ütemben nőttek az 1999 januárjától 2000 júniusáig terjedő időszak alatt, így a hitelezési expanzió alapja is a főként külföldről származó devizaforrás. A mérlegben lévő árfolyamkockázat csökkentése érdekében eszközoldalon is egyre inkább devizát ajánlottak a bankok. (A határidős piac viszonylag alacsony likviditása miatt nem tudja kielégíteni a bankok egyazon irányú kötési igényeit, így a mérlegen kívüli árfolyamkockázat-fedezés lehetősége korlátozott.) A devizahitelezés expanziójára feltehetően hatással lehetett a nyitott pozíciós szabályozás kilátásba helyezett változtatása is, amely az év második felétől lépett életbe, és drágítja a szavatoló tőke 30%-át meghaladó mértékű mérlegen belüli nyitott pozíció vállalását. A devizahitelek iránti keresletet azok kedvező árázása, viszonylagos olcsósága is fokozta – a vállalati piacon kialakult éles verseny következtében a belföldi devizahitel-kamatok alacsonyabbak a külföldi devizahitel-kamatoknál – igaz ezeket a hiteleket a bankok elsősorban a legjobb adósoknak minősülő (multinacionális) nagyvállalatoknak kínálják. Az exportáló vállalatok esetében a devizában való eladósodás további fontos motiváló tényezője az árfolyamkockázat csökkentésére irányuló törekvés.

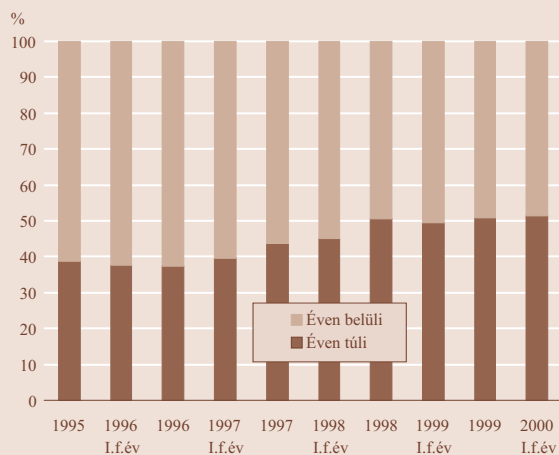
Ami a belföldi vállalkozói devizahitelek ágazati megoszlását illeti, az 1998 végétől 2000 első félévének végéig tartó másfél évben produkált mintegy 400 milliárd forintnyi állománynövekmény legnagyobb részét (158 milliárd Ft-ot) a „pénzügyi tevékenység és kiegészítő szolgáltatás (PBBS), ingatlanügyletek, gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatás” ágazat hitelfelvétele tette ki. Ez arra utal, hogy a devizaforrások forinthitellé transzformálása részben átkerült a bankrendszerrel az egyéb pénzügyi szolgáltatókhoz. (A pénzügyi vállalkozásoknak – főként lízingcégeknek – nyújtott devizahitelek állománynövekedése 2000 második felében is folytatódott, ami részben a mérlegen belüli nyitott pozíció – kizárólag hitelintézetekre vonatkozó – drágításának tudható be.) Ebben az esetben a pénzügyi vállalkozások által felvállalt árfolyamkockázatból származhat addicionális hitelkockázat a bankrendszer szintjén. Amennyiben nem a devizaforrások forinthitellé transzformálásáról van szó (az egyéb pénzügyi szolgáltatók a felvett devizahiteleket devizában nyújtják tovább), akkor a végső devizahitel-felvevők árfolyamkockázatából származhat többlet-hitelkockázat (jóllehet több lépcsőn keresztül) a bankrendszer szintjén. További közvetett hitelkockázat-növekedés forrása lehet, ha a végső hitelfelvevők kockázatosabb ügyfelek, mint a közvetlen hitelfelvevők. A hitelállomány bővüléséből második-ként részesültek a feldolgozóiparban, azon belül is döntően a gépiparban tevékenykedő exportáló vállalatok (85 milliárd Ft, illetve 57 milliárd Ft), melyek esetében a vállalati működés pénzáramai természetes fedezetet nyújtanak az árfolyamkockázatra. Jelentős részaránnyal bírt még a kereskedelem, közúti jármű és közszükségleti cikk javítása (78 milliárd Ft).

II.7. ábra Ingatlanfejlesztési hitelek*

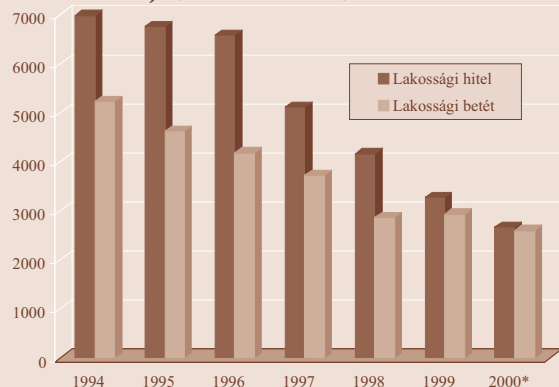

* Üzleti célú ingatlanok (irodaház, üzletközpont stb.) építésére és fejlesztésére nyújtott hitelek.

II.8. ábra A vállalati hitelállomány lejáratú struktúrája

II.9. ábra A lakossági hitelek és betétek piaci koncentrációja (Herfindhal-index)

* 2000. I. félév végén.

A beruházási hitelek állományának 1999 első félévi nominális csökkenése után a második félévben tapasztalható bővülése 2000 első félévében folytatódott, az állomány 8 százalékkal nőtt, 77 milliárd Ft-nyi beruházási hitel folyósítására került sor. Az üzleti célú ingatlanok építését, fejlesztését finanszírozó hitelek volumene jelentősen bővült, részaránya azonban kicsi, így az ingatlanpiaci árbuborék esetleges kialakulásából származó kockázat a bankrendszer szintjén egyelőre nem jelentős (lásd II.7. ábra). Az üzleti célú ingatlanok fejlesztésére nyújtott hitelek állománya négy nagybanknál koncentrálódik, együttes részaránya e négy nagybank vállalatközi és lakossági hitelein belül azonban csupán 6,2 százalék, így közvetve sem jelent komoly kockázatot. (A második félévben a beruházási, azon belül az üzleti célú ingatlanok építését, fejlesztését finanszírozó hitelek további dinamikus növekedése volt tapasztalható.)

Finanszírozási szempontból a bankok a mezőgazdasági és élelmiszer-ipari vállalkozások helyzetét értéklik leginkább kockázatosnak, aminek alapvetően az ágazatot jellemző krónikus tőkeszegénység és technológiai elmaradottság az oka. Jelentős továbbá az ágazatot érintő szabályozási kockázat: a 2001-ben hatályossá váló törvény „a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrésről” a külső üzletrész-tulajdonosok tulajdoni hányadának nevesítését és kifizetését írja elő, aminek következtében a szövetkezetek tőkehelyzete tovább romlik, tömeges felszámolásokra kerülhet sor. Az agrár-élelmiszeripari vállalkozások jelentős finanszírozási kockázata miatt a bankok a már kihelyezett állományok biztonságának növelésére (például pótlólagos biztosítékok kikötése), a hitelezési aktivitás visszafogására törekednek, sőt egyes bankok kivonulási stratégiát fogalmaznak meg.

Az éven túli hitelek részaránya a vállalatközi hitelállományon belül 1997–1998 során jelentősen növekedett, azóta stabilizálódni látszik, a bankrendszer vállalati hitelállományának több mint fele éven túli lejáratú (lásd II.8. ábra).

Lakossági hitelezés

A lakossági hitelezés 1998-ban megindult dinamikus bővülése 2000 első felében is folytatódott, az állomány nemzetközi összehasonlításban azonban továbbra is igen alacsonynak tekinthető, ami a lakossági hitelezés dinamikájának hosszabb távon való fennmaradását vetíti előre. A lakossági piacot egyre több bank célozza meg, ami a beruházásokon túl már a hitelezés felfutásában is megmutatkozik, az első félévben a bankok több mint kétharmada ért el a hitelállomány bővülését meghaladó növekedési ütemet a lakossági hitelezésben. A lakossági betétek és hitelek piacán így a koncentráció évek óta csökken, jóllehet még mindig meglehetősen magas (lásd II.9. ábra).

A lakossági hitelállomány⁵ bővülése elsősorban az éven túli lejáratú hitelek növekedésében jelentkezett. A lakossági piacon a magas reálkamatok ellenére erőteljesen (23,2 százalékkal) bővült a fogyasztási és egyéb hitelek állománya. A jelzálogtípusú

⁵ A lakossági hitelállomány korábbi években megfigyelhető decemberi megrugásának elszámolástechnikai oka van, az építési hitelek éves kamatának az ügyfél számlájára történő év végi ráterhelésének köszönhető. A kamatok ügyfelek számlájára történő gyakoribb ráterhelésére való áttérés következtében 1998–99-ben már nem tapasztalható a hitelállomány jelentős mértékű év végi megrugása.

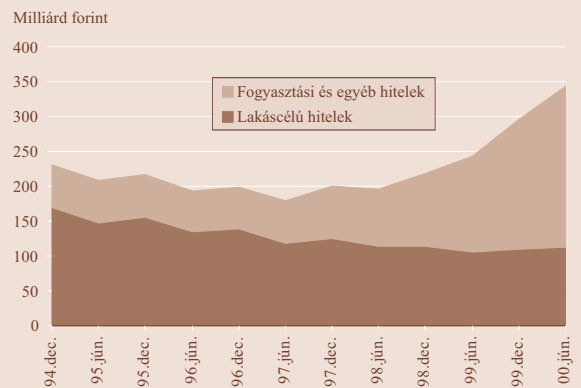
építési hitelek állománya szerényebben, 3,5 százalékkal nőtt a korábbi években tapasztalható nominális csökkenés után (lásd II.10. ábra). Az építési hitelek aránya a lakossági hiteleken belül így tovább csökkent, 2000 első félévének végén 33 százalékot tett ki. A lakásépítési hitelezés alacsony dinamikája a régi típusú hitelek visszafizetésének és az új állományok bővülésének az eredője. Az ügyfelek számára kedvezően változó lakástámogatási rendszer bevezetésének hatására élénkült a piac. (A támogatott lakásépítési hitelek eredetileg szigorú igénybevételi feltételeinek júliusi enyhítése következtében 2000 második félévétől a lakásépítési hitelek további felfutása tapasztalható, arányuk a fogyasztási és egyéb hitelek rovására nő.) A bankok, annak érdekében, hogy versenyképesek maradjanak e szegmensben, a nem támogatott építési hitelek kamatát látványosan (5 százalékponttal) csökkentették. Az építési hitelek esetében jellemző a jelzálogfedezet; az ingatlanpiaci árbuborék esetleges kialakulásából származó kockázat azonban korlátozott, mivel a bankok a fedezetül szolgáló ingatlanokat általában jóval a piaci érték alatt számítják be.

A lakossági hitelek között megjelentek a devizaalapú hitelek, amelyek meghirdetett alacsonyabb kamatuk miatt csábítóak lehetnek az ügyfelek számára.

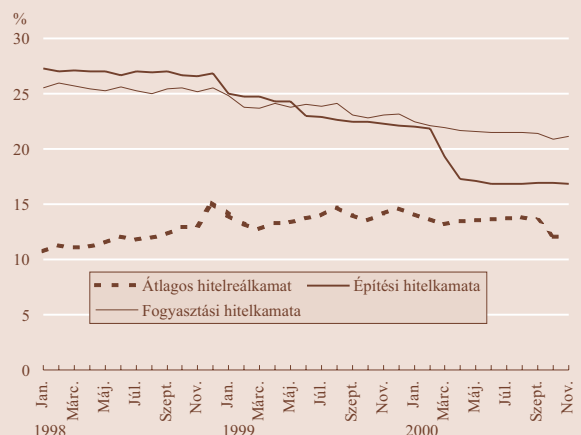
A lakossági szektor fogyasztási és egyéb hitelállományának növekedését vélhetően több körülmény is elősegítette. Egyrészt a lakosság feltehetően igyekszik bepótolni a korábbi években elhalasztott fogyasztást, másrészt valószínűleg jobban bíznak a kedvező gazdasági kilátásokban, háztartásuk jövedelmi helyzetének tartós javulásában reáljövedelmük növekedésének visszafogottabb üteme ellenére is, így már kevésbé tartják veszélyesnek az eladósodást. A lakosság hitelkereslete gyakorlatilag kamatérzékeny, amit a jelentős mértékben bővülő állomány ellenére még mindig rendkívül magas reálkamat szint is jelez (lásd II.11. ábra). A díjak és jutalékok költséghatását is számszerűsítő teljes hiteldíjmutató sokszor a 30 százalékot is meghaladja. Ugyanakkor a költséges fejlesztéseket, beruházásokat felvállaló bankok üzleti aktivitásuk erőteljes felfuttatásában érdekeltek. A lakossági hitelezés fokozatosan kiszélesedik, különösen a fogyasztási hitel-üzletág biztonságos működési feltételeinek kiépítésével, a hitelkínálatnak nincs effektív mennyiségi korlátja. A bankok között elindult a verseny a lakossági ügyfelekért, de ez egyelőre nem az árban, hanem sokkal inkább új konstrukciók (elsősorban áruvásárlási kölcsönök és szabad felhasználású személyi hitelek) bevezetésében, a szolgáltatásnyújtási helyek számának növelésében, a helybeni kiszolgálásban (bevásárlóközpontok, autósalonok stb.), a gyorsabb, egyszerűbb ügyintézésben és a reklámban jelenik meg. A verseny további erősödésével a következő években várható a lakossági reálhitelkamatok visszaesése, bár ez valószínűleg nem lesz nagyon látványos, köszönhetően az erős keresletnek, a lakossági hitelek magas fix kezelési költségének, a vállalatokhoz képest nagyobb bukási valószínűségnek, illetve a kockázatosabb szegmensek felé történő elmozdulásnak. A hitelezés dinamikus bővülésének hosszabb távon feltehetőleg a lakossági hitelképessége fog gátat szabni.

A lakossági hitelpiacon belül érdemes külön említést tenni az autóvásárlási hitelek piacáról, mivel ez a részpiac már viszonylag érett fázisban van. Egy új szereplő piacra lépésének köszönhetően az autóvásárlásra nyújtott hitelek kamata 1996 végén, 1997 elején drasztikusan csökkent, és 1998 óta számottevően alacso-

II.10. ábra Lakossági (lakáscélú, fogyasztási és egyéb) hitelek állománya

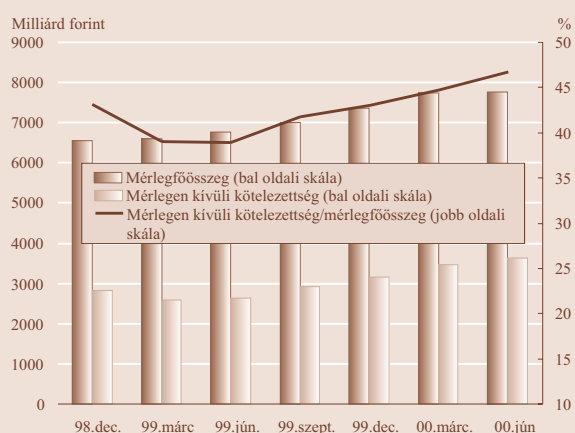

II.11. ábra A lakossági hitelek kamata

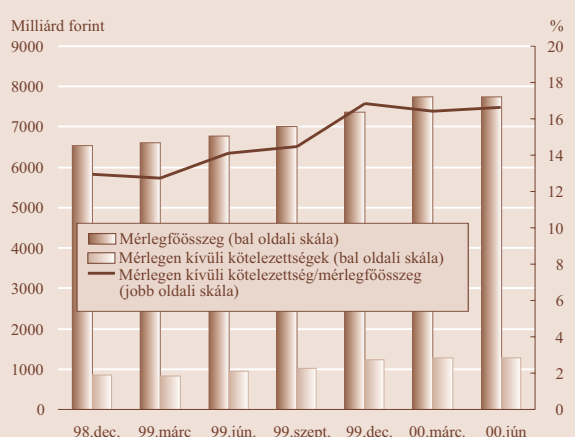

* A reálkamat számításához a Reuters által közzétett inflációs konszenzust használtuk. A decemberi inflációra vonatkozó várakozásokból interpolációval származtatunk 12 havi előretéteket.

II.12. ábra A bankrendszer mérlegen kívüli kötelezettségei szerződés szerinti értéken

II.13. ábra A bankrendszer mérlegen kívüli kötelezettségei ügyletkockázattal súlyozva

nyabb a bankrendszeri átlagos fogyasztási hitelkamatnál. Az autótovásárlásra nyújtott hitelek alacsonyabb kamata csak részben indokolható a piaci szereplők közti versennyel, mivel e hitelek kevésbé kockázatosak a mögöttük álló fedezet (autó), illetve az arra kötelező módon kötendő biztosítás miatt.

Mérlegen kívüli hitelkockázati kitétség

A bankrendszer mérlegen kívüli tevékenységében 1999 II. félévétől kezdődően markáns változás figyelhető meg, elsősorban a határidős ügyleteknek köszönhetően. Az 1998. évi orosz pénzügyi válságot követően a határidős ügyletek szerződés szerinti értéken vett volumenének 1999 júliusáig tartó radikális csökkenése ellenére a mérlegen kívüli tevékenységek kockázatának növekedését tapasztaltuk. 1999 II. félévében viszont a határidős ügyletek névleges értéken vett volumene ismét dinamikus növekedett. Ez a folyamat 2000 I. félévében is folytatódott, melynek eredményeként a bankrendszer mérlegen kívüli aktivitása szerződés szerinti értéken jelentősen bővült (lásd II.12. ábra). A mérlegen kívüli tevékenységek ügyletkockázatokkal súlyozott, vagyis hitel-egyenértékesített értékének növekedése – részben a kontraktusok átlagos lejáratú idejének csökkenése miatt – lényegesen kisebb dinamikát mutat (összességében csak 4,6 százalékkal bővült 2000 I. félévében), míg az 1999. évi növekedés meghaladta a 40 százalékot (lásd II.13. ábra). A bázeli ajánlásokon alapuló nemzetközi standardoktól eltérő magyar jogszabályok szerinti súlyok használatát a hazai piac kisebb likviditása és nagyobb volatilitása indokolta. A magyar piac jellemzőinek az uniós piacokéhoz való jövőbeni közelítésének megfelelően alakuló súlyok használatával a lejáratú idő változásának egyre kisebb hatása lesz a hitel-egyenértékesített értékekre.

A függő kötelezettségek szerződés szerinti állományának bővülése alacsonyabb az 1999. első félévi dinamikánál. A különböző kockázati kategóriákba tartozó, még le nem hívott hitelkeretek egyaránt nőttek, ami a hitelezési expanzió fennmaradását valószínűsíti.

A határidős kötelezettségek állománya szerződés szerinti értéken 1999 júniusához képest jelentősen bővülve csaknem a duplájára növekedett. A kamatlábügyletek szerződés szerinti értéken vett állománya ennél lényegesen szerényebb mértékben bővült, míg az értékpapír határidős ügyletek állománya szinte teljesen leépült. A devizaügyletek részaránya a határidős kötelezettségeken belül közelíti az orosz pénzügyi válság előtt mért szintet, június végén 85,3 százalékot ért el, míg egy évvel korábban csak 76,6 százalékos volt.

A bankok devizatevékenysége a származékos piacokon

A bankok származékos piaci tevékenysége 1995 elejétől kezdett el kibontakozni. 1995-re többnyire megteremtődtek azok a technikai, intézményi és szabályozási feltételek, amelyek lehetővé tették az ilyen jellegű tevékenységet. Ezzel párhuzamosan fokozatosan kezdtek megjeleni mind a bankok, mind az ügyfelek részéről a kockázatkezelési, jövedelmezőségi és egyéb (például szabályozási előírások törvényes eszközökkel történő megkerüléséből származó előnyök) szempontok által motivált igények a határidős ügyletek iránt. Eleinte az is motiválta ezeket az ügyleteket, hogy a bankok egy része devizából (külföldi tulajdonú bankok), másik része pedig forintból volt jól ellátva forrásoldalon. A külföldi alapítású bankoknak jó időbe telt, míg stabil hazai ügyfélkört tudtak kiépíteni a forrásgyűjtésben.

A csúszó árfolyamrendszer hitelességének kiépülésével a devizapiaci spekulációk természete megváltozott. Az 1995 előtti árfolyamrendszerben a leértékelési várakozások fokozódásával együtt erősödött a forint elleni spekuláció.

1995 második felétől 1998 augusztusáig a pénzpiacokon a forint melletti spekuláció volt jellemző. Határidős devizaeladással a spekulánsok a határidős árfolyam és a lejáratkor várható spot árfolyam közötti különbséget próbálták kiaknázni, tekintve, hogy a devizák határidős árfolyama folyamatosan magasabb implikált (kamatparitásból származtatott) leértékelést tartalmazott, mint amit a jegybank előre bejelentett. A spekulánsok bíztak az árfolyamrendszer fenntarthatóságában, csökkenő elszámolóárra számítva határidőre devizát adtak el, majd lejárat előtt lezárták a pozícióikat, vagy megvárták a határidő kifutását és az elszámolást. A határidős vételi pozícióban a bankok álltak, amelyek vagy mérlegbeli nyitott devizapozíciót fedeztek ezzel, vagy az így megnyitott vételi pozíciót viszontfedezték a bankközi devizapiacra. Mindkettő viszonylag kockázatmentes profitot eredményezett számukra.

A nyitott pozíciók előírásoknak való megfelelés kikényszerítette a bankok számára a határidős devizaszerződések kötését. A bankok a tőzsdén olyan bid árfolyamot jegyeztek, aminek kamattartalma alatta volt az állampapír-piaci és a jegybanki hozamoknak. A bankok és a spekulánsok így tulajdonképpen megosztották a kamatkülönbözetből adódó nyereségen, miközben az árfolyamkockázatot teljes egészében a spekuláns viselte. Ha a bank a határidős vétellel került nyitott pozícióba, akkor azt lefedezhette határidős eladással a bankközi piacon. A bankközi piac likvidebb, mint a tőzsde, szűkebbek a marzsok, és a határidős ügyletek kamattartalma közelebb van a piaci kamatokhoz. Az ügyletekhez felszámolt jutalékokkal együtt a bankok ismét komoly profitot realizálhattak.

1996-ban és 1997-ben rendkívül dinamikusan bővült a bankok származékos piaci tevékenysége. A deviza forward és futures kontraktusok részaránya a teljes határidős kötelezettségállományon belül a két év folyamán végig 75 százaléknál volt. A bankrendszer 1998. évi származékos piaci tevékenysége az 1996–1997. évi tendenciától eltérően alakult. Az ok alapvetően az oroszországi válság, illetve ennek következtében a magyarországi pénz- és tőkepiacokon bekövetkezett változások. 1998 egészében a határidős kötelezettségek közel 4 százalékkal csökkentek. A határidős ügyletek szerkezetében viszont nem történt lényegi változás: 1998 végén 77 százalékot tett ki a devizaügyletek aránya.

1998 első félévében felerősödött a spekulánsok szerepe, mivel az előző két évhez képest a piaci szereplők körében erőteljesebben jelent meg egy árfolyamsáv-szélesítési várakozás. A határidős kötelezettségek júliustól decemberig 33 százalékkal mérséklődtek. A zuhanás az oroszországi válság miatti részvényáresés és a megnövekedett árfolyam-volatilitás indukálta pozíciózárásoknak és pozíció meg nem újításoknak volt köszönhető. Ez is mutatja, hogy a bankok által kötött határidős ügyletek egy jelentékeny része szigorúan véve nem fedezeti célokat szolgált. A második félévben a piaci kockázaton túl az ügyfélkockázat is komoly veszteségeket okozott a brókercégeknek és ezen keresztül az anyabankoknak. 1999 első felében tovább csökkent a bankok határidős devizapiaci tevékenysége. A spekulánsok lényegében eltűntek a piacról, a bankok csak egymással tudtak üzletelni. A második félévben (különösen a negyedik negyedévben) megélné a piac. 2000 első félévében folytatódott a határidős devizapiac „talpra állása”. Félév végére a bankok nyitott határidős deviza-kötésállománya névleges értéken 1179 milliárd Ft-ra emelkedett.

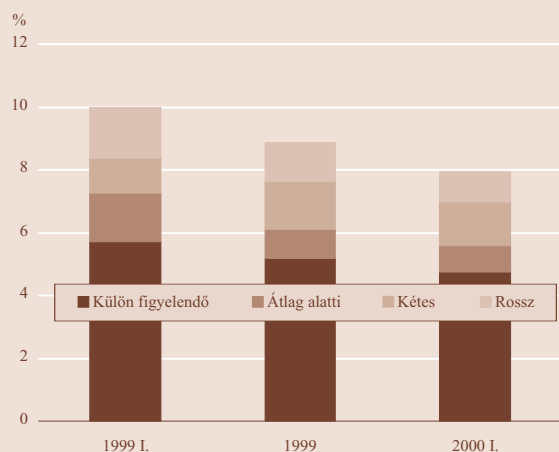
A határidős kötelezettségek lejáratú struktúrája számottevően megváltozott a rövid lejáratú ügyletek javára. A devizaügyleteknek több mint fele 3–12 hónapos lejáratú, egytizede egy évnél hosszabb lejáratú. A kamatlábügyleteknél is elsősorban a rövidebb lejáratú ügyletek bővültek, az egy éven belül lejárók aránya június végén elérte a 31 százalékot, míg egy évvel korábban 10 százalékos volt részarányuk. A 3 hónapnál rövidebb lejáratú ügyletek állománya az 1999 félévétől 2000 félévéig terjedő egy év alatt többszörösére bővült.

A portfólió minősége

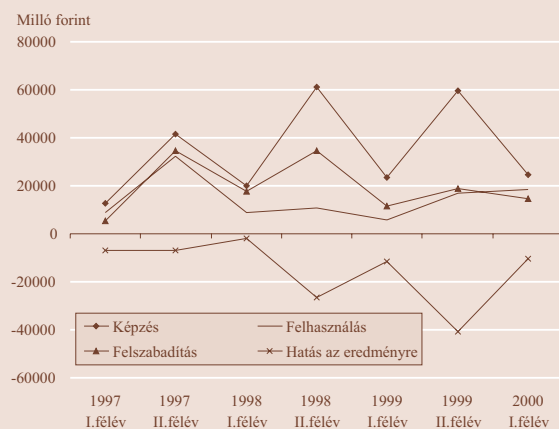
A hitelezés 1999 második felétől kezdődő dinamikus fellendülésével párhuzamosan a részvénytársasági formában működő hitelintézetek összes minősítendő kihelyezéseinek és mérlegen kívül vállalt kötelezettségeinek állománya 2000 első félévében az előző év második félévében tapasztaltakhoz hasonlóan közel 12 százalékkal nőtt. A növekedés mind a mérlegtételeket, mind a mérlegen kívüli tételeket érintette. Az összes minősítendő állományon belül a mérlegtételek aránya továbbra is visszaesően van, 2000 első félévének végén 57,5 százalékot tett ki. Ez – a mérlegen kívüli tételek szerződéses értéken való számbavétele miatt – nem jelenti azt, hogy a bankrendszer kockázatainak növekvő hányadát vállalná mérlegen kívül.

A portfólió minőségi összetételének javulása tovább folytatódott, a minősített (külön figyelendő, átlag alatti, kétes és rossz)

II.14. ábra A portfólió minősége

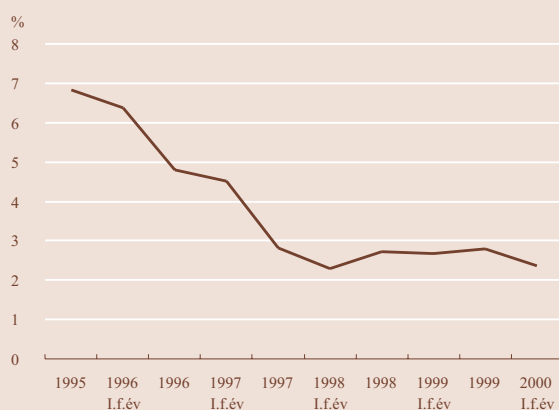

II.15. ábra Kockázati céltartalék*

* Postabank, MFB, Reálbank nélkül.

II.16. ábra A súlyozott minősített állomány a portfólió százalékában (mérlegen belüli tételek)*

* Postabank, MFB, Reálbank nélkül.

kihelyezések összesített állománya szinten maradt (691 milliárd Ft), aránya a portfólión belül 8 százalék alá csökkent, melyre legutóbb az orosz válság előtti időszakban volt példa. A javulás egyfelől a hitelezés fellendülésének köszönhető, mivel az új hitelek döntő többsége rövid távon természetesen a problémamentes kategóriába kerül. Másfelől azonban a minősített tételek szerkezetén belüli kedvező irányú elmozdulás eredménye: a legmagasabb céltartalék-követelménnyel járó rossz állomány nominálisan is csökkent (lásd II.14. ábra).

A bankok óvatosabbá váló céltartalékolási gyakorlatát jelzi az, hogy a bankrendszer javuló portfóliója ellenére az egyes minősítési kategóriákban – a külön figyelendő állomány kivételével – emelkedett a céltartalékkal való átlagos fedezettség mértéke. A követelések egy részének értékesítése következtében 2000 első hat hónapjában 16,9 milliárd Ft céltartalék került felhasználásra, 1,3 milliárd Ft felszabadításra. Egyéb okok miatt 2,7 milliárd Ft értékű céltartalék felhasználására és 18,5 milliárd Ft értékű felszabadításra került sor. A céltartalékon felüli leírás 1,8 milliárd Ft-ot tett ki.

Több éve megfigyelhető a bankok halogató kockázati céltartalék-képzési gyakorlata, ami a portfóliók minősítési gyakorlatának szezonálisával függ össze. A bankok évközínél jóval szigorúbb évvégi portfólió minősítési gyakorlata azonban nem tükröződik vissza a portfólió minőségi összetételének alakulásában, mivel a portfóliótisztítás (hiteleladás, -leírás) is a második felévre, azon belül is az utolsó negyedévre koncentrálódik.⁶ (Lásd II.15., II.16. ábra.).

A bankrendszer hitelezési kockázatainak vizsgálata során ki kell térni a lakossági hitelportfólióra, mivel a lakossági kihelyezésállomány több mint 15 százaléka minősített, és magas, közel 4 százalék a rossz hitelek aránya. A minősített állomány 22 százalékkal nőtt 2000 első feléve során. A bankrendszer minősített lakossági hitelállományának csaknem felét három bank együttes minősített lakossági hitelállománya teszi ki, ami e bankok óvatos minősítési gyakorlatának köszönhető (az új hiteleket automatikusan a külön figyelendő kategóriába teszik). Egyes bankok esetében az információs rendszerek fejlesztésével párhuzamosan várható a minősítési gyakorlat finomítása. A rossz minőségű állomány egy jelentős részét a régi típusú hitelek teszik ki. A minősített portfólió magas aránya alapvetően abból fakad, hogy a bankok kockázatosabb ügyfélcsoportnak tekintik a lakosságot, mint a vállalatokat, ennek megfelelően óvatosabb minősítési és céltartalék-képzési gyakorlatot folytatnak, ami részben magyarázza a lakossági piacon megfigyelhető magas reálkamatokat.

Országkockázati kitettség

2000 első feléve során a külföldi kihelyezések teljes kihelyezésállományhoz⁷ viszonyított aránya a korábbi években tapasztalható lassuló növekedés után a belföldi vállalatoknak nyújtott

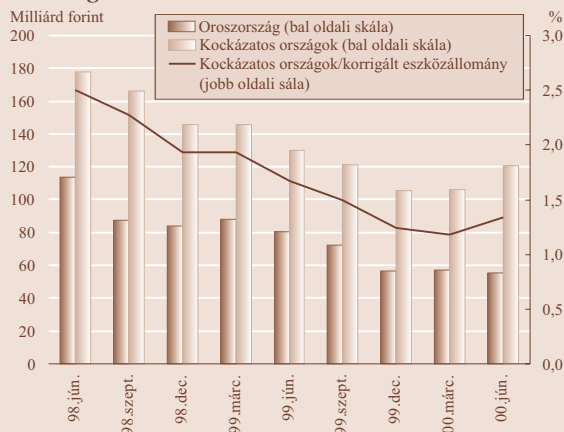
⁶ Az elemzésben nem szerepel a Postabank, az MFB és a Reálbank, mivel a bankrendszer portfóliója minőségi összetételének, illetve kockázati céltartalék-képzésének alakulását nagymértékben torzította, hogy e három bank esetében a portfólióban korábban bekövetkező romlás 1998 végén került felszínre.

⁷ Mérlegtételek 100, függő kötelezettségek 50, jövőbeni kötelezettségek 10 százalékos súllyal figyelembe véve.

deviza-hitelállomány felfutásának köszönhetően némileg csökkent, a félvégén 10,8 százalék volt (1999 végén 12,2 százalékot tett ki). Ugyanakkor a bankrendszer országkockázati kitétsége kismértékben nőtt, amit az országkockázati céltartalék-állomány 30 százalékos növekedése is jelez. A kockázatmentesnek tekinthető országokba irányuló bankügyletek visszaesése mellett növekedett a második és a harmadik kategóriába⁸ tartozó országok felé történő kihelyezések állománya, melyek volumene azonban a bankrendszer szintjén továbbra sem jelentős. A kihelyezések túlnyomó többsége mérlegen belül továbbra is bankközi kihelyezés. Jelentősek a függő és jövőbeni kötelezettségek is, amelyek viszont 94 százalékban a gyakorlatilag kockázatmentes csoport országaival szemben állnak fenn (lásd II.17. ábra, II.1. táblázat).

Az országkoncentráció csekély mértékben csökkent ugyan az első félvégben, ennek ellenére továbbra is igen jelentős. A bankrendszer külföldi kihelyezéseinek több mint fele négy országba irányul, ami azonban nem jelent komoly kockázatot, hiszen ezen országok mindegyike a kockázatmentesnek tekinthető első kategóriába tartozik. A külföldi kihelyezések 90 százaléka 16 országba irányul, melyek közül 12 ország a kockázatmentes első kategóriába tartozik, 3 pedig a kiskockázatos második kategóriába. A bankrendszer szintjén egyedül az Oroszországgal szembeni kitétség jelent továbbra is említést érdemlő kockázatot, ami azonban kismértékben csökkent az 1999. végéhez képest.

II.17. ábra A bankrendszer országkockázati kitétsége*

* Mérlegtételek 100%-os, függő kötelezettségek 50%-os, jövőbeni kötelezettségek 10%-os súllyal számítva (korrigált eszközállomány).

II.1. táblázat A bankrendszer külföldi kihelyezései országkockázati kategóriánként

	1999 milliárd forint	Résarány, %	2000 I. milliárd forint	Résarány, %	2000 I. félvég 1999
1. kategória	929,3	89,8	852,9	87,6	92
2. kategória	31,6	3,1	44,8	4,6	142
3. kategória	7,5	0,7	14,9	1,5	199
4. kategória	66,7	6,4	61,2	6,3	92
- Oroszország	56,4	5,4	55,5	5,7	98
Összesen	1035,1	100,0	974,0	100,0	94

A bankszektor piaci kockázatoknak való kitétsége

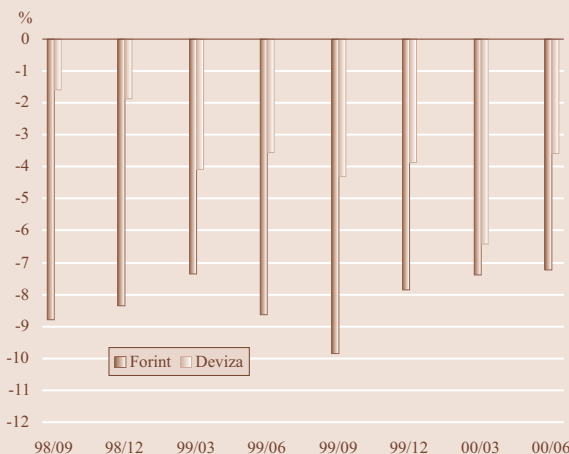
A magyar bankrendszer jelenlegi tevékenységi struktúrája, mérleg szerkezete mellett egyelőre mérsékelt van kitéve a piaci kockázatokból származó potenciális veszteségeknek, közép- és hosszú távon azonban az értékpapír- és devizapiaci kereskedelmi tevékenység várható térnyerésével a piaci típusú kockázatok súlyának növekedésével kell számolni.⁹

Kamatkockázat

A bankrendszer kamatkockázati kitétsége a mérlegfőösszeg arányos, 90 napos forintátárazási réssel mérve tovább csökkent, az 1999. végi mínusz 7,9 százalékról 2000 első félvégének végére mínusz 7,2 százalékra szűkülte. (A dezinfláció második félvégben bekövetkező megtorpanásának, illetve megfordulásának következtében a negatív forintátárazási rés további szűkülése tapasztalható a második félvégben.) (Lásd II.18. ábra.)

A devizaátárazási rés potenciális eredményhatása a rés mérete és a kamatváltozások kisebb léptéke miatt sokkal korlátozottabb. A kumulált 90 napos devizaátárazási rés az 1999 során tapasztalt jelentős tágulás után 2000 első félvégének végén 7 milliárd Ft-tal szűkebb volt az 1999. végi értéknél, mérlegfőösszeghez

II.18. ábra A bankrendszer 90 napos kumulált forint- és devizaátárazási gapjei a mérlegfőösszeg arányában

⁸ Az első kategóriába a kockázatmentesnek, míg a negyedik kategóriába a legkockázatosabbnak tartott országok tartoznak.

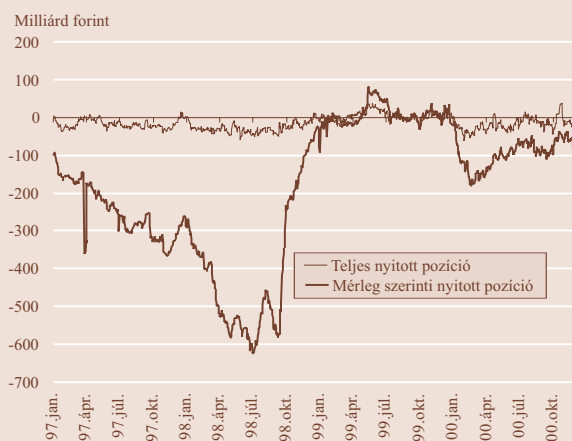
⁹ A kamatok, devizaárfolyamok esetleges nagymértékű, hirtelen elmozdulásának a bankrendszer stabilitására való hatásáról a Stressz-teszt eredményeiről beszámoló tanulmányban lesz szó.

II.2. táblázat A bankrendszer kamatkockázati kitétségének főbb mutatói*

	1999	2000. I.
90 napos kumulált forint gap (milliárd forint)	-578	-560
90 napos kumulált deviza gap (milliárd forint)	-285	-278
90 napos kumulált forint gap/mérlegfőösszeg (%)	-7,9	-7,2
90 napos kumulált deviza gap/mérlegfőösszeg (%)	-3,9	-3,6
	1999. I.	2000. I.
Kamatjövedelem (milliárd forint)	132	148
Átl. kamatozó eszközök/átl. kamatozó források (%)	108,0	108,7
Kamatmarzs (kamatjövedelem/átlagos mérlegfőösszeg) (%)	4,02	3,87
Spread (kam. bev./átl. kam. eszk. - kam. ráf./átl. kam. forr.) (%)	3,61	3,60

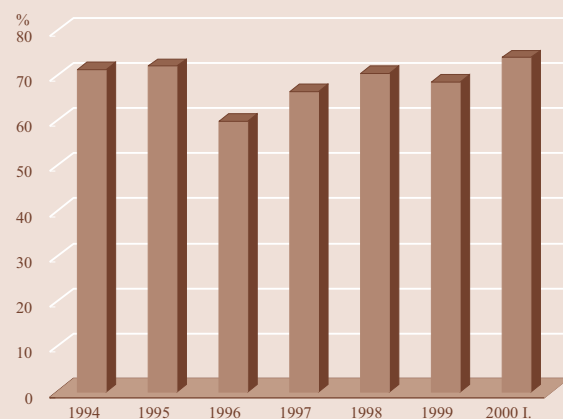
* Az aggregált átárazási gapek a Rákóczi, Kvantum és Takarékbank bankrendszeri adatot jelentősen torzító mérlegen kívüli tételei nélkül számítva.

II.19. ábra A bankrendszer teljes és mérleg szerinti nyitott devizapozíciója

* A negatív értékek forint melletti pozíciót jelentenek.

II.20. ábra Hitel/betét arány a bankrendszerben (átlagállományokkal)

viszonyított aránya 0,3 százalékponttal mérséklődött. A mérlegfőösszeg arányos rés első negyedévi bővülése, majd második negyedévi szűkülése részben a forint- és devizakamatok közti különbség kihasználására irányuló deviza-forint konverzió fel-erősödésével, majd alábbhagyásával van összefüggésben, részben pusztán jelentésbeli hiányosságoknak¹⁰ tudható be (lásd II.2. táblázat).

A 3 hónapnál nem hosszabb átárazású forint- és devizaeszközök és -források részarányainak egyöntetű csökkenése ellenére elmondható, hogy a bankrendszer kamatozó eszközei és forrásai továbbra is viszonylag gyors átárazásúak. A 3 hónapnál nem hosszabb átárazású forinteszközök aránya az 1999. végi 76 százalékról 74 százalékra, míg a legfeljebb 3 hónapos átárazású forintforrások aránya ennél nagyobb mértékben, 94 százalékról 90 százalékra csökkent. A 3 hónaposnál nem hosszabb átárazású devizaeszközök részaránya 3 százalékponttal (69 százalékra), míg a maximum 3 hónapos átárazású devizaforrások aránya csak 2 százalékponttal (81 százalékra) csökkent.

Árfolyamkockázat

A magyar bankrendszer mérleg szerkezete denominációs összetételének változása a vállalati hitelezés mellett a jegybanki és a külföldi kihelyezéseket, valamint forrásbevonást is érintette. A magyar bankrendszer az orosz krízis előtti időszakhoz hasonlóan ismét devizaforrás-többlettel rendelkezik, ennek mértéke azonban csak töredéke az 1998 nyarán megfigyelt értéknek. Az árfolyamkockázatot tekintve kiemelendő, hogy 1999. december végétől kezdve a bankok ismét forint melletti spekulációba kezdtek, és 2000. február közepéig 180 milliárd Ft-os mérleg szerinti forint hosszú pozíciót építettek fel. A túlzott mértékű nyitott devizapozíció felépülésének megakadályozására a jegybank számos intézkedést hozott, illetve jelentett be (az irányadó 2 hetes betéti kamat első negyedéves többszöri csökkentése, MNB-kötvény bevezetése, a mérleg szerinti nyitott devizapozíció kötelező tartalékoláson keresztüli drágítása). Ezek hatására a bankrendszer fokozatosan leépítette forinteszköz-többletének nagy részét, így június végére a bankrendszer mérleg szerinti forint hosszú pozíciója már csak 70 milliárd Ft körül alakult (lásd II.19. ábra). Ennek megfelelően a nyitott pozíciós limit kihasználtsága február közepére csaknem 60 százalékra ugrott, majd júniusra az 1999 során megszokott szintre (30–40 százalék) süllyedt. A mérleg szerinti nyitott pozíció szűkülése nem a külföldi források leépülésével, hanem a devizakihelyezések (elsősorban a vállalati devizahitelek) növekedésén keresztül valósult meg.

A bankrendszer likviditása

A bankrendszer likviditási helyzete évek óta kiegyensúlyozott. Az ügyfélhitelezés/ügyfélbetét arány megfelelő, jóllehet a hitelexpanzióval nem tudott lépést tartani az ügyfélbetétek növekedése (a legnagyobb súlyt képviselő lakossági forint betétál-

¹⁰ A határidős devizavétellel fedezett spot devizaadások esetén a bankok a termin lábat jellemzően nem szerepeltetik a kamatérzékenységgel kapcsolatos adatszolgáltatásban.

lomány az első félévben nominálisan csupán 1,7 százalékkal nőtt), aminek következtében az arány az előző hat évben tapasztaltnál magasabb volt 2000 első félévében (lásd II.20. ábra). A bankszektor úgy az eszközoldali, mint a forrásoldali likviditás szempontjából megnyugtató képet mutat, hiszen egyfelől a bankok likvid eszközeinek a mérlegfőösszeghez viszonyított aránya magas, másfelől a pénzüpi forrásbevonás részaránya az idegen forrásokon belül alacsony.

A likvid eszközök és a külföldi bankközi források első negyedévi párhuzamos növekedése, majd részarányaik csökkenése a második negyedévben nem azt jelzi, hogy a bankok likviditási helyzetében jelentős változások következtek be, hanem a forint- és devizakamatok közti különbség kihasználására irányuló deviza-forint konverzió újbóli felerősödésének, majd alábbhagyásának a megnyilvánulása (lásd II.21., II.22. ábra).

Ennek hatása tükröződik a likvid eszközök összetételének első félévi változásában is: február végéig bővült az MNB-nél elhelyezett forintbetétek részaránya, majd az MNB több lépcsős betéti kamatcsökkentésének hatására május végéig ez az állomány leépült, a bankok fölös likviditása egyéb eszközökbe, köztük állampapírba, MNB-kötvénybe áramlott át.

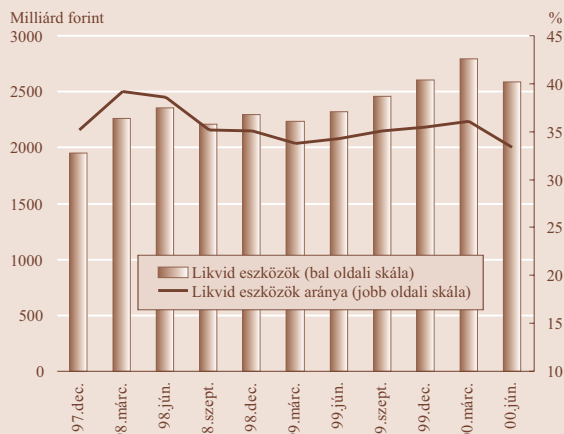
A bankok tőkehelyzete, a tőke megfelelés alakulása

A bankrendszer tulajdonosi struktúrája megnyugtató képet mutat. A külföldi tulajdonosok magyarországi leánybankjuk iránti továbbra is fennálló elkötelezettségét mutatja, hogy a jegyzett tőke közel 8 százalékos növekedése szinte teljes egészében e tulajdonosi körnek köszönhető. Folytatódott a külföldi tulajdon térnyerése, a magyar bankrendszer 67,6 százaléka külföldi kézben volt 2000. június végén. Ezen tulajdonosi kör legnagyobb csoportja a külföldi hitelintézeteké, melyek immár 53 százalékkal részesednek a bankrendszer jegyzett tőkéjéből.

A bankrendszer tőke megfelelési mutatója 2000 első félévének végén 14,2 százalék volt, kissé meghaladta az 1999. félévkor kimutatott 13,9 százalékos értéket. Az évközi pozitív eredményt a jogszabályok szerint nem lehet figyelembe venni a szavatoló tőke számítása során. Ezzel korrigálva a mutató 1,2 százalékponttal nagyobb lenne. Ha a várható osztalékfizetéseket is figyelembe vesszük, akkor becsléseink szerint 14,6–14,8 százalékos lenne a tőke megfelelés (1999. év végén 15 százalék volt). A mutató értéke nemzetközi összehasonlításban magasnak mondható, összességében a bankrendszer megfelelő tőkeellátottságát jelzi. Ugyanakkor óvatosságra int az értékelésben, hogy az átlagot jelentős mértékben javítják a szakosított hitelintézetek, ezek nélkül számolva a tőke megfelelési mutató mindössze 12,6 százalék volt.

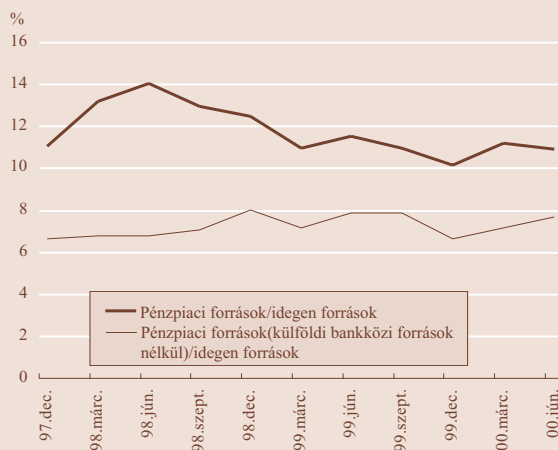
2000. félév végén a bankrendszer szavatoló tőkéje 22,5 százalékkal volt nagyobb az 1999. félév végi értékénél, a kockázattal súlyozott kihelyezések összértéke 20 százalékkal növekedett egy év alatt (lásd II.3., II.4. táblázat). A bankrendszer szavatoló tőkéje tehát az ügyfélhitelezés fellendüléséből származó addicionális kockázattal arányosan nőtt. A szavatoló tőke megfelelő mértékű növekedése az alapvető tőke egy év alatti 28 százalékos bővülésének köszönhető, melyben a kívülről történő tőkebevo-

II.21. ábra Likvid eszközök aránya*

* Likvid eszközök: bankközi rövid forint- és devizakihelyezések+jegybanki rövid forintbetét+állampapírok (konszolidációs kötvények nélkül)+elszámolási számlák és pénztár.

II.22. ábra Pénzüpi kitétség*

* Pénzüpi források: bankközi források + jegybanki aktív repo.

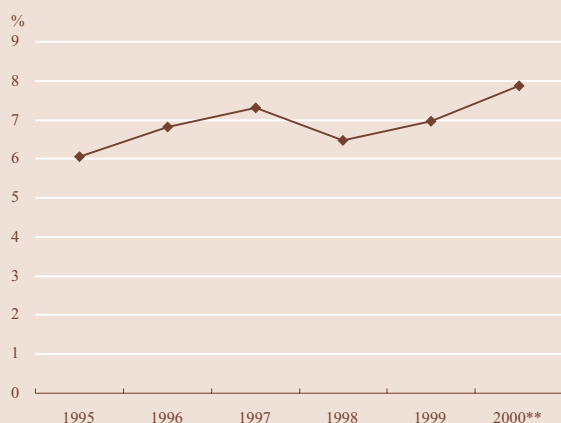
II.3. táblázat A szavatoló tőke összetétele

	%	2000. I.f.év/ 1999. I.f.év	1999. I.f.év	2000. I.f.év
Alapvető tőke		128,3	85,1	89,2
Járulékos tőke		102,0	23,3	19,4
Limit túllépések tőkével fedezendő összege		125,3	8,3	8,5
Szavatoló tőke		122,5	100,0	100,0

II.4. táblázat A korrigált mérlegfőösszeg összetétele

	2000. I.f.év/ 1999.	1999. I.f.év	2000. I.f.év
20 százalékos súlyozás	106,7	5,8	5,2
50 százalékos súlyozás	117,7	1,3	1,2
100 százalékos súlyozás	118,1	74,2	73,0
Súlyozott mérlegtételek összege	117,3	81,3	79,5
Függő és egyéb jövőbeni kötelezettségek súlyozott értéke	131,5	18,6	20,3
Határidős követelések súlyozott értéke	156,5	1,4	1,8
Kockázati céltartalék	150,1	-1,3	-1,6
Korrigált mérlegfőösszeg	120,0	100,0	100,0

II.23. ábra Fedezettségi mutató (coverage ratio)*

* [saját tőke+céltartalék az átlag alatti, kétés és rossz eszközök után]/(átlag alatti+kétés+rossz eszközök)/(összes eszköz-(átlag alatti+kétés+rossz eszközök)+céltartalék az átlag alatti, kétés és rossz eszközök után].
** I. félév végén.

II.5 táblázat A bankrendszer eredménye

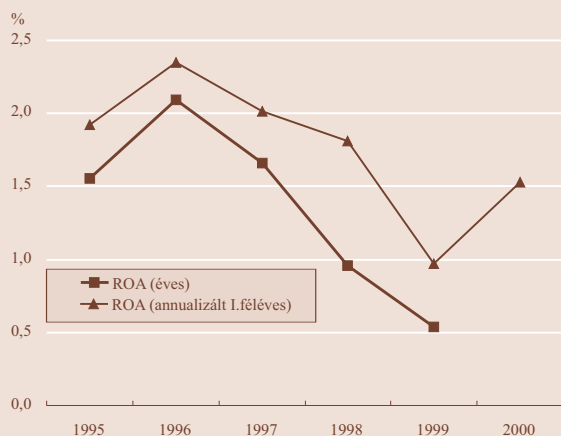
	Milliárd forint	
	1999. I. félév	2000. I. félév
Kamatjövedelem	132,3	147,6
Céltartalék változása	9,8	3,5
Egyéb eredmény	18,4	45,8
– nettó jutalékbevételek	27,2	37,4
BRUTTÓ PÉNZÜGYI ÉS BEFEKTETÉSI SZOLGÁLTATÁS EREDMÉNYE	160,5	197,0
Pénzügyi tevékenység költsége	128,0	140,0
PÉNZÜGYI ÉS BEFEKTETÉSI SZOLGÁLTATÁS EREDMÉNYE	32,5	57,0
Egyéb, nem pénzügyi és befektetési szolgáltatási tevékenység eredménye	0,6	0,9
SZOKÁSOS VÁLLALKOZÁSI EREDMÉNY	33,1	57,9
Rendkívüli bevétel	3,9	-4,0
ADÓZÁS ELŐTTI EREDMÉNY	37,0	54,0

II.6. táblázat A spread összetevői

	Milliárd forint	
	1999. I. f. év	2000. I. f. év
Kamatkozó eszközök átlagos állománya	6 014	7 033
Kamatkozó források átlagos állománya	5 569	6 472
Kamatbevétel	429	391
Kamatkiadás	297	244
Kamatbevétel/ Kamatkozó eszköz *	14,3%	11,1%
Kamatkiadás/ Kamatkozó forrás *	10,7%	7,5%
Spread *	3,6%	3,6%

* Évesített értékek

II.24. ábra A bankrendszeri ROA alakulása*

* Postabank, MFB, Reálbank nélkül.

nás (a jegyzett tőke csaknem 50 milliárd Ft-os, a tőketartalék 27 milliárd Ft-os növekedése), a nyereséges bankok eredményakumulációja (az eredménytartalék 17 milliárd Ft-os növekedése), illetve a pénzügyi vállalkozásokba történő befektetések (24 milliárd Ft-os) csökkenése is szerepet játszott.

2000 első félévében a kockázattal súlyozott mérleg- és mérlegen kívüli tételek együttesen 10,3 százalékkal nőttek. A mérlegen kívüli tevékenységek kockázatokkal (ügylet- és ügyfél) súlyozott állománya csupán 2,7 százalékkal bővült, a bankrendszer által vállalt kockázatok növekedése az ügyfélhitelezés fellendülése következtében elsősorban a mérlegtételeknél jelentkezett, ellentétben az 1999-ben tapasztaltakkal, amikor is a kockázatok növekedése elsősorban a mérlegen kívüli tételeknél jelentkezett. A kockázattal súlyozott mérleg- és mérlegen kívüli tételek utóbbi időben tapasztalt meglehetősen magas növekedési üteme kockázatkezelési és prudenciális szempontból különös figyelmet érdemel, jóllehet a gazdaság és a bankrendszer fejlődésének természetes velejárója.

A bankrendszer saját forrásai 2000 első félévében mind az inflációt, mind a mérlegfőösszeg növekedését meghaladó ütemben bővültek. A növekedésben az első félévi eredmény kedvező alakulásának van elsődleges szerepe. A bankrendszer fedezettségi mutatója alapján úgy tűnik, a bankok tőkéje megfelelő fedezetet jelent az eszközoldal érintő kedvezőtlen külső sokk esetén. A mutató értékének 1999-ben tapasztalható enyhe javulása várhatóan folytatódik 2000-ben.

A félév végi 7,9 százalékos szint értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy a mérleg szerinti eredmény (évközbeni eredmény) szezonális miatt a félév végi értékek rendre nagyobbak az év végieknél (az 1999. félév végi érték szintén 7,9 százalék volt) (lásd II.23. ábra).

A bankrendszer eredménye

A bankrendszer eredményességét illetően pozitív tendenciák látszanak kirajzolódni 2000 első félévének folyamatai alapján. A spread csökkenése megállt, a jutalékjövetelem jelentősen nőtt. Az egyéb jövedelmet, működési költségeket és a céltartalék-képzést jelző számok is javulásról tanúskodnak. A bankrendszer évközi adózás előtti eredménye 2000 első félévében 54 milliárd Ft volt, ami csaknem másfélszerese az előző év hasonló időszakában kimutatott eredménynek (lásd II.5. táblázat). Az előző évek tendenciájától eltérően csökkent a veszteséges bankok száma.

2000 első félévében megállt a spread csökkenése (1999 első félében még 1,1 százalékponttal zsugorodott a bázisidőszakhoz képest), (lásd II.6. táblázat). A kamatjövedelmet javította a kamatkozó eszközök kamatkozó forrásokhoz viszonyított arányának növekedése. A bankrendszer a viszonylag széles negatív forint-átárazási rés tartásával profitált a kamatcsökkenési trend folytatásából, viszont a külföldi kamatok folytatódó emelkedése mellett a negatív devizaátárazási rés tartása kedvezőtlen hatású volt. A kamatjövedelem csaknem 12 százalékkal nőtt az előző év azonos időszakában elérhető képest. Mivel azonban a bankok határidős ügyleteik eredményét nem egységesen mutatják ki, ér-

A féléves és éves jövedelmezőség jelentős eltéréseinek okai

Az elmúlt öt évben a féléves adatok évesítése révén becsült eszközarányos jövedelmezőség rendre jelentősen meghaladta az adott évi tényleges jövedelmezőséget¹¹ (lásd II.24. ábra). Ennek alapvető oka az 1995-ös évet illetően a második félévben jelentkező, kiugróan nagy rendkívüli veszteség volt. A további években az eltérések egy részét a bankok minősítési gyakorlatának szezonálisága és az ezzel összefüggő halogató portfóliótisztítási és kockázati céltartalék-képzési gyakorlat magyarázza. A különbség 1997–1999 közötti számottevő növekedésében szerepet játszott az általános kockázati céltartalékokra vonatkozó követelmény életbe lépése, melynek e három év alatt kellett lépcsőzetesen eleget tenni, aminek érdekében a bankok alapvetően szintén az év végeken töltötték fel a megfelelő szintig az általános kockázati céltartalékot. Jellegében hasonló, arányaiban kisebb hatása volt 1998-ban az országkockázati céltartalék-képzésről szóló rendelkezés életbe lépésének. Mindezen tényezőkre rakódott 1998-ban az orosz válság hatása. Az első félévinél tendenciaszerűen kisebb második félévi eredményhez kismértékben hozzájárul a működési költségek enyhe szezonálisága is, ami bizonyos költségek év végi elszámolásának, illetve felmerülésének köszönhető. Tekintettel arra, hogy az általános és az országkockázati céltartalék-képzés fokozatos feltöltésére engedélyezett időszakon, illetve az orosz válság hatásain már túl van a bankrendszer, így a 2000. végi adózott eredmény számottevően meghaladhatja a félévkor kimutatott értéket, megállhat a bankrendszer több éve tartó reál tőkevesztése (lásd II.25. ábra).

demés a kamatkülönbözetet és az árfolyamváltozásból, illetve a határidős ügyletekből származó eredményt együtt vizsgálni, amely 13 százalékkal nőtt. Az eszközstruktúra 2000 első félévében tapasztalható átrendeződése megjelenik a kamatbevételek összetételének változásában is. A hitelezési aktivitás növekedésének következtében a kamatcsökkenés ellenére 7 százalékponttal 51 százalékra nőtt a hitelek utáni kamatbevétel részaránya az összes kamatbevételek közül.

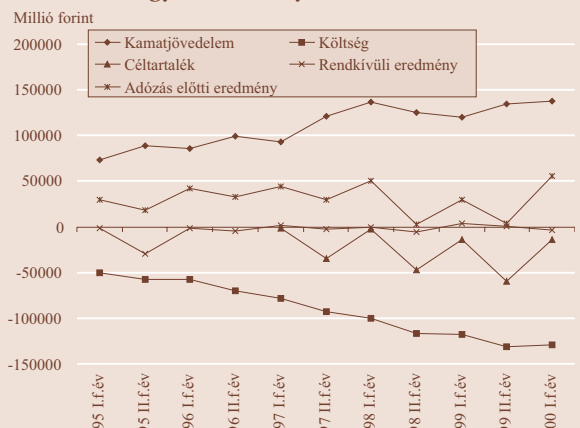
A forint- és devizakamatok közti különbséget kihasználására irányuló deviza-forint konverzió 2000. év eleji megnövekedése következtében a jegybanktól származó kamatbevétel részaránya is megemelkedett.

A 2000 első félévében elért jutalékból származó eredmény 37,5 százalékkal volt nagyobb az előző év első félévében elérténél, részaránya a banküzemi eredményen belül 17 százalék volt. A nem kamatjellegű jövedelem részaránya a banküzemi eredményen belül 31 százalék volt a félév végén, továbbra is messze elmarad az EU-országok bankrendszerének átlagától (lásd II.26. ábra).

2000 első félévében a céltartalék-képzés és -felszabadítás negatív eredménye 51 százalékkal nagyobb volt az előző év hasonló időszakához viszonyítva, mivel a képzés kisebb mértékben csökkent, mint a felszabadítás. Ha a bankok céltartalék-képzése ténylegesen igazodik a vállalt kockázatokhoz, akkor a céltartalék-képzés csökkenése pozitív jelenség. Ugyanakkor a céltartalék-felszabadítás csökkenése sem feltétlenül kedvezőtlen, ha abból származik, hogy a bankok már nem tartalékoltak olyan mértékben túl, mint a korábbi években (lásd II. 7. táblázat).

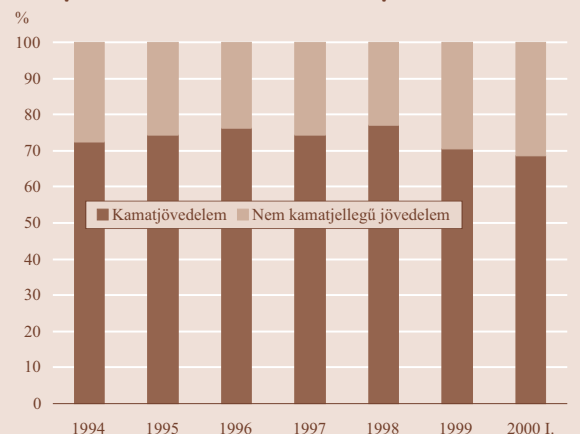
Az előző év azonos időszakához viszonyítva a működési költségek növekedése minimálisan bár, de 2000 első félévében is meghaladta az inflációs rátát. A bruttó pénzügyi és befektetési szolgáltatások eredményének 23 százalékos növekedési üteme ugyanakkor jelentősen meghaladta a költségek 10 százalékos növekedési ütemét, így a bankrendszer költséghatékonysága több évi romlás után javulni látszik. Az elmúlt évek (elsősorban a

II.25. ábra Egyes eredményösszetevők alakulása*

* Postabank, MFB, Reálbank nélkül.

II.26. ábra Kamat- és nem kamatjellegű jövedelem aránya a bruttó működési eredményben*

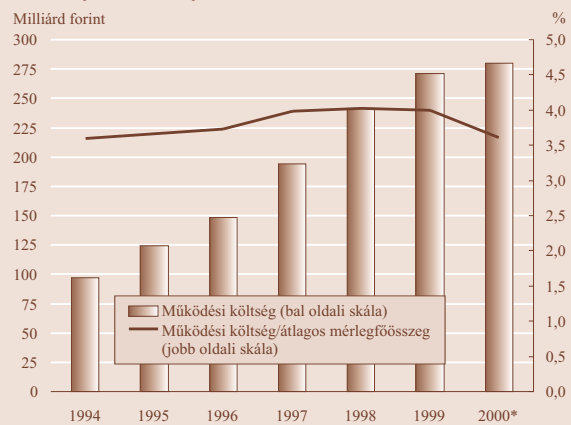
* Postabank, MFB, Reálbank nélkül.

II.7. táblázat A céltartalék-változás eredményhatása

	Millió forint		
	1999. I.f.év	2000. I.f.év	2000. I.f.év/1999. I.f.év
Céltartalék-képzés	52 744	39 459	75%
Céltartalék-felszabadítás	42 087	23 375	56%
Összesen	10 657	16 084	151%
Portfóliótisztítás eredménye	-9 932	-7 798	79%

¹¹ Az elemzésben nem szerepel a Postabank, az MFB és a Reálbank, mivel 1998-ban a bankrendszer teljesítményét nagymértékben torzította, hogy e három bank együttesen nagymértékű, a korábbi évek során felhalmozott veszteséget könyvelt el.

II.27. ábra A működési költségek mérlegfőösszeghez viszonyított aránya

* 2000. I. félévi adatok annualizálva.

lakossági piac építésével és az IT fejlesztésekkel kapcsolatos) beruházásainak következtében jelentősen, 29 százalékkal emelkedtek az értékcsökkenési leírások, a bérleti díjak 16 százalékkal nőttek (lásd II.27. ábra).

III. A nem banki pénzügyi közvetítés helyzetének alakulása¹

A pénzügyi közvetítő piac mérete, koncentrációja²

A pénzügyi közvetítő rendszer mérlegfőösszege (vagyona) 2000 első félévének végén 10 291 milliárd forintot tett ki, ami az előző év végéhez képest 7,9%-os növekedést jelent. Ezen időszak alatt a hitelintézetek aktivitása mindössze 5,5%-kal, míg a nem banki pénzügyi közvetítő rendszeré 18,8%-kal emelkedett (lásd III.1. ábra). Míg a hitelintézetek aktivitása reálértéken³ számolva nem bővült, addig a nem banki közvetítőké 11,6%-kal emelkedett. 2000-ben is folytatódott az a tendencia, hogy a befektetési vállalkozások kivételével minden nem banki intézménytípus növekedett. A legerőteljesebb növekedést a befektetési alapok és a nyugdíjpénztárak mutatták fel, míg a befektetési vállalkozások teljesítménye nominálisan is visszaesett (lásd III.1. táblázat).

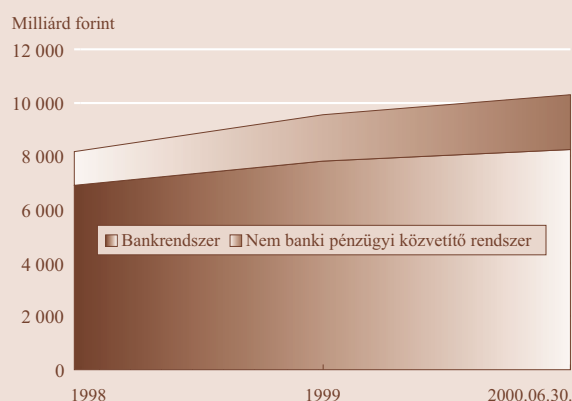
Bár a hitelintézetek részesedése továbbra is meghatározó a pénzügyi közvetítő rendszerben, figyelemre méltó, hogy a nem banki intézmények részesedése a félév végén már megközelítette a 20%-ot. Mindebből arra lehet következtetni, hogy ezen intézmények szerepe számottevő hatással van a pénz- és tőkepiac alakulására, és a jövőben súlyuk további növekedésére lehet számítani. A bankok hitelezési aktivitásának jelentős növelésében a nem banki pénzügyi közvetítők pénz- és tőkepiaci szerepének erősödése is szerepet játszhatott.

Mint arról az I. fejezetben részletesen is szó volt, a nem banki pénzügyi közvetítő rendszer erősödésének jelei a háztartások pénzügyi megtakarítási struktúrájának változásaiban is megmutatkoznak (lásd III.2. ábra).

A nem banki pénzügyi közvetítő rendszer szereplőinek száma 2000 I. félévékor 487 volt; összességében csökkenő tendenciát mutat (23-mal kisebb az év végénél). Erőteljesebb egyesülési folyamat figyelhető meg a befektetési vállalkozásoknál és a nyugdíjpénztáraknál, míg a pénzügyi vállalkozások száma egyelőre bővülő.

A szereplők nagy száma ellenére a tevékenység mérete szerint erőteljes koncentráció figyelhető meg szinte minden intézménytípusnál; de különösen a biztosítók, a befektetési alapok és

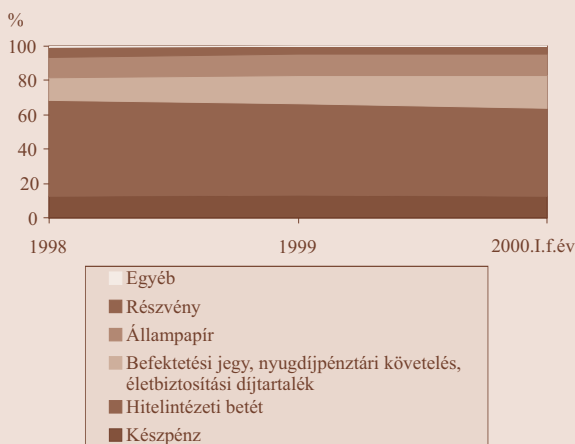
III.1. ábra A pénzügyi közvetítő rendszer nagysága

III.1. táblázat Az egyes intézménytípusok mérlegfőösszegének alakulása

	Mérlegfőösszeg		Változás 2000. jún. 30./ 1999	Megoszlás	
	1999	2000. jún. 30.		1999	2000. jún. 30.
	milliárd forint			%	
Hitelintézetek	7807	8 239	105,5	81,9	80,1
Befektetési vállalkozások	167	154	92,0	1,8	1,5
Befektetési alapok nettó eszköze	429	557	129,8	4,5	5,4
Biztosítók	565	648	114,7	5,9	6,3
Nyugdíjpénztárak vagyona	249	331	132,9	2,6	3,2
Pénzügyi vállalkozások	317	362	114,3	3,3	3,5
Összesen:	9533	10 291	107,9	100,0	100,0
Hitelintézetek nélkül	1727	2 052	118,8	18,1	19,9

III.2. ábra A háztartások pénzügyi eszközeinek megoszlása

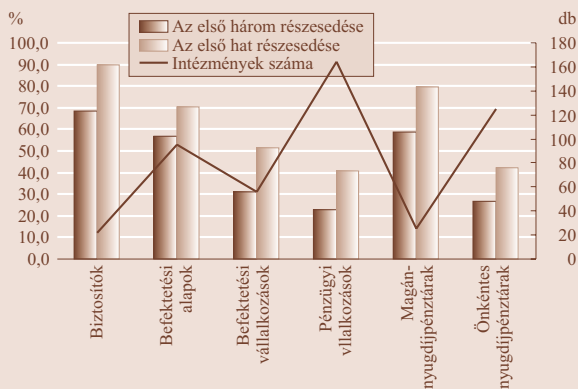

¹ Az augusztusi Stabilitási jelentésben a nem banki pénzügyi közvetítők 1999. év végi adatai előzetes, nem auditált adatok, ezért azok különbözhetnek a jelentésben közöltektől.

² A pénzügyi közvetítő rendszer alatt a hitelintézeteket és a nem banki pénzügyi közvetítőket (biztosítók, befektetési vállalkozások, pénzügyi vállalkozások, befektetési alapok, nyugdíjpénztárak) értjük.

³ Fogasztói árindex 1999 decemberéhez viszonyítva: 105,5%.

III.3. ábra A nem banki pénzügyi közvetítők száma és a koncentráció mértéke 2000. félév végén

III.4. ábra Bankhoz kapcsolódó, nem banki pénzügyi közvetítők részesedése

magán-nyugdíjpénztárak esetében (lásd III.3. ábra). Mérethatékonysági szempontok miatt a jövőben további számbeli csökkenés (beolvadás, végelszámolás, felszámolás stb.) várható.

Annak a kérdésnek az eldöntéséhez, hogy a hitelintézetek részesedésének csökkenése a pénzügyi közvetítő rendszerben mennyiben valóságos, megvizsgáltuk, hogy a nem banki pénzügyi közvetítők milyen mértékben kapcsolódnak (közvetlenül vagy közvetve) kereskedelmi bankokhoz.⁴

A nem banki pénzügyi közvetítő rendszerben a hitelintézetekhez kapcsolódó intézmények részesedése meghatározó, s a félév folyamán részesedésüket közel 4 százalékponttal 56,4%-ra növelték (lásd III.4. ábra). Amíg a vizsgált időszakban a banki háttérű pénzügyi közvetítők dinamikusan, 27,9%-kal bővítették tevékenységüket, addig a hitelintézeti háttérrel nem rendelkezők mindössze 8,8%-kal. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a bankok visszaszorulása a pénzügyi közvetítő rendszerben bizonyos szempontból látszólagos, befolyásuk a lakossági megtakarítások területén közvetlen betétgyűjtésüknél jóval kiterjedtebb.

A befektetési alapok szinte majdnem mindegyike továbbra is banki háttérű befektetési alapkezelőhöz kapcsolódik, ami azt mutatja, hogy a bankoknak továbbra is határozott stratégiája az így nyújtott források bevonásának növelése. A befektetési vállalkozások tulajdonosi háttérében is meghatározó a hitelintézetek szerepe, de súlyuk az értékpapírpiacra még ennél is magasabb, mivel a kereskedelmi bankok közel harmada rendelkezik univerzális banki engedéllyel.

A pénzügyi vállalkozások esetében a banki háttérű társaságok térnyerésének jelentős erősödése figyelhető meg, ami annak tudható be, hogy esetükben a növekedéshez szükséges forrásbevonás könnyebben biztosított.

A biztosítók és a nyugdíjpénztárak esetén a banki háttér nem meghatározó, de míg az előbbinél növekedés, az utóbbinál csökkenés volt tapasztalható az elmúlt félév alatt. A közeljövőben a biztosítók esetében a bankok súlyának további növekedésével lehet számolni, mivel egyre több bank határozta el, hogy a biztosítási szférában is piacra kíván lépni, illetve növelni kívánja aktivitását. A biztosítótársaságok alapítása a hitelintézetek üzletpolitikájában nem önálló piaci célként szerepel, hanem mint a hitelezési tevékenységhez kapcsolódó kiegészítő szolgáltatási tevékenység (pl. jelzálog-hitelezéshez kapcsolódó ingatlanbiztosítás).

Befektetési vállalkozások

A működő befektetési vállalkozások számában bekövetkező csökkenés 2000 első félévében is gyors ütemű volt. 1997-ben még 89 bróker cég volt, számuk 1998 végére 87-re, 1999 végére 65-re csökkent, 2000 június 30-án pedig a regisztrált 62 befektetési vállalkozásból ténylegesen csak 56 működött, ezek közül 9 bizományosként, 27 kereskedőként és 20 befektetési társaságként.

⁴ Bankokhoz kapcsolódó pénzügyi közvetítőként vettük figyelembe a bankcsoportba tartozó pénzügyi közvetítőket (befektetési vállalkozások, biztosítók, pénzügyi vállalkozások), valamint a bankcsoportokba nem tartozó, de végül is a bankok pénzügyi szolgáltatási palettáját bővítő befektetési alapokat és nyugdíjpénztárakat is.

A tevékenységüket megszüntetett – illetve a korábban felfüggesztett – cégektől ügyfélátruházás révén az anyabankokhoz, illetve más befektetési vállalkozáshoz kerültek át az állományok. A hitelintézetek befektetési szolgáltatási tevékenysége bővülésének figyelembevételével elmondható, hogy a befektetési szolgáltatás, mint tevékenység kisebb mértékben szűkült, mint az a befektetési vállalkozások mérlegfőösszegének alakulásából következtethető.

2000. június végén a befektetési szolgáltatók mérlegfőösszege 153,5 milliárd forint volt, ami 8,3%-kal kevesebb az előző év végénél. A szektor egészén belül azonban a tevékenység típusok szerinti csoportok, illetve azokon belül az egyes társaságok adatai jelentős szóródást mutatnak. A legerőteljesebb visszaesés a kereskedő társaságoknál következett be, míg a befektetési társaságoknál kis mértékű növekedés volt tapasztalható. A bizományosként működő társaságok súlya rendszerszinten továbbra sem érzékelhető (lásd III. 5. ábra).

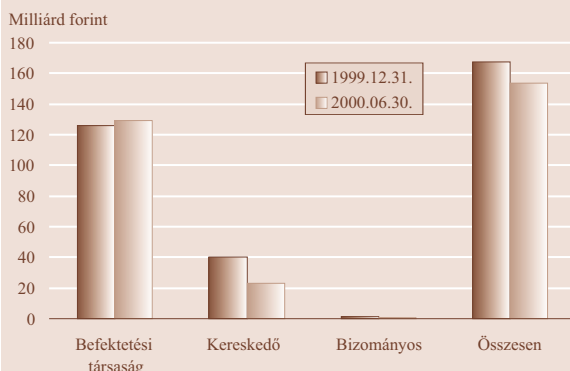
A befektetési szolgáltatók likvid eszközeinek (pénzeszköz és állampapír) állománya 2000. június 30-án 60 milliárd forint (a mérlegfőösszeg 39,3%-a) volt, ami nominálisan megegyezik az elmúlt év végével (lásd III.6. ábra). Az átlagos szint a likviditásmenedzseléshez megfelelőnek minősíthető, de a likvid eszközök aránya az egyes társaságok szintjén igen széles sávban (0,7–80%) mozog. A hitelintézeti háttér nélkül működő társaságok egyharmadánál a mutató 10% alatt marad, ami fokozott kockázatot jelent. A részesedések, részvények és egyéb értékpapírok állománya sem változott számottevően az elmúlt év végéhez képest, részarányuk azonban itt is 3 százalékponttal emelkedett (23%-ra).

A tőzsdei forgalomban bekövetkezett jelentős visszaesés a befektetési szolgáltatók mérlegében is tükröződik. A tőzsdei elszámolásból adódó, továbbá az elszámoló házzal szembeni követelések állománya közel felére, mérlegen belüli részesedése 9 százalékponttal 15%-ra csökkent 1999. év végéhez képest. Hasonló tendencia látható forrásoldalon is, ahol a tőzsdei ügyletekkel kapcsolatos kötelezettségek részesedése 5 százalékponttal 7%-ra csökkent. A tőzsdei ügyletekkel ellentétben az OTC-ügyletek miatti követelés- és kötelezettségállomány majdnem megduplázódott, s részesedése is emelkedett megközelítőleg 2, illetve 6 százalékpontot.

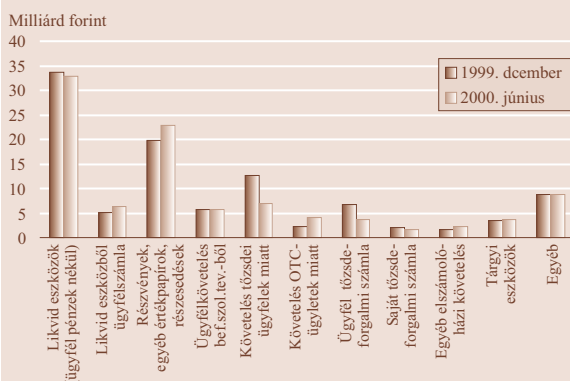
A szektor saját tőkéje június 30-án 62 milliárd forint volt, ami – alapvetően a piacról kilépő társaságok miatt – kismértékben csökkent a megelőző év végéhez képest, mérlegen belüli részarányát tekintve azonban 2,5 százalékponttal 40,5%-ra emelkedett (lásd III. 7. ábra). A saját tőke jegyzett tőke arány összességében mindkét időszakban 150% körül alakult, de az egyes társaságok szintjén jelentős differenciálódást mutat, 17 társaságnál a saját tőke nem éri el a jegyzett tőke értékét.

A rövid lejáratú hitelek állománya június végén 17,2 milliárd forint volt, 1999. év végéhez képest 20%-kal csökkent. A rövid lejáratú kötelezettségek között átrendeződés ment végbe a banki hitelezéstől a tulajdonosi hitelezés irányába, ami összefüggésben állhat az értékpapírpiacon és az értékpapír-piaci szereplők helyzetének kedvezőtlen megítélésével. Az ügyfelekkel szembeni kötelezettségek állománya 17 milliárd forint, 15%-kal csökkent az elmúlt év végéhez képest. A hosszú lejáratú kötelezettségek csökkenését döntően a kötvénytartozások, illetve – az egyik

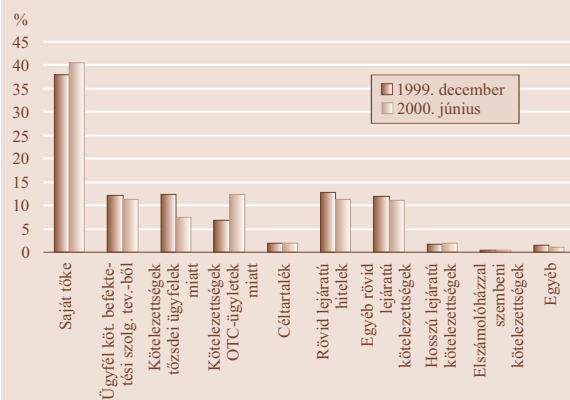
III.5. ábra A befektetési vállalkozások mérlegfőösszege

III.6. ábra A befektetési vállalkozások főbb eszköztételeinek megoszlása

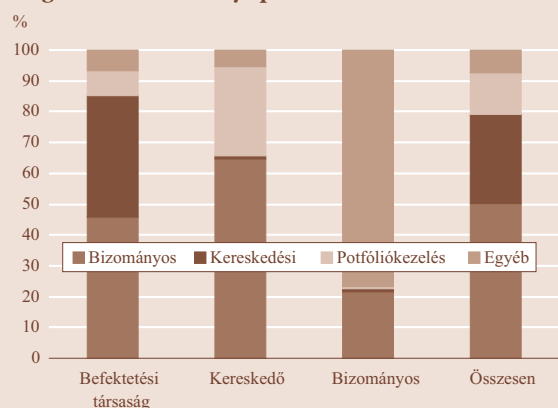
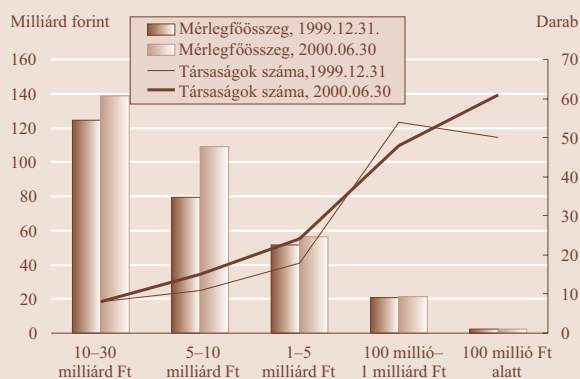
III.7. ábra A befektetési vállalkozások forrásainak megoszlása

III.2. táblázat A befektetési vállalkozások eredménye

	Millió forint		Index, %
	1999.06.30	2000.06.30	
Befektetési szolgáltatási eredmény	14 424	15 614	108,2
Egyéb eredmény	-409	-824	201,5
Működési költségek	9 718	10 187	104,8
Üzleti tevékenység eredménye	4 297	4 603	107,1
Pénzügyi műveletek eredménye	812	409	50,3
Szokásos vállalkozói eredmény	5 109	5 011	98,1
Rendkívüli eredmény	-177	-338	190,9
Adózás előtti eredmény	4 932	4 674	94,8
ROA	6,3%	5,8%	92,3
ROE	20,4%	15,8%	77,6

III.8. ábra A befektetési szolgáltatási eredmény megoszlása intézménytípusonként

III.9. ábra A pénzügyi vállalkozások mérlegfőösszege és száma a vállalkozások nagyságrendje szerint⁶

III.3. táblázat A banki háttérű pénzügyi vállalkozások részesedése

	Mérlegfőösszeg				Mérleg szerinti eredmény			
	1999.06.30		2000.06.30		1999.06.30		2000.06.30	
	milliárd forint	%	milliárd forint	%	milliárd forint	%	milliárd forint	%
Banki tulajdonú	102	42	198	55	1,0	36	2,5	24
Banki/állami	58	24	65	18	-0,5	-18	3,3	32
Együttesen	160	66	263	73	0,5	18	5,8	56
Összesen	281	100	362	100	2,5	100	10,5	100

piacról kilépett cég miatt – az alárendelt kölcsöntőke csökkenése okozta.

A befektetési szolgáltatók adózás előtti eredménye 2000. június 30-án 4,7 milliárd forint volt, ami 5,2%-kal kevesebb az előző év hasonló időszakában mért eredménynél (lásd III.2. táblázat). Az összes eredményből a befektetési társaságok 3,8 milliárd forintot, a kereskedők 0,8 milliárd forintot, a bizományosok pedig 24 millió forintot teljesítettek. 2000. június végén a befektetési szolgáltatók összevont ROA-mutatója 5,8%, ROE-mutatója pedig 15,8% volt, ami kedvezőtlenebb az előző év hasonló időszakában mért 6,3%-os, illetve 20,4%-os értéknél,⁵ de jóval meghaladja az év végi mutatókat.

2000 első félévében a befektetési szolgáltatási tevékenység – egy kivétellel – valamennyi társaságnál nyereséges volt, és összességében elérte a 15,6 milliárd forintot. Az eredmény 50%-a bizományosi tevékenységből, 30%-a kereskedelmi tevékenységből, 13%-a portfóliókezelésből származott (lásd III.8. ábra). Figyelmeztető jel, hogy a tavalyi év első félévében a társaságok befektetési szolgáltatási tevékenységükhöz kapcsolódóan céltartalékot csak kismértékben képeztek.

A működési költségek a félév végén összességében 10,2 milliárd forintot tettek ki, ez tavalyi értékhez képest, mindössze 4,8%-os növekményt jelent, de ennek értékelésénél figyelembe kell venni, hogy időközben több veszteséges társaság megszűntette tevékenységét.

Az egyéb és a rendkívüli eredmény növekvő vesztesége arra enged következtetni, hogy rendszerszinten a portfóliók vesztesége miatt számottevő az olyan egyedi veszteség, melyekre nem, vagy nem megfelelő mértékben képeztek céltartalékot.

A szektor jövedelmezősége az év végére várhatóan tovább csökken, mivel a befektetési vállalkozások eredménye döntő részben bizományosi tevékenységből adódik, és az év második felében a piaci forgalom jelentősen visszaesett, a költségek egy részének elszámolására pedig csak az év végén kerül sor.

Pénzügyi vállalkozások

Miután a Hitelintézeti törvény előírása szerint 1998. december 31-től a pénzügyi vállalkozások kizárólag pénzügyi tevékenységet folytathatnak, a korábban működő többszázas nagyságrendű pénzügyi vállalkozások száma 1997 folyamán erőteljesen lecsökkent, majd 1998-tól újra dinamikusabban bővült. 2000. 06. 30-án 164 pénzügyi vállalkozás szerepelt a PSZÁF nyilvántartásában (lásd III.9. ábra). Az új alapítások legnagyobb része 1999 első félévére tehető, azóta csökkenő ütemben ugyan, de folyamatosan tovább bővül a szektor résztvevőinek száma. A legtöbb pénzügyi vállalkozás által nyújtott pénzügyi szolgáltatás továbbra is a pénzkölcsön nyújtása, valamint a pénzügyi lízing maradt.

A pénzügyi vállalkozások tulajdonosai között továbbra is meghatározó a bankok, valamint a különféle gazdaságpolitikai

⁵ Mivel a befektetési vállalkozások eredménykimutatási adatszolgáltatása 1999. év folyamán kezdődött meg, ezért a tavalyi adatok még tartalmazhatnak pontatlanságot.

⁶ A Reorg Apport Rt. nélkül.

célok megvalósítása érdekében alapított társaságok szerepe (III.3. táblázat).

A szektor mérlegfőösszege dinamikusan bővült a vizsgált időszakban: 1999 I. félévéhez viszonyítva 29%-os, 1999 végéhez viszonyítva 15%-os növekedés következett be. A növekedés hajtóereje az ügyfelekkel szembeni követelések, jellemzően a pénzügyi lízing bővülése volt. A növekedést forrásoldalon alapvetően hitel és részben tőkeemelés finanszírozta, de lejáratú szempontból kockázatot jelent, hogy míg követeléseik meghatározó része hosszú lejáratú, kötelezettségeik jelentős részben rövid lejáratúak.

A szektor eszközeit (lásd III.10. ábra) döntő részben a vállalkozásokkal szembeni rövid és hosszú lejáratú követelések alkotják. A kihelyezések meghatározó részét a lízingkihelyezések alkotják, amelyek állománya jelentősen bővült a bázisidőszakhoz viszonyítva. Az értékpapírok állománya nem változott számottevően.

A szektor forrásainak többségét a kapott kölcsönök és egyéb kötelezettségek adják, melyeken belül növekvő arányt képviselnek az éven belüli lejáratúak (lásd III.11. ábra). Meghatározó és egyre növekvő a banki finanszírozás szerepe. A kibocsátott értékpapírokból származó források összege csökkent, arányuk a gyorsan növekvő mérlegfőösszegeken belül számottevően mérséklődött. Mindez rávilágít arra, hogy a szektor rá van utalva a bankokra, fejlődése nagymértékben a hitelintézetek finanszírozási hajlandósága által meghatározott. Komoly kockázatot hordozhat, ha a banki tulajdonban álló pénzügyi vállalkozások az anyabank hiteleiből az anyabankra vonatkozó szigorúbb hitelezési szabályok korlátja nélkül növekednek.

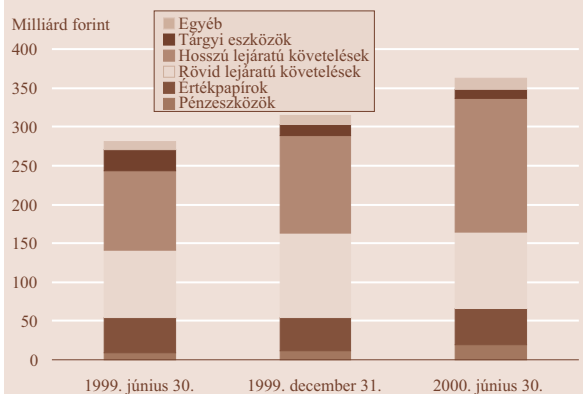
A tulajdonosi hitel arányának csökkenése ugyanakkor arra utalhat, hogy a bankok már a nagy hitelkorlát mértékéig vagy azt megközelítő nagyságrendben finanszírozzák pénzügyi vállalkozásaikat (lásd III.4. táblázat). A további növekedéshez már a banki leányvállalatoknak is más hitelintézeti forrásokra lehet szükségük, illetőleg a külföldi anyabankok közvetlenül finanszírozzák az érdekkörükbe tartozó pénzügyi vállalkozásokat.

A saját tőke nagysága jelentős ingadozást mutat a három időpontban, ellentétesen mozogva a forrásoldali céltartalék állományával. Ennek oka az, hogy év végén az állami követeléskezelő társaság nagyobb összegű céltartalékot képzett, aminek következtében veszteséges lett, saját tőkéje negatívvá vált, ami a szektor összesen adatokra is jelentős hatással volt.

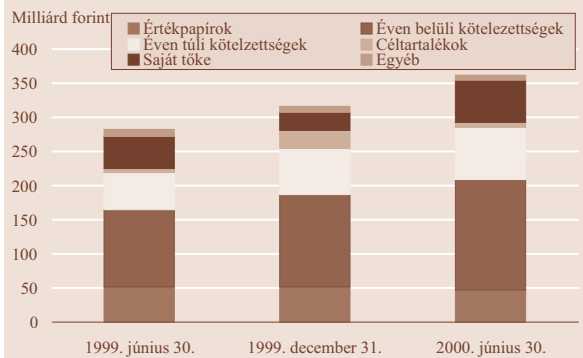
A pénzügyi vállalkozások saját tőkéje az elmúlt év első félévében kiegyensúlyozottan növekedett, melynek fő forrása az eredménytartalék és a mérleg szerinti eredmény volt (III.5. táblázat). A vállalkozások között jelentős eltérés van tőkeerő tekintetében. Míg 1999 közepén két vállalkozásnak volt negatív a saját tőkéje, év végén és 2000 I. félévében négy cégnek. A minimális 20 millió forintos jegyzett tőke szintje alá csökkent a saját tőke összege 1999 közepén 8, év végén 3 és 2000. június végén 22 vállalkozásnál.

A céltartalék állománya továbbra is minimálisnak tekinthető, nem tükrözi a portfólióban meglévő tényleges kockázatokat. Mivel a pénzügyi vállalkozásokra nem vonatkoznak a bankok számára előírt minősítési szabályok, olyan cégeknél is lehet kihelyezésük, amelyek a bankoknál – gazdálkodási mutatóik alapján – már nem kapnának hitelt. Ez különösen a banki tulajdonban álló pénzügyi vállalkozások esetében lehet lényeges, hiszen ebben

III.10. ábra A pénzügyi vállalkozások eszközszerkezete

III.11. ábra A pénzügyi vállalkozások forrásainak összetétele

III.4. táblázat A pénzügyi vállalkozások kötelezettségei

	1999.06.30.		1999.12.31.		2000.06.30.	
	milliárd forint	megoszlás, %	milliárd forint	megoszlás, %	milliárd forint	megoszlás, %
Kötelezettségek összesen	167	100	202	100	239	100
Hitelintézetek	107	64	144	71	173	72
tulajdonos hitelintézetektől	51	48	70	35	70	29
Ügyfelek	14	8	23	11	15	6
Egyéb kötelezettségek	46	28	35	17	51	21
Értékpapírok	52	31	52	26	47	20

III.5. táblázat A pénzügyi vállalkozások saját tőkéje*

	1999.06.30.		1999.12.31.		2000.06.30.	
	millió forint	megoszlás, %	millió forint	megoszlás, %	millió forint	megoszlás, %
Saját tőke	35 316	100	34 920	100	48 495	100
Jegyzett tőke	17 563	50	15 018	43	19 096	39
Tőketartalék	9 704	27	9 663	27	10 142	21
Eredménytartalék	4 778	14	2 971	9	10 953	23
Értékelési tartalék	659	1	678	2	693	1
Általános tartalék	1	0	2	0	3	0
Mérleg szerinti eredmény	2 707	8	6 587	19	7 608	16

* A Reorg Apport és a Hitelgarancia Rt. nélkül.

III.6. táblázat A pénzügyi vállalkozások eredmény kimutatása*

	1999.06.30.		1999.12.31.		2000.06.30.	
	millió forint	megoszlás, %	millió forint	megoszlás, %	millió forint	megoszlás, %
Kamatkülönbözet	3303	56	10 278	59	9 025	62
Egyéb pénzügyi és bef. szolg. eredménye	2550	44	7 140	41	5 460	38
Bruttó pü-i és bef. szolg. eredménye	5853	100	17 418	100	14 485	100
Pénzügyi és bef. szolg. költségei	4275	73	12 368	71	7 056	49
Pénzügyi és bef. szolg.er.	1578	27	5 050	29	7 429	51
Nem pénzügyi és bef. szolg. er.	1703	29	4 028	23	1 448	10
Adózás előtti eredmény	3229	55	9 112	52	8 658	60
Mérleg szerinti eredmény	2937	50	6 587	38	7 775	54

* A Reorg Apport és a Hitelgarancia Rt. nélkül.

az esetben a leányceg vesztesége végső soron a bank pozícióját gyengíti. Ez a kockázat azonban a veszteség realizálásáig rejtve marad a bank könyveiben.

A három időszak eredmény kimutatása alapján a következő megállapítások tehetők (lásd III.6. táblázat).⁷

A pénzügyi vállalkozások 2000 első félévében a tavalyi egész éves eredményt majdnem elérő nyereséget mutattak ki, ami jelentősen meghaladja a bázisidőszak értékét is. Mind a kamatkülönbözet, mind az egyéb pénzügyi és befektetési szolgáltatások eredménye dinamikusan bővült. Egyrészt a vállalkozások száma is emelkedett, másrészt az 1999 első félévében alakult nagy számú vállalkozás az év második felében, illetve 2000 első felében vált igazán aktívá.

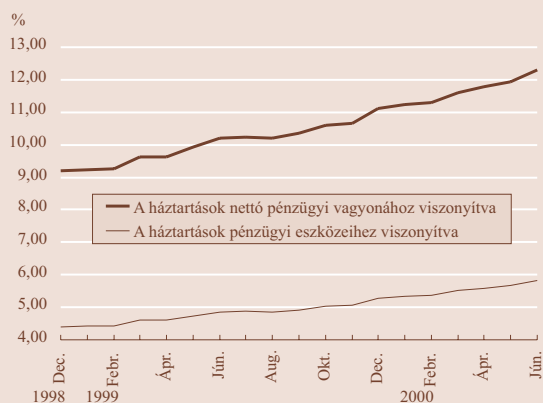
Költségeik növekedése – bár rendkívül dinamikus, 65%-os volt – egyelőre elmaradt a bruttó pénzügyi és befektetési szolgáltatás eredményének bővülésétől. A céltartalék-képzés és -felszabadítás egyenlege nem jelentős, -2 és +1 milliárd forint között alakult.

A pénzügyi vállalkozások 1999. december 31-i adatai alapján a ROA-mutató értéke 3,5%, a ROE-é pedig 27%, melyek jóval kedvezőbbek a bankrendszer tavalyi évi mutatóinál. A kedvező jövedelmezőségi mutatók kialakulásában jelentős szerepe van a céltartalék-képzés gyakorlatilag teljes hiányának. A 2000. I. félévi eredményadatokat egész évre vetítve olyan irreálisan magas értékeket kapunk (6% feletti ROA és 40%-ot meghaladó ROE), amelyek alapján erős kételyek merülnek fel a félévkor közölt eredményadatok realitását illetően. Valószínű, hogy a II. félév folyamán az eredmény növekedésének dinamikája mérséklődik.

Biztosítók

A háztartások pénzügyi eszközeinek 5,8%-a 2000. június végén életbiztosítási díjtartalékban fektetett, ami 0,5 százalékpontos – a megelőző időszakokhoz képest jelentős mértékű – növekedést jelent az év elejéhez képest (lásd III.12. ábra). A lakossági megtakarítások egyre növekvő hányada áramlott a befektetéshez kötött életbiztosításokba. Az ágazat igen gyors felfutása nem kis mértékben szabályozási és adóarbitrázsából fakad. A befektetési alapokra, illetve a biztosítók befektetéshez kötött életbiztosításaira vonatkozó szabályokat összehasonlítva kiderül, hogy a biztosítók annak ellenére jelentős előnyöket élveznek a befektetési alapokhoz képest, hogy az általuk kínált megtakarítási formák kísértetiesen hasonlítanak a befektetési alapokra. A befektetési jegyek piaca igen szigorúan szabályozott a befektetésekhez kötött eszközalapokéhoz képest; az utóbbira ugyanis nem vonatkozik a befektetési alapokról szóló törvény, ugyanakkor a biztosítókról szóló törvény nem tartalmaz szabályozást a tájékoztatási kötelezettségre,⁸ kötelező portfóliódiverzifikációra, független letétkezelő választására stb. vonatkozóan. Az életbiztosításoknál igénybe vehető adókedvezmény további verseny-

III.12. ábra Az életbiztosítási díjtartalékok aránya

⁷ A 2000. június 30-i és az 1999. I. félévi adatok összevetésének lehetősége korlátozott, a bázisidőszakban csak a cégek háromnegyedének adatszolgáltatásával rendelkezünk.

⁸ A biztosítási törvény módosításai alapján 2001. január 1-től már biztosítani kell a befektetési egységhez kötött életbiztosítások befektetéseinek elhelyezésére és értékére vonatkozó napi tájékoztatási lehetőséget.

előnyt jelent a befektetési alapok korlátozott adóhitélével szemben.

2000 első félévében újabb biztosító részvénytársaság alapítására nem került sor, továbbra is 22 biztosítótársaság volt jelen a piacon.

A biztosítótársaságok 648 milliárd forintos mérlegfőösszege 2000. június végén 15,9%-kal haladta meg a tavalyi év végi szintet, a saját tőke növekedése még ennél is dinamikusabb, 23,3%-os volt. Miután a biztosítótársaságok nem szolgáltatnak adatokat év közben az eredmény alakulásáról, nem rendelkezünk pontos információval jövedelmezőségük alakulásáról. A saját tőke erőteljes növekedése rendszerszinten stabil eredményre, megfelelő jövedelmezőségre utal. Az első félév folyamán 6 kisebb társaságnál a saját tőke kismértékben csökkent, amiből azt a következtetést lehet levonni, hogy a biztosítótársaságok egy része jövedelmezőségi problémákkal küzd.

A biztosítótársaságok 2000. június végén 12 millió darab szerződéssel rendelkeztek, ami megközelítően azonos az év eleji állománnyal. A stagnálás a két biztosítási ág eltérő alakulásának eredőjeként adódott, az életbiztosítási ág szerződésszáma fogyást mutatott, míg a nem életbiztosítási ágé kissé emelkedett. A szerződések darabszámával ellentétben az életbiztosítások állománydíja a nem életág állománydíjánál nagyobb mértékben nőtt a vizsgált időszak folyamán, ami – figyelembe véve a visszavásárolt szerződések nagy számát – arra enged következtetni, hogy az ügyfelek régi termékeiket korszerűbb és egyben magasabb díjtételűekre cserélték.

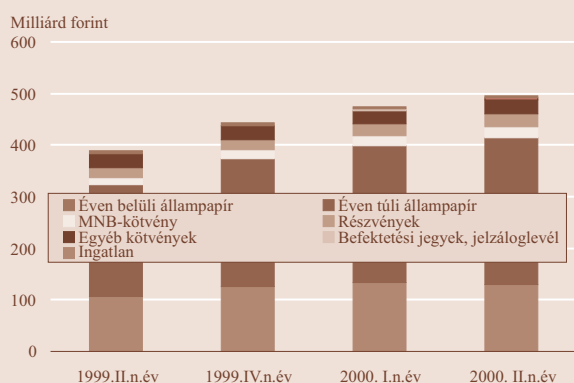
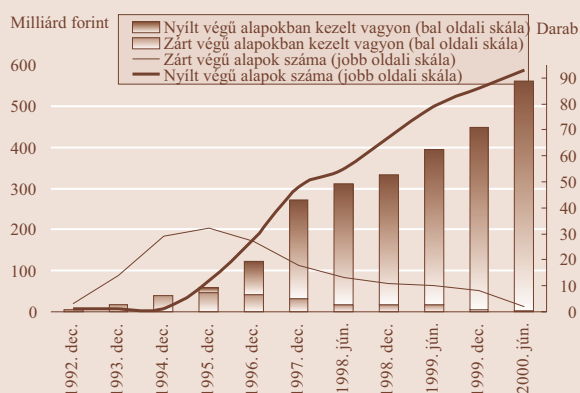
A biztosítótársaságok 2000. I. félévben 187,1 milliárd forint díjbevételel érték el, ami az előző év azonos időszakához képest közel 19,6%-os reálnövekedést⁹ takar. A viszontbiztosítóknak átadott díj 36,7 milliárd forint volt, ami növekvő arányú viszontbiztosításba adást mutat. Az életbiztosítási ág díjbevétele 2000 I. félévében 84 milliárd forint volt, a teljes díjbevétele 45%-a. A nem-életbiztosítási ág vizsgált időszaki díjbevétele (103 milliárd forint) reálértéken 5,5%-kal nőtt. Bár a koncentráció fokozatos, lassú oldódása jellemzi az üzletágot, a piac e szegmensének 76%-át továbbra is három társaság mondhatja magáénak.

A biztosítótársaságok 2000. I. félévi kárkifizéseinek és szolgáltatásainak összege 71,6 milliárd forintot tett ki, ami reálértéken 13,3%-os – a díjbevétele növekedésénél 6,3 százalékponttal alacsonyabb mértékű – növekedést jelent az előző év azonos időszakához képest. Az életbiztosítások kárkifizéseinek és szolgáltatásainak összege 25%-ot, míg a nem életüzletágé 75%-ot képviselt az összes kifizetésen belül. Megvizsgálva a két üzletág kárhányadainak¹⁰ alakulását, az életüzletágnál jelentős arányromlás következett be az előző év azonos időszakához képest. Ez azzal magyarázható, hogy a magyar életbiztosítási piaci tevékenység kialakulásakor – akkor még döntően tíz évnél hosszabb lejáratra – megkötött életbiztosítási szerződések most kezdenek lejárni. A nem életbiztosítási ág kárhányada ezzel ellentétben kismértékű javulást mutat, bár továbbra is nagyon magas az üzletág díjbevételeinek 57%-át adó Casco, illetve járműfelelősség biztosítás esetében (63,1 illetve 67,2%).

A biztosítótársaságok a vizsgált félév végén összesen 496,1 milliárd forint biztonságtechnikai tartalékkal és a biztonsá-

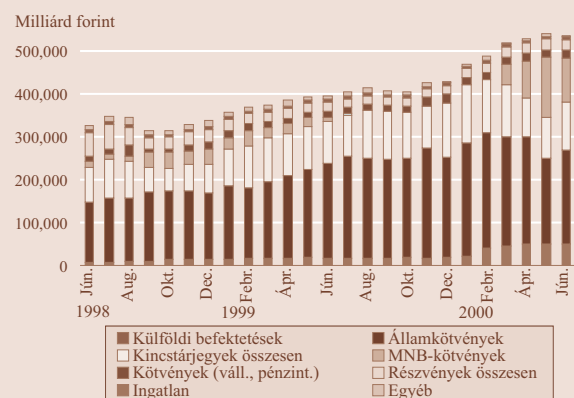
⁹ Az előző év azonos időszakához viszonyított fogyasztói árindex: 9,5%.

¹⁰ Kárhányad=kárkifizetés/díjbevétele*100.

III.13. ábra A biztosítók biztonságtechnikai és biztonsági tőkéjének portfólióösszetétele

III.14. ábra A befektetési alapok száma és vagyona

III.7. táblázat Főbb tulajdonosi szektorok tulajdonában lévő befektetési jelek

	Nettó eszközérték megoszlása				
	1999			2000	
	március	június	december	március	június
Hitelintézetek	2,0	1,5	1,8	1,8	1,8
Egyéb jogi személyek	17,8	16,4	14,8	14,8	14,4
Háztartások	78,3	80,1	81,6	82,0	82,4
Külföld (nem rezidensek)	2,0	1,9	1,8	1,4	1,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: MNB Havi jelentés

III.15. ábra A befektetési alapok portfóliója

gi tőke fedezetül szolgáló befektetéssel rendelkeztek. Ez 12,6%-kal haladta meg az év eleji értéket.

A biztosítók befektetési politikáját továbbra is a nagyfokú biztonságra való törekvés jellemzi, befektetéseik 86%-át állampapírok teszik ki, ami jelentősen magasabb a törvény által előírt legalább 30%-os állampapír-tartási kötelezettségénél (lásd III.13. ábra). Az állam által kibocsátott papírok állománya tekintetében folytatódott az éven túli papírok térnyerése, illetve az egy évnél rövidebb futamidejű papírok részarányának csökkenése. Az MNB-kötvények tavalyi kibocsátásával a biztosítók portfóliójában is megjelentek az MNB-kötvények (az időszak végére már 2,7%-os részarányt képviseltek), valamint kismértékben nőtt a gazdálkodó szervek által kibocsátott részvények részaránya. A társaságok egyre szívesebben vásárolnak jelzáloglevelet, illetve nyílt végű értékpapíralapok befektetési jegyeit, bár ezek a befektetési portfólió még mindig igen kis részét képviselik.

Befektetési alapok

A befektetési alapok száma 1999. év végéig dinamikusan emelkedett, ami kizárólag a nyílt végű alapok számának növekedéséből adódott. 2000 első feléve folyamán az alapok száma kettővel csökkent, ami a zártkörű alapok számának további csökkenésének a következménye (lásd III.14. ábra).

2000. első felév végén 95 befektetési alap működött a pénz- és tőkepiacon, amiből a zártvégű alapok száma mindössze kettő. Az elmúlt két év alatt az alapok vagyona is erőteljesen emelkedett, és 2000. június végén már 560 milliárd forintot tett ki. A nettó eszközérték 2000 első feléve folyamán 25,3%-kal, 123,2 milliárd forinttal nőtt, melynek 80%-a volumenváltozást takar. A nettó eszközérték növekménye a félév során nem egyenletesen oszlott meg, az első negyedévi kedvező árfolyamváltozásban az állampapírok hozamának csökkenése játszott meghatározó szerepet. A második negyedévi alacsony eszközérték-növekmény az állampapírhozamok emelkedésének és a részvényárfolyamok csökkenésének eredőjeként alakult ki. A befektetési alapok tevékenysége a II. negyedévi, kedvezőtlenebb számok ellenére féléves viszonylatban jónak mondható.

A befektetési jegy-tulajdonosok szektoronkénti megoszlása nem mutat jelentősebb változékonyságot (lásd III.7. táblázat), azonban a háztartások térnyerése tendencia szerű, ők vásárolják a jegyek több mint 80%-át, ami a háztartások nettó vagyonának 1998 végén 4,3%-át, 1999 decemberében 5,1%-át, 2000. június végén pedig 6,3%-át jelentette.

Az alapok befektetési között továbbra is a hazai befektetések dominálnak, a közvetlen külföldi befektetések részaránya a teljes portfólión belül 1999-ben még nem érte el az öt százalékot, azonban 2000 márciusától ez az arány már 8–9% körüli (lásd III.15. ábra). A hazai befektetések között az alacsonyabb kockázatú eszközök, az államkötvények, diszkontkincstárjegyek, MNB-kötvények vannak többségben, részarányuk a hazai befektetések között az első félév végén megegyezett a tavalyi év végi értékkel, 85%-ot tett ki.

A részvények aránya a hazai portfólión belül jelentősen visszaesett, míg 1998 júniusában 18%-os részarányal bírtak, jelenleg részesedésük mindössze 5% (elsősorban az 1998. augusztus-

tus–szeptemberi részvénypiaci események következtében), (lásd III.8. táblázat). 2000 első félévében a hazai befektetések között jelentős átrendeződés történt az MNB által március 20-tól bevezetett jegybanki kötvény javára, melynek állománya június végén 102 milliárd forint volt, részaránya a hazai portfólión belül 20%.

A befektetési alapok kategorizálása az alap jellege alapján történik, azonban az alapok portfóliója sok esetben eltér az alap típusából következőtől. Jellemző, hogy a nemzetközi alapok beföldi befektetésekkel is rendelkeznek (2000. június végén a nemzetközi alapok összes befektetésének 37%-a hazai volt), és van olyan kötvényalap is, amely jelentős mennyiségű külföldi értékpapírt tart.

A típusbontás alapján megfigyelhető a kötvényalapok növekvő dominanciája (lásd III.16. ábra). Az elmúlt két év során a pénzügyi alapok javára történt jelentősebb átrendeződés, elsősorban a vegyes alapok térvesztése mellett. Az első félévi részvényárcsökkenés, valamint a kötvények hozamának I. negyedévi csökkenése (árfolyamának növekedése) a befektetőket az alacsonyabb (de a banki betéteket meghaladó nagyságrendű) hozamú kötvényalapok felé terelte, miközben a részvényalapok részarány-növekedése azt mutatja, hogy egyre többen gondolják azt, hogy a jelenlegi árszint mellett nagy növekedési potenciál van a részvényalapokban. A vegyes alapok térvesztése a befektetők határozott részvény- vagy kötvényárfolyam változási várakozásaira utal. A két piac közötti választást egyre kevésbé bízzák a szakemberekre.

A befektetési alapkezelők többsége banki tulajdonban van, mindössze néhány alapkezelő tulajdonosai közül hiányoznak a hitelintézetek. A piacot a többségi (közvetett vagy közvetlen) banki tulajdonosi háttérrel rendelkező alapkezelők uralják, a kezelt vagyon tekintetében piaci részarányuk 97%. A piacot uraló bankok stratégiája egyre markánsabb, az, hogy egy-egy alapkezelő minél több típusú nyílt alappal jelenjen meg, ezáltal kínálva lehetőséget a megtakarítóknak a kockázatvállalási hajlandóságuknak megfelelő befektetési jegy választására.

A külföldi befektetéseket érintő szabályozásbeli változás, hogy a befektetési alapokról szóló törvény azonnali fizetőképességre, nettó eszközérték számítására, tájékoztatásra, befektetésekre vonatkozó szabályait kiterjesztették a külföldi alapok befektetési jegyeinek beföldi forgalmazására is.

Jövedelmezőségi oldalról szemlélve, az elmúlt egy évre vetítve közös jellemzője a befektetési alapoknak, hogy hozamaik rendre elmaradnak a benchmarkoktól, azonban azok szórása – néhány kivételtől eltekintve – alacsonyabb a referenciahozaménál, tehát a diverzifikációból adódó előnyöket ki tudják használni, jövedelmezőségük változékonysága alacsonyabb a piacot jellemző mutatónál.

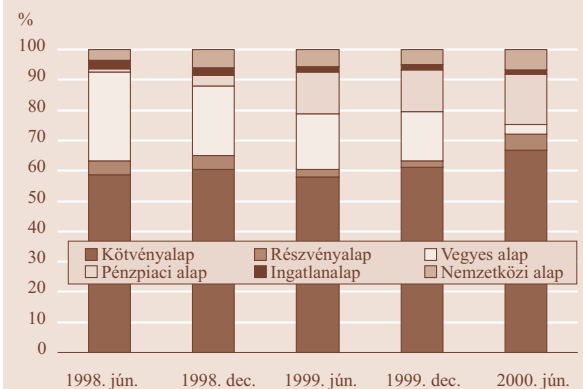
A vizsgált időszak hosszának függvényében az alaptípusok jövedelmezősége eltérő képet mutat, a nagyobb kockázatú hazai részvényalapok nettó eszközértéke jelentősen csökkent negyedéves viszonylatban, azonban féléves, egyéves időtávon hozamuk jellemzően még mindig meghaladja a többi típust. Azonban hosszabb távon vizsgálva (2–3 év) a pénzügyi és kötvényalapok hozamai az alacsonyabb kockázat ellenére magasabbak a részvényalapok hozamainál.

A külföldi részvényalapok között mind kiemelkedő, mind alacsony jövedelmezőségű alapok is találhatóak, attól függően, hogy

III.8. táblázat Befektetési alapok beföldi eszközeinek összetétele

	1998. dec.	1999. jún.	1999. dec.	2000. jún.
Kézpénz- és számlapénz áll.	1	1	1	1
Lekötött betétek	2	1	3	4
Államkötvények	47	58	55	43
Kincstárjegyek összesen	21	26	29	22
MNB-kötvények	11	3	0	20
Kötvények (váll., pénzint.)	5	4	5	4
Részvények összesen	9	6	5	5
Ingatlan	2	2	1	1
Egyéb	2	0	1	1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

III.16. ábra A befektetési alapok típusainak piaci részaránya

milyen régióban és milyen szektorokba fektették a befektetők pénzét. A kötvény- és pénzügyi alapok hozama középtávon kiegyensúlyozottabb, köszönhetően annak, hogy a piacot reprezentáló benchmarkok hozamszórása is lényegesen kisebb a részvényt piacot jellemző mutatónál.

Nyugdíjpénztárak

A pénztárszféra egésze által kezelt vagyon az időszak végére meghaladta a 330,4 milliárd forintot, ez az év végéhez képest 32,2%-os emelkedést jelent. A gazdaságilag aktív népesség közel fele választotta a magán-nyugdíjpénztári rendszert, és több mint negyedük önkéntes pénztártag is (lásd III.9. táblázat).

A tagok szempontjából kedvezőtlen, hogy a befizetések utáni adókedvezmények az előző évhez képest csökkentek.

III.9. táblázat Az önkéntes és magánnyugdíjpénztárak vagyona és taglétszáma

Megnevezés	Önkéntes pénztárak		Magánpénztárak		Összesen	
	1999., összesen	2000. I. félév, összesen	1999., összesen	2000. I. félév, összesen	1999., összesen	2000. I. félév, összesen
Taglétszám (ezer fő)	1102,0	1153,1	2064,1	2093,3	3166,1	3246,4
Vagyon (nyilvántartási érték, milliárd forint)	160,1	196,8	89,9	133,6	250,0	330,4

A Pénzügyminisztérium a magánpénztári, a csőd- és az adótörvények módosításával erősítette a magánpénztári kifizetések garanciáit. Eszerint 2002. január elsejétől valamennyi nyugdíjpénztárnak át kell térnie a kassa vagyonának napi piaci eszközértékelésére. Ezt, valamint a vagyonkezelő teljesítményét jelenleg negyedévente mérik, így a felügyelet csak ekkor jut részletes információkhoz. Első ízben 2001. március 31-ig kell elkészíteni minden magánpénztárnak a kötelező elemeket tartalmazó befektetési politikáját, vagyonkezelésre vonatkozó irányelveit. A módosítások lehetővé teszik, hogy a jövőben a portfólió összetételének változásáról, a befektetési politika megvalósulásáról, a pénztárak teljesítményéről naprakész információk legyenek. A magánnyugdíjpénztáraknak kötelező referenciaportfóliókat kialakítani, és ezekről a nyilvánosságot tájékoztatni. Egy másik szabály szerint csak egy teljes év alapján számított átlagos hozamot publikálhat a kassa. Pontosításra kerültek a Pénztárak Garancia Alapjának (PGA) feladatai és a működésére vonatkozó paragrafusok is.

A magánpénztártagok még két év gondolkodási időt kaptak arra, hogy eldöntsék, hogy végérvényesen a magánnyugdíjpénztári rendszerben takarékoskodnak-e, vagy visszalépnének a tb-nyugdíjrendszerbe. Ennek oka az, hogy az eredetileg tervezett nyugdíjpénztári járadékulcsokra vonatkozó szabályok időközben megváltoztak. A magánnyugdíjpénztári tag 2003-ig 6%-os tagdíjat köteles fizetni a pénztárnak és 1% járulékot az állami nyugdíjbiztosítási alapba. (Eredetileg a tagdíj mértéke 3 évig évenként 1%-kal emelkedett volna, és így érte volna el a kötelező maximumot, amit a munkáltató vagy a tag 10%-ra kiegészíthet.)

A magánnyugdíjpénztárak

2000. első félévének végén a tevékenységi engedéllyel rendelkező és ténylegesen működő magánpénztárak száma 25 volt. A 25 pénztár közül 12 háttérben bank, illetve biztosító társaság, 8 esetben munkáltató áll, további 5 pénztár esetében pedig vegyes (önkéntes pénztár és/vagy több kisebb munkáltató általi) alapításról van szó.

Míg 1999 folyamán az igen látványos taglétszám-növekedés jellemezte a magánnyugdíjpénztárak tevékenységét, addig 1999 negyedik negyedétől kezdve a taglétszám növekedési üteme már lassuló tendenciát mutatott (lásd III.10. táblázat). Ennek oka az önkéntes belépés lezárulta, így 1999. augusztus 31. óta már csak a pályakezdőkkel gyarapszik a rendszer. A szerény létszámnövekedés ellenére a vagyon az év végéhez képest jelentősen, 48,7%-kal emelkedett, a növekedés 83%-át a tagdíjbevételek adták, ami az egy főre eső tagdíjbevételek emelkedésének a következménye. A pénztártagok közel 80%-át a 20–40 éves korosztály alkotja. Az elmúlt fél év során, amióta már csak pályakezdők léphetnek be a magánnyugdíjpénztárakba, a fő arány eltolódott a 30–39 éves korhatártól, és így jelenleg a pénztártagok átlagéletkora 32 év.

Kedvező, hogy az elmúlt évhez képest emelkedett az egy főre eső tagdíjbevétel, de az még mindig csak a nemzetgazdasági átlagkereset alapján számítottak 63%-át teszi ki (tavaly ez csak 45% volt, lásd III.11. táblázat).

Az első hat hónapban a befektetési tevékenységből származó nettó bevétel 3,6 milliárd forintot tett ki, az átlagos hozam az első félévben mindössze 6,5%-os. A pénztárak járadékszolgáltatást még nem nyújtanak, így szolgáltatási kiadás még nem jelentkezik. 2000 első féléve során a magánnyugdíjpénztárak közel 2,1 milliárd forintot számoltak el működési költségként, ami a tagdíjbevétel 5,4%-a.

2000 első félévének végére a magánnyugdíjpénztárak vagyona meghaladta a 133,6 milliárd forintot, ami közel másfélszerese az 1999. decemberinek. Továbbra is jellemző a konzervatív befektetési politika, bár a félév során némiképp növekedett a részvények és a befektetési jegyek aránya (lásd III.12. táblázat). A nem meghatározó részvényarány ellenére a pénztári befektetések értékére jelentős hatással volt a tőzsdei részvényárfolyamok kedvezőtlen mozgása, az állampapírok első negyedévi árfolyam-emelkedését a részvények értékvesztése a második negyedévben jelentősen csökkentette.

Önkéntes nyugdíjpénztárak

Az önkéntes pénztárak közül változatlanul a nyugdíjpénztárak tudhatják magukénak a pénztári tagság 90%-át és a pénztári vagyontöbb mint 98%-át, így alapvetően ezek határozzák meg az önkéntes pénztárszférában uralkodó tendenciákat.

2000. első félév végére a ténylegesen működő önkéntes nyugdíjpénztárak száma 125-re csökkent. A félév során az 1999. év végi 145 pénztárból 20 pénztár tevékenysége fejeződött be beolvadás, összeolvadás, végelszámolás, illetve felszámolás következtében.

Az időszak végére az önkéntes nyugdíjpénztárak összlétszáma meghaladta az 1040 ezer főt, s így 3%-kal volt nagyobb az 1999. év végénél. Előző év hasonló időszakához viszonyítva a létszámnövekedés 8,7%-os (84 ezer fő), miközben a tagdíjbevételek 6,4%-kal csökkentek (lásd III.13. táblázat).

Az önkéntes pénztári befizetések alapvetően három forrásból származnak; a pénztártagok által befizetett tagdíjak, a munkáltatók által rendszeresen befizetett munkáltatói hozzájárulások, valamint a munkáltatók, támogatók által nyújtott adományok, támogatások. A rendszeres tagdíjbevételek döntő részét (2000 I. félévében 73,5%-ot) továbbra is a munkáltatók fizetik be, de részesedésük az elmúlt egy év alatt néhány százalékpontot csökkent. Az eseti jelleggel nyújtott munkáltatói támogatások a megelőző év azonos időszakához képest nominálisan is csökkentek, így az egy főre eső tagdíjbevételek összességében alacsonyabban az elmúlt éviéknél.

Az önkéntes pénztárak a magánnyugdíjpénztáraknál a tagdíjbevételek nagyobb százalékát (6,6%) különítik el a működési költségekre. Figyelmeztető jel, hogy 2000 első félévében – a tavalyi és a korábbi évektől eltérően – az így elkülönített összeg nem nyújtott teljes mértékben fedezetet a tényleges működési költségekre (lásd III.14. táblázat).

A vizsgált időszakban 7,9 milliárd forint befektetési tevékenységből származó nettó bevételt könyveltek el az önkéntes nyug-

III.10. táblázat A magánpénztárak fontosabb adatai

Megnevezés	1999. I-II. f.év	1999. összesen	2000. I-II. f.év.
Taglétszám (ezer fő)	1551,0	2064,1	2093,3
Tagdíjjellegű bevétel (milliárd forint)	24,6	52,2	39,0
Működési költség (milliárd forint)	1,9	4,2	2,1
Hozam (milliárd forint)	1,7	8,5	3,6
Vagyon (nyilvántartási értékben, milliárd forint)	54,2	89,9	133,6

III.11. táblázat A magánpénztárak hatékonysági, jövedelmezőségi mutatói

Megnevezés	1999. I. félév	1999. összesen	2000. I. félév
Egy főre eső vagyon (eFt/fő)	34,9	43,5	63,8
Egy főre eső tagdíjbevétel (eFt/fő/hó)	2,6	2,1	3,1
Hozam/vagyon (%)*	8,4	7,3	6,5
Működési költség/tagdíjbevétel (%)*	7,6	8,1	5,4

* Éves szintre kivéteve, átlagos vagyonértékkel számolva.

III.12. táblázat A magánnyugdíjpénztárak befektetéseinek összetétele

Befektetési forma	1999. vége	2000. I. félév vége
Bankszámla és készpénz	3,2	0,9
Bankbetét	0,5	0,4
Magyar állampapír	84,0	81,1
Részvény	9,8	12,5
Kötvény	1,6	1,3
Befektetési jegy	0,5	2,8
Egyéb	0,4	1,0
Összesen	100,0	100,0

III.13. táblázat Az önkéntes nyugdíjpénztárak jellemző adatai

Megnevezés	1999. I. félév	1999. összesen	2000. I. félév
Taglétszám (ezer fő)	959,8	1007,4	1043,6
Tagdíjjellegű bevételek	25,0	54,4	23,4
Ebből: tagok által fizetett tagdíj	5,4	14,2	6,2
munkáltatói tagdíjhozzájárulások	13,1	28,5	13,7
Működési költség	1,4	2,9	1,6
Hozam	9,4	20,7	7,9
Vagyon (nyilvántartási értékben)	119,5	154,7	193,0

III. 14. táblázat Az önkéntes nyugdíjpénztárak hatékonysági, jövedelmezőségi mutatói

Megnevezés	1999. I. félév	1999. összesen	2000. I. félév
Egy főre eső vagyon (eFt/fő)	124,5	153,6	185,0
Egy főre eső tagdíjbevétel (eFt/fő/hó)	4,3	4,5	3,7
Hozam/vagyon (%)*	17,0	15,1	9,1
Működési költség/vagyon (%)*	5,8	5,3	6,5

* Éves szintre kivéttve, átlagos vagyonértékkel számolva.

díjpénztárak A vagyonra vetített hozam (9,1%) 2000 első félévében az előző év hasonló időszakához képest jelentősen csökkent, de még mindig magasabb a magánnyugdíjpénztárak által elért átlaghozamnál.

Az önkéntes nyugdíjpénztárak a félév során 4,1 milliárd forint összegű nyugdíjszolgáltatást nyújtottak. A nyújtott szolgáltatás értéke a vagyon arányában kifejezve eléri a 2%-ot. Az összes nyugdíjszolgáltatás 95%-át az egyösszegű kifizetés teszi ki.

2000 első félévének végére az önkéntes nyugdíjpénztárak vagyona 1999. év végéhez képest 38%-os növekedéssel meghaladta a 193 milliárd forintot (lásd III.15. táblázat). Az önkéntes nyugdíjpénztárak vagyoni szerkezetében kismértékű elmozdulás tapasztalható, emelkedett a bankbetétek, részvények és befektetési jegyek aránya, míg az állampapíroké csökkent, de az így is majdnem 70%-ot tett ki az első félév végén.

A nem banki pénzügyi közvetítők működését jellemző kockázatok

Az egyes intézménytípusok helyzetének áttekintését követően megpróbáltuk összegezni, hogy a nem banki pénzügyi közvetítők különböző típusai működésük jellegéből adódóan mennyire veszélyeztetettek, milyen mértékben „kitettek” az egyes kockázatoknak (lásd III.16. táblázat).

A hitelezési kockázatnak leginkább kitett társaságok a pénzügyi vállalkozások, melyek a bankokéhoz hasonló (hitel)portfólióval rendelkeznek, de kockázati céltartalék-képzési szabályaik eltérőek. Nem elhanyagolható mértékű a befektetési vállalkozások hitelkockázati kitettsége sem, ami alapvetően az ügyfél megbízások hitelezésének emelkedésével áll összefüggésben. A biztosítók jelzálog-hitelezési tevékenységének engedélyezésével a jövőben a hitelezési kockázat itt is megjelenhet, de annak mértéke a biztonsági tartalékhoz kötött szigorú korlátok miatt a későbbiekben sem lehet magas.

Tevékenységi jellegüknél fogva a piaci kockázatoknak leginkább kitett társaságok a befektetési vállalkozások és a befektetési alapok. A befektetési alapoknál a piaci kockázat összességében közepesnek ítélnélhető, mivel – a szigorú portfólióelőírások, s a konzervatív befektetési politika ellenére – a részvényportfólió rövid távú ármozgásai jelentősen érinthetik a befektetni kívánókat. A befektetési vállalkozások tényleges piaci kockázati kitettségéről a kereskedési könyvi tőkekövetelmény 2001. április 1-től történő bevezetése után lesz információ. A piaci kockázatok közül a nyugdíjpénztárak portfóliójának részvénykockázata érdemel még említést, annak ellenére, hogy a részvények súlya

III. 15. táblázat Az önkéntes nyugdíjpénztárak befektetéseinek összetétele

Befektetési forma	1999. vége	2000. I. félév vége
Bankszámla és készpénz	2,8	2,3
Bankbetét	1,6	6,5
Magyar állampapír	77,8	69,7
Részvény	10,8	13,5
Kötvény	3,4	2,1
Befektetési jegy, egyéb	3,6	5,9
Összesen	100,0	100,0

%

III. 16. táblázat A nem banki pénzügyi közvetítők működését jellemző kockázatok

Intézménytípus		Befektetési vállalkozások	Pénzügyi vállalkozások	Biztosítók	Befektetési alapok	Nyugdíjpénztárak
Kockázatok						
Hitelezési		Közepes	Magas	Nem jellemző	Nem jellemző	Nem jellemző
Piaci	Kamat	Közepes	n.a.	Közepes	Magas	Közepes
	Deviza	Közepes	Közepes	Alacsony	Alacsony	Alacsony
	Részvény	Magas	Alacsony	Alacsony	Közepes	Közepes
Működési		Magas	Közepes	Alacsony	Alacsony	Magas
Szabályozási		Magas	Magas	Alacsony	Alacsony	Közepes

portfóliójukon belül nem magas, azonban emelkedő irányú. A biztosítók esetében a rendkívül konzervatív portfólió miatt a piaci kockázatok közül a kamatkockázat játszik némi szerepet, de a unit-linked biztosítások további terjedése esetén a piaci kockázatok erősödésével lehet számolni.

A működési kockázat alapvetően a nyilvántartási és informatikai rendszerek hiányosságaiból ered, s leggyakrabban a befektetési vállalkozások és a nyugdíjpénztárak működésében lelhető fel. A befektetési vállalkozások új, rendkívül részletes felügyeleti adatszolgáltatási előírása nyilvánvalóan ki fogja kényszeríteni a nyilvántartási rendszerek javulását. A nyugdíjpénztárak működési kockázatának jövőbeni csökkenését jelentősen elősegítheti a Pénztárfelügyelet beolvasásával létrejött új felügyeleti szervezet felállítását követő fokozottabb, hatékonyabb ellenőrzési tevékenység.

A jogi, illetőleg a szabályozásváltozás kockázata alapvetően két intézménytípus a befektetési és pénzügyi vállalkozások 2001. évi működését befolyásolhatja. A kereskedési könyv bevezetése, a pénzügyi vállalkozások tőkekövetelményének emelése, valamint hitelintézetekhez hasonló kamat- (függővé tétel) és értékvesztés-elszámolás a korábbiakban nem kimutatott kockázatok (veszteségek) megjelenéséhez vezethet.

IV. Tanulmányok

STRESSZTESZT. A BANKI PORTFÓLIÓK PIACI ÉS HITELKOCKÁZATÁNAK MEGÍTÉLÉSE A BANKRENDSZER STABILITÁSA SZEMPONTJÁBÓL

1. Bevezetés

Az elmúlt évtized viharos nemzetközi pénzügyi válságai súlyos kérdéseket vetettek fel a pénzügyi rendszerek stabilitását, válságokkal szembeni ellenálló képességét illetően. A válságok nemcsak a banki szintű kockázatkezelés hiányosságaira világítottak rá, de a piaci infrastruktúrák, illetve a szabályozás és a felügyeleti tevékenység gyengeségeire is. Nemzetközi intézmények, jegybankok, szabályozó hatóságok, önszerveződő szakmai csoportok fogtak össze, hogy kidolgozzanak sztenderdeket (a kockázatkezelésre, szabályozásra, monetáris politikára), melyek követése növelheti a pénzügyi rendszerek ellenálló képességét hasonló válságokkal szemben.

E folyamatok és különösen az 1998-as orosz válság a magyar hatóságok figyelmét is fokozott mértékben irányították a pénzügyi rendszer stabilitásának kérdéseire. Ebben a tanulmányban olyan stresszteszteket¹ végzünk, melynek eredményei hozzájárulhatnak a magyar pénzügyi rendszer stabilitásának jobb megítéléséhez. Azt vizsgáljuk, hogy bizonyos kockázati tényezők

szélsőséges változása mekkora tőkevesztést (a portfólió piaci értékében bekövetkezett csökkenést) okozna a bankrendszer számára. Különböző szélsőséges forgatókönyvek mellett két kockázati kitétség változását elemezzük: a piaci és a hitelkockázatét. Az elemzés alapját az 1999. évi végleges banki portfóliók adják. A teszteket egyedi, auditált adatokon végezzük el. Az elemzés legfőbb hiányossága, hogy nem konszolidált adatokon alapszik, pedig az egyes bankcsoportok kockázati kitétsége jelentősen meghaladhatja az egyedi adatokból kiolvasható mértéket – így például az 1998-as válság idején számos nagybank leányvállalatához „telepítette” a felvállalt forex kockázatokat.²

Az alkalmazott módszerekkel kapcsolatban számos probléma vethető fel (duration alkalmazhatósága átárazási gapekre; regresszió alapjául szolgáló idősorok rövidege és törései; a tesztek egy időpontbeli pillanatfelvételt adnak, ami gyorsan változhat, ha módosul a bankok átárazási mérlege; csak egy külföldi valutával számolunk stb.). A korlátok a vizsgált probléma természetéből és az adatbeli hiányosságokból adódnak. A vizsgálat során igyekeztünk mindig végiggondolni a használt feltevések, egyszerűsítések hatásait, s rávilágítani arra, hogy azok milyen irányban torzítják az eredményeket. Az elemzés korlátainak tisztázása ugyanis nagymértékben segítheti a tesztek eredményeinek helyes értelmezését. Ugyanakkor hangsúlyozni szeretnénk, hogy ez az elemzési keret korántsem tekinthető véglegesnek és tökéletesen letisztultnak. Számos ponton felmerül az alkalmazott módszerek továbbfejlesztése, a vizsgált forgatókönyvek esetleges bővítése, az eredmények árnyalásához szükséges további elemzések végzése.

A tanulmány felépítése a következő: a második fejezet rövid összefoglalást ad a stressz-

¹ A módszertan kidolgozása és a forgatókönyvek alkotása során jelentős mértékben támaszkodtunk az IMF és World Bank által az FSAP (Financial Stability Assessment Program) keretében végzett hasonló tesztekre.

² Lásd erről a válság után végzett egyszeri, bankcsoportokra vonatkozó adatfelmérés eredményét (Gubó – Rostáné [1999]).

tesztek alkalmazási lehetőségeiről. A harmadik fejezet a piaci és hitelkockázatok méréséről, azok összefüggéséről nyújt áttekintést. A negyedik fejezet részletes leírást ad az alkalmazott módszertanról, az adatbázisról és az egyes scenáriókról, míg az ötödik a kapott eredményeket értékeli. A hatodik fejezetben sorra vesszük néhány, addig még nem tárgyalt leegyszerűsítés, feltevés, hiányosság hatását. A végső következtetések levonása után pedig felvázoljuk a továbblépési irányokat.

2. Stressztesztek és alkalmazásuk

Stressztesztek

A stressztesztek kivételes (szélsőséges), de lehetséges események potenciális hatásának az értékelésére szolgálnak. Jelen esetben azt vizsgáljuk, hogy bizonyos kockázati tényezők (kamatláb, árfolyam, hitelportfólió) változása milyen hatást gyakorol a bankok eszközeinek és forrásainak piaci értékére, s ezen keresztül tőkehelyzetére.

A stresszteszteknek számos **fajtája** létezik: érzékenységvizsgálat (ami egy-egy tényező változásának hatását számszerűsíti), scenárióelemzés (ami több tényező egyidejű változásának hatását vizsgálja), a maximális veszteség becslése, valamint az extreme value theory (EVT, ami az eloszlásfüggvények szélének (tail) jellemzőit vizsgálja). Ezek közül leggyakrabban használt a scenárió- elemzés. Mi is ezt alkalmazzuk.

A stressztesztek meghatározásakor döntőnkünk kell arról, hogy azok mely **kockázattípusokra** irányulnak – mi a piaci és a hitelkockázatra terjesztjük ki az elemzést – illetve, hogy az egyes kockázati kitétségeket külön-külön vagy egy integrált rendszerben, egyidejűleg vizsgáljuk. Mi mindkettőre kísérletet teszünk. Az egyes kockázatok számszerűsítésére alkalmazott **modellek** közötti választást befolyásolja a rendelkezésre álló információk minősége, de az elemzés célja is.

Az egyes **sokkok** azonosításához szükséges a releváns változók kiválasztása (kamatláb, árfolyam stb.), és azt is el kell dönteni, hogy csak az egyes piaci tényezők, vagy azok változékonysága és a köztük lévő korreláció változásának a

hatását is elemezzük-e. Mi elsősorban szintek változásának hatását vizsgáljuk.

Attól függően, hogy milyen **forgatókönyvekre** épít az elemzés, megkülönböztünk történelmi és hipotetikus scenáriókat. A scenárióelemzés egyik nagy kérdése, hogy mennyire relevánsak az adott forgatókönyvek. Egyrészt nem feltétlenül állnak rendelkezésre múltbeli példák, másrészt a válságok ritkán ismétlik meg önmagukat. Ez súlyos kérdéseket vet fel Magyarország esetében is, ahol a rendelkezésre álló idősorok rövidege, bizonyos esetekben a megfigyelhető múltbeli válságok hiánya is nehezíti a releváns sokkok meghatározását.³ A másik gyakran emlegetett hiányosság, hogy ezek a tesztek (a statisztikai modellen alapuló EVT kivételével) nem rendelnek valószínűséget a potenciális veszteségekhez.

A stressztesztek eredményeiből levonható következtetések érvényessége azon múlik, hogy a fenti választások során mennyire körültekintően járunk el. Ha például rosszul választjuk meg a kockázat mérésére szolgáló modelleket, vagy nem megfelelően határozzuk meg az egyes sokkokat, a kapott eredmények nem lesznek megbízhatók. Számos módszertani problémát vet fel az a tény is, hogy nagy árváltozások idején általában megváltoznak a történelmileg megfigyelt korrelációk és az egyes változók eloszlási jellemzői.

Stressztesztek banki alkalmazása

A stresszteszteknek fontos szerepük van az **egyedi bankok** kockázatmenedzsmentjében. Ugyanis a piaci és hitelkockázatok mérésére alkalmazott – az eddig ismert módszerek közül a legpontosabb becslést adó – különböző VAR-modellek normál piaci körülményeket feltételeznek. Ezért a VAR nem alkalmas arra, hogy a cégek szélsőséges eseményeknek való kitétséget mérje. Ezek nagyon ritkán előforduló események, ezért a statisztikai becsléseken alapuló VAR-modellekkel nem lehet őket megragadni.

³ Kamatsokkra nincs megfigyelhető múltbeli példa. Kisebbségi árfolyamsokknak tekinthetjük a Bokros-csomag részeként végrehajtott leértékelést. Hitelsokkra van megfigyelhető példa, az viszont az átmenethez és a stabilizációhoz kötődő, ilyen formában valószínűleg nem megismétlődő esemény volt.

A stressztesztek ezért fontos kiegészítői a VAR-modelleknek.⁴ A Basle Capital Accord szigorú stressztesztek rendszeres végzéséhez köti a belső modellek alapján történő (piaci kockázatot fedező) tőkekövetelmény-számítást. Hitelkockázat menedzselésében azonban kevésbé alkalmazzák. A BIS egy felmérése szerint (BIS [1999]) a megkérdezett bankok kb. fele végzett alkalmanként stressztesztek, de többségük nem dolgozott ki erre formális eljárásokat. A hazai bankoknak is csak töredéke végez stressztesztek, például az árfolyamkockázat menedzseléséhez (lásd Szalay–Szegedi, 1999).

Aggregált stressztesztek

A stressztesztek eredetileg intézményi szintű elemzésekre találtak ki, elsősorban a piaci kockázatok elemzésére. A szélsőséges események azonban a **pénzügyi rendszer stabilitása** szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírnak. Az általunk végzett stressztesztek célja nem az egyedi banki kockázatok értékelése, hanem a pénzügyi rendszer sokkokkal szembeni ellenálló képességének megítélése. Az eltérő irányultság a stressztesztek szokásos módszertanának a módosítását is szükségessé teszi. A teszteket egyedi bankokra végezzük el, majd azok eredményét „aggregáljuk”. A munkának ebben a fázisában csak korlátozott mértékben van módunk figyelembe venni például az egyes sokkok tova- gyűrűző, a piaci likviditásra gyakorolt hatását – noha ideális esetben ez lenne az elvárás az aggregált stressztesztekkel szemben. Ehhez további feltáró munkára van szükség. Jelenleg még messze állunk attól, hogy a sokkok teljes rendszerszintű hatását becsülhessük.

A fenti eljárás alternatíváját jelenthetné a bankok által végzett stressztesztek eredményének az aggregálása, hiszen a bankok képesek a

saját portfóliójuknak leginkább megfelelő stressztesztek kidolgozni, és sokkal gazdagabb információtömeghez férnek hozzá. Ezt az eljárást nem csak az akadályozza, hogy a hazai bankok csak elvétve végeznek ilyen stressztesztek, hanem az is, hogy az alkalmazható módszerek sokszínűsége lehetetlenné tenné az aggregálást. Pedig megfelelő keretek kialakításával az aggregált eredményekből hasznos információk lennének nyerhetők: a jegybank számára a pénzügyi stabilitásról, a szabályozó, felügyelőhatóságoknak a piaci résztvevők kockázatvállalási magatartásáról, a magánpiaci résztvevőknek pedig a piaci likviditási kockázat mértékéről.⁵

3. Piaci és hitelkockázat

A pénzügyi eszközök, portfóliók kockázatát piaci értékük változékonyságával mérjük. Ennek egyik leggyakrabban használt mutatója az értékváltozás szórása, illetve a VAR, ami adott valószínűségi szint mellett adja meg a maximális veszteség mértékét. Egy bank portfóliójának piaci értéke különböző okokból változhat. Ennek megfelelően különböztetünk meg számos kockázattípust (mint pl. piaci, hitel-, működési, likviditási, elszámolási kockázat). Ezek szétválasztása sok esetben mesterséges, hiszen a különböző kockázatok kölcsönösen hatnak egymásra. Itt csak az első két kockázat típusal foglalkozunk.

A **piaci kockázat** annak kockázata, hogy a piaci árak változása miatt veszteség keletkezik a piaci eszközökön (portfóliókon).⁶ Kamatozó eszközök esetében ennek két alaptípusa van, a kamat- és az árfolyamkockázat. Mivel a hazai bankok portfóliójában elhanyagolható a részvények aránya, ezért eltekintünk a részvényár változásának, mint piaci kockázatnak az elemzésétől.⁷

A piaci kockázaton belül különbséget tehetünk általános és egyedi kockázat között. Egyedi kockázat fakad abból, hogy az adott értékpapír ára jobban vagy kevésbé mozog, mint a piac, de ide tartozik a kibocsátó hitelképességének változása is.

A **hitelkockázat** annak a kockázata, (szűkebb értelemben) hogy a hitelt nem teljesítik, illetve (szélesebb értelemben) hogy romlik a hitel minősége (s ezzel változik a nem teljesítés való-

⁴ A stressztesztek alkalmasak azoknak az eseményeknek, hatásoknak az azonosítására is, melyek jelentősen képesek befolyásolni a bankok kockázati kitétségét.

⁵ Ennek nehézségeiről lásd BIS(2000).

⁶ A Derivative Policy Group (1995) egy ennél tágabb definíciót ad meg, piaci kockázat alatt érti “annak kockázatát, hogy a likviditás vagy piaci árak, ráták, indexek, volatilitás, korrelációk szintjében bekövetkezett változás veszteséget okoz egy adott pozíció vagy portfólió értékében”.

⁷ Az árutőzsdén forgalmazott termékek ár kockázatával sem foglalkozunk, mert ezek közvetett hatása is elhanyagolható a hazai bankok portfóliójára.

színűsége). A hitelkockázat meghatározásához becsülni kell nemcsak a nem teljesítés valószínűségét, hanem a veszteség nagyságát is. A hitel minősége is változhat egyedi, az érintett cég üzletmenetét érintő okok miatt, de általános piaci folyamatok (pl. üzleti ciklus) következtében is.

A piaci és hitelkockázat között összefüggés van.⁸ Ha egy cég eszközeinek az értéke váratlanul megváltozik (piaci kockázata nő), ez befolyásolja a nem teljesítés valószínűségét, vagyis a hitelkockázat is nő. Fordítva, a hitelkockázat nem várt változása is hatással van a cég piaci értékére.⁹ Bár a piaci és a hitelkockázatok nem különíthetők el, a gyakorlatban – kockázatkezelők és -szabályozók – mégis külön kezelik őket, mert eltérő megközelítést igényelnek. A bankok kereskedési könyvére piaci,¹⁰ a banki könyvre pedig hitelkockázatot számolnak.

A **piaci kockázat mérésére** és menedzselésére a **bankok** módszertanilag kifinomult, (ma már a szabályozás által a tőkekövetelmények meghatározására is elfogadott) modelleket dolgoztak ki. Ezek a VAR típusú modellek – a nettósítás és a portfólió diverzifikáltságának kockázatot csökkentő hatását is figyelembe véve – számszerűsítik a piaci árak változásából fakadó teljes (egyedi plusz általános) kockázatot. Ezzel szemben a **szabályozóhatóságok** által kidolgozott sztenderd módszerek (lásd BIS [2000]) elkülönítve kezelik az egyedi és az általános piaci kockázatokot. Megengedik az egyes pozíciók közötti nettósítást, viszont nem számolnak a diverzifikáció hatásával.

A **bankok** VAR típusú modelleket alkalmazhatnak a **hitelkockázat mérésére** is, de a kockázat jellegéből adódóan ez számos problémát vet fel. Ezért késik a modellek szabályozás általi elfogadása is (mint a tőkekövetelmény meghatározásának alapja). E modellek többsége ún. átmenet valószínűség mátrixok¹¹ (és természetesen számos más információ) segítségével határozza meg az egyes eszközök, illetve a portfólió értékváltozásának várható eloszlásgörbéjét. A hitelkockázattal szembeni tőkekövetelmények meghatározásához azonban a bankok ma még kizárólag a **szabályozás** kockázati súlyokon alapuló **sztenderd módszerét** követhetik. Ezt számos bíráló érzi, mert csak nagyon durva becslést képes adni a hitelkockázati kitétségre (elsősorban azt kérdőjelezi meg, hogy a súlyok

mennyire pontosan fejezik ki az adott eszközök kockázatosságát).

A bemutatott megközelítések jelentik számunkra is a kiindulópontot, amikor a stressztesztek során használandó módszerekről döntünk. A választást befolyásolja az elemzés jellege (nem egyedi bankokat, hanem rendszerszintű kockázatokot akarunk megítélni), de az elsődleges korlátot a rendelkezésre álló adatok jelentik. A piaci kockázatok esetében a sztenderd módszerek közül választunk majd (természetesen számos leegyszerűsítést alkalmazva), a hitelkockázat esetében azonban sokkal nehezebb a dolgunk. Itt a sztenderd (kockázati súlyos) módszer nem tartjuk megfelelőnek, ezért más, ennél szerintünk pontosabb, de azért durva megközelítéssel próbálkozunk, melyhez a különböző megközelítéseket képviselő hitel VAR-modellek szolgáltatnak alapot.

4. Alkalmazott módszertan és adatbázis

Módszertani felvezetés

Az egyes kockázati kitétségek mértékének becsléséhez egy hipotetikus portfólióból indulunk ki. Feltesszük, hogy a bank eszközei között vannak belföldi (FT) és külföldi (deviza) kötvények és hitelek. Célunk annak vizsgálata, hogy az általunk meghatározott piaci és hitelsokkok hogyan hatnak a banki portfóliók piaci értékére.

A **kötvények** értékváltozásának (**kamat-sokk** hatásának) meghatározásához duration¹² (kamatérzékenységi) mutatókat használunk. Ez azonban csak az általános kockázat mérését teszi lehetővé. A banki kötvényportfólió jelentős részét kitevő állampapírok esetében ez nem gond,

⁸ Lásd pl. Jarrow – Turnbull (2000) tanulmányát.

⁹ Természetesen ez az együttmozgás nem csak negatív, hanem pozitív irányú is lehet, de témánk szempontjából ez most kevésbé releváns.

¹⁰ Kivételt képez az árfolyamkockázat, amit a teljes portfólióra kell számolni.

¹¹ Az átmenet valószínűség mátrix megadja, hogy egy adott (pl. BB) minősítésű követelés mekkora valószínűséggel kerül át adott időszakon, általában egy éven belül másik kategóriába. Ezeket a valószínűségeket külső minősítő cégek vagy a bankok belső minősítései és azok változása alapján határozzák meg.

¹² Duration alapú, amennyiben duration becsléseket használunk a kamatváltozás hatásának számszerűsítésére. A BIS más értelemben használja a duration és a maturity method fogalmakat.

hiszen azok egyedi kockázata zéró. A portfólió ezen felüli részére viszont hitelkockázatot is számolunk, ez helyettesíti az egyedi kockázat számítást (lásd később).

Az itt követett módszer gyakorlatilag egy egyszerűsített változata a BIS által az általános piaci kockázat mérésére ajánlott sztenderdizált módszernek (azon belül az ún. maturity method-nak). A BIS szabályozás szerint a bankok belső modellek híján a sztenderdizált módszert követhetik a piaci kockázat és az ennek megfelelő tőkekövetelmény meghatározására. Ennek során a BIS útmutatói alapján meg kell határozni az egyes pozíciók egyedi kockázatát, valamint az általános piaci kockázatát. Utóbbira két módszer áll rendelkezésre. A duration alapú megközelítésnél minden egyes pozícióra ki kell számolni annak kamaterzékenységét. A maturity method szerint viszont a hátralévő, illetve első átárazási időpont szerint kell minden pozíciót lejárat kategóriákba sorolni. Majd ezekre alkalmazni a BIS által megadott „feltételezett” duration értékeket. Mi is ezt a módszert követjük. A BIS ezen kívül még a nettósítás bonyolult rendszerét is megengedi. Mi az azonos átárazási kategóriába eső eszközök és források – beleértve a mérleg alatti tételeket is – között „nettósítunk”.

Ehhez adódik a piaci kockázat másik elemének, az **árfolyamváltozásnak** a hatása, amit a teljes devizaportfólióra számítunk, vagyis a kötvényekre és a hitelekre is.

A **hitelportfólió** értékének változását (**hitelsokk** hatását) a nem teljesítő hitelek alakulásán, illetve az általuk támasztott céltartalékigényen keresztül ragadjuk meg. Feltesszük, hogy a céltartalékolási rátákkal kifejezhető a portfólió értékében bekövetkezett változás. *Ezt az igen csak* durva becslést adó megközelítést az indokolja, hogy mi nem tudunk megfelelni a hitel VAR-modellek információs igényének. Így például nem állnak rendelkezésre átmenet valószínűség mátrixok, az adós vállalatok pénzügyi mutatói stb.

Az elemzés során az egyes bankok auditált mérlegeiből a következő információkra támaszkodunk:

- Minden bank forint- és deviza**átárazási mérlege** (az átárazási mérlegekből azonban levonjuk a hitelek állományát, melyre majd hitelkockázatot számolunk).
- Az egyedi bankok minősítés alá eső **portfóliója**. Az összes (mérlegen belüli

és mérlegen kívüli) minősítendő eszközöket két kategóriára bontjuk: teljesítő és nem teljesítő követelésekre. A nem teljesítő követelésekhez a kétes és a rossz kategóriájúakat soroljuk.

- A bankok **alapvető tőkéjének** nagysága. A számított veszteségeket ugyanis mindig az adott bank alapvető tőkéjének százalékában fejezzük ki.

Az átárazási mérlegek alapján számoljuk a kamatot, a minősített portfóliók alapján pedig a hitelsokk hatását. Látnunk kell, hogy átfedés van az átárazási mérleg és a minősítendő portfólió között. Azok a kamatozó eszközök, melyek minősítendő tételek, mindkét kimutatásban szerepelnek. Ezért a piaci és a hitelkockázat számításánál is figyelembe vesszük őket. Gyakorlatilag a hitelkockázattal helyettesítjük a kötvényekre számolandó egyedi piaci kockázatot (hivatkozva arra, hogy a piaci és a hitelkockázat egyedi részét nagyjából hasonló tényezők befolyásolják). Ezzel felülbecsüljük a számított teljes kockázatot. Megjegyezzük azonban, hogy az érintett tételek a minősített portfólió kis hányadát teszik ki, hiszen annak zömét hitelek és mérleg alatti tételek alkotják.

Kétfajta scenárióelemzést (nem korrelált, illetve korrelált stressztesztet) végzünk. Az ún. **nem korrelált** stressztesztet nem vesszük figyelembe az egyes piaci tényezők közötti korrelációt. Felteszik, hogy azok egymástól függetlenül alakulnak, és hatásuk egyszerűen összeadódik, ezáltal jelentősen felülbecsülhetik a kockázatot.

A piaci kockázatnál a választott scenáriókat az egyes piaci kockázatot meghatározó tényezők bizonyos múltbeli időszakban mért legnagyobb változása adja. Megjegyezzük, hogy ezek a szélsőséges események eltérő múltbeli időpontból származnak, mi azonban úgy teszünk, mintha ezek egyszerre következnenek be. Ezen kívül egy, a fentieknél sokkal szélsőségesebb hipotetikus forgatókönyvet is megvizsgálunk.

A hitelkockázat esetében pedig részben múltbeli folyamatokon alapuló, de hipotetikus scenáriókat fogalmazzunk meg. A nemzetközi tapasztalatok tükrében ezek a forgatókönyvek nem tűnnek irreálisnak vagy túl szélsőségesnek.

Monte Carlo szimuláció alkalmazásával ún. **korrelált stressztesztet** is végzünk. Ezek

lényege, hogy véletlen megfigyeléseket generálunk az egyes kockázati tényezőkre – figyelembe véve a közöttük megfigyelt korrelációt -, majd meghatározzuk ezek egyidejű hatását a bank eszközeinek, forrásainak és tőkéjének piaci értékére. A kapott sűrűségfüggvények bal szélét (tail) vizsgálva megadhatunk a VAR-hoz hasonló értékeket. A kamatváltozások hatását itt is duration mutatók segítségével határozzuk meg. A hitelportfólió minőségének változását viszont egy, a következő fejezetben részletesen bemutatásra kerülő modellel írjuk le.

Itt az egyes forgatókönyveket aszerint különböztetjük meg, hogy a szimuláció inputját adó kovariancia mátrixot milyen megfigyelések alapján és hogyan becsüljük.

A korrelált és nem korrelált stresszteszt között – a fent leírtakon túl – az is lényeges különbség, hogy míg a nem korrelált stresszteszt az egyes sokkok okozta veszteséget (értékváltozást) számszerűsítik, addig a korrelált tesztek a kockázat mértékére adnak becslést (VAR jellegű mutató formájában).

Nem korrelált stresszteszt

Piaci kockázat

A piaci kockázat esetében három kockázati tényező, a belföldi és a külföldi piaci kamat emelkedésének, valamint az árfolyam változásának (a hazai valuta leértékelődésének) hatását számszerűsítjük a bank eszközeinek és forrásainak értékére (az átárazási mérlegben megadott Ft, illetve deviza gapekre), a következő képleteknek megfelelően.

Belföldi eszközök¹³ értékváltozása a piaci kockázati tényezők miatt :

$$MVP(\text{huf}) = -NPV * \text{Duration} * i \quad (1)$$

ahol MVP a forintportfólió (az átárazási mérlegben szereplő gap, csökkentve a forinthitelek ál-

lományával) piaci értékének változása, NPV annak nettó jelenértéke, a Duration az adott eszköz becsült kamatérzékenysége,¹⁴ pedig a belföldi kamatláb változása. Ha a jobb oldali kifejezést kibontanánk részletesen, akkor ott az öt gap kategóriára kiszámolt érték összege szerepelne. Mint a képletből látható, a kamatnövekedés akkor csökkenti a portfólió piaci értékét, ha az NPV tag pozitív (mivel a duration mindig pozitív előjelű). Mivel az NPV tagok váltakozó előjelűek az egyes átárazási kategóriákban és a duration a távolabbi kategóriákban nagyobb, a portfólió egészére kifejtett hatás előjelét végső soron a gapek struktúrája – pontosabban az NPV*Duration tagok összegének előjele – határozza meg. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a Stabilitási jelentés bankrendszeri kockázatokról szóló elemzésben általában a 0–90 napos gapre és a kamatváltozások jövedelmi hatására koncentrálunk, miközben itt a tőke értékváltozását a magasabb duration miatt jelentősen befolyásolják a távolabbi gap kategóriák.¹⁴

Devizaeszközökre:

$$MVP(\text{dev}) = -NPV * \text{Duration} * f_i + (NPV_h - NPV * \text{Duration} * f_i) * e \quad (2)$$

ahol MVP a teljes devizaportfólió piaci értékének változása, NPV és NPV_h a forintban kifejezett nettó jelenérték (devizaátárazási gap hitelek nélkül, illetve hitelekkel¹⁵), „f_i” a külföldi kamatláb, „e” pedig az árfolyam. Itt a kamatváltozás és az árfolyamváltozás együttes hatását számszerűsítjük. A képletből látható, hogy a kamatnövekedés és a leértékelés hatása ellentétes irányú is lehet. Ebből következik, hogy a gapek és nettó jelenértékek struktúrájától függően más-más árfolyam-kamatlábváltozás kombináció adja a legrosszabb forgatókönyvet. Ez a forgatókönyv választás nehézségeire hívja fel a figyelmet.

Mivel nem állnak rendelkezésünkre a duration becslésekhez szükséges részletes ada-

¹³ Amikor – az egyszerűség kedvéért – eszközöket írunk, akkor általában az átárazási mérleg egyes tételeire gondolunk, ami egy nettó kategória, az adott lejáratú eszközök és források különbsége.

¹⁴ Ezt illusztrálja a belföldi kamatlábsokk okozta veszteségek átárazási gap kategóriák szerinti bontása (veszteség az alapvető tőke százalékában).

¹⁵ Mivel az árfolyamváltozás hatását a hitelekre és a kötvényekre is számoljuk, a kamatláb változását csak a kötvényekre.

	0–30	30–90	90–1év	1–2év	>2év	%
1. scenárió	0,00	1,24	-2,02	-1,25	-1,06	-3,09
2. scenárió	0,00	2,49	-4,05	-2,50	-2,12	-6,18

tok, ezért a BIS által becsült, ún. „feltételezett” duration értékeket használjuk. Számos egyszerűsítő feltevessel élünk.

- Feltesszük, hogy ezek a duration becslések megközelítőleg jól írják le az egyes eszközök piaci értékének kamatérzékenységét.
- A teljes eszközértéket az első átárazásnak megfelelő periódushoz rendeljük, ami torzítást okozhat. Ez a duration értékének felülbecsléséhez vezet minden olyan esetben, amikor az átárazás időpontja előtt is van jelentős cash-flow.¹⁶ A torzítás mértéke függ attól, hogy a duration fölébecslése azonos mértékben érinti-e az eszköz- és a forrásoldalt. Ha igen, akkor hatása elhanyagolható.
- A duration módszer feltevései (pl. hogy a hozamgörbe párhuzamosan tolódik el, az eszközök piaci értéken vannak nyilvánvalóan) esetünkben nem teljesülnek.
- A duration alkalmazása az átárazási gapekre azt is feltételezi, hogy a kamatváltozás egyformán érinti az eszköz- és forrásoldali tételeket. Tudjuk, hogy ez nem feltétlenül igaz, hiszen a kamatspreadek is változnak.
- A duration csak kis kamatváltozások esetében pontos, a stresszteszt viszont drasztikus kamatváltozások hatását vizsgálja. (Ezzel a kamatnövekedés hatását kissé felülbecsüljük.)

Az egyes bankok portfóliójának piaci értékében bekövetkezett változást az alapvető tőke állományára vetítjük (MVP/tier1), hiszen azt akarjuk vizsgálni, hogy a veszteséggel elegendő tőke áll-e szemben.

Hitelkockázat

A hitelkockázat elemzésénél a szélsőséges események hatását a portfólió minőségének romlása által támasztott céltartalék-képzési igényként számszerűsítjük, és ezt vetítjük az alapvető tőke nagyságára. A kétes és a rossz minőségű követeléseknél 50, illetve 85%-os átlagos céltartalék-

rátát veszünk, ami a felügyelet által ajánlott sávok középső értéke. A bankok tényleges céltartalékkal való fedezettségi mutatói a kétes kategóriában ennél valamivel alacsonyabbak, a rossz kategóriában viszont valamivel magasabbak.

Ez nagyon durva becslést ad a hitelportfólió piaci értékének változására. Feltesszük, hogy az X%-os céltartalékolási igény pontosan megadja az értékváltozást, vagyis az adott követelés piaci értéke megegyezik majd a tartozás névértékének (1-X)-szeresével:

$$\begin{aligned} \text{MVP}(\text{hitelkockázat}) &= -\text{céltartalékráta} * \text{NPL} = \\ &= -0,50 * \text{DL} - 0,85 * \text{BL} \end{aligned} \quad (3)$$

ahol NPL a nem teljesítő, DL a kétes, BL pedig a rossz hiteleket jelöli.

Adatok és scenáriók

A **belföldi piaci kockázat**nál az alábbi változókat, illetve időszakokat használjuk a szélsőséges események/**forgatókönyvek** meghatározására:

belföldi kamatláb: az első scenárió az **egy hónapos lejáratú bankközi kihelyezések kamatlábjának** legnagyobb, 4 hét (1 hónap) alatt bekövetkezett változása 1995 januárja és 2000 decembere között. A legnagyobb növekedést 1995. március 10-én mértük, 5,62 százalékpontot (napi adatsor).

Mi azoknak a nyitó kihelyezéseknek az állományával súlyozott átlagkamatot használtuk, melyek hátralévő lejáratja 17–35 nap között van. (Azért választottuk ezt az intervallumot, mert 1998 előtt naptári napos volt a nyilvántartás, ahol az egy hónap 28–31 napot implikál. Azóta áttértek munkanapos nyilvántartásra, ahol 20–23 nap felel meg egy hónapnak.) A bankközi kamatok nyilvántartásában megkülönböztethető a nyitó és az aktív állomány. Kissé félrevezető módon a **nyitó** jelöli az aznapi kötések, az aktív a teljes kintlévő állományt. Számunkra a nyitó a releváns. Továbbá megkülönböztetik a felvett és **kihelyezett** állományt. Mi az utóbbit használjuk, mert a felvett állományokat a tapasztalatok szerint kevésbé pontosan vezetik, illetve jelenti, ráadásul az idősorban is nagy ugrások vannak, egy-egy ügylet jelentősen elviszi még a számított átlag kamatot is. Ez a probléma kevésbé jelentkezik a kihelyezett állománynál.

¹⁶ Az így számított duration nagyobb, mint a „tényleges” (cash-flow-k nettó jelenértékével súlyozott) átlagos lejárat. Lefelé torzít viszont az, hogy a kamatokat teljesen kihagyjuk a számításokból (míg a cash-flow-kban az is szerepel).

A 2. scenárió a **3 hónapos diszkontkincstárjegyek** (az aukción elfogadott ajánlatok összegével súlyozott) átlaghozamának változását veszi. (Ez több aukciót takarhat, mert egy adott lejáratú 3 hónapos DKJ-t többször is aukcióra bocsáthatnak.) Az 1992–1999 közötti időszakban az így számított átlaghozam 1993 szeptemberében ugrott meg legnagyobb mértékben, 5,0 százalékponttal (108 havi adat).

A DKJ-hozamok számításánál szükség lenne a másodlagos forgalom adatait is felhasználni, a rendelkezésre álló idősor azonban nagyon rövid. Az ÁKK csak 1997 februárjától közli a másodlagos forgalom alapján számított, ún. benchmark hozamokat. Mellesleg ezek havi átlagát is megnéztük, ott a legnagyobb változás 1,59% volt, ami jóval kisebb, mint a fent megadott érték.

A **külföldi kamatok**nál az első scenáriót az **egy hónapos DM LIBOR** napi kamatlábának négy hét alatt bekövetkezett legnagyobb növekedése adja 1995 októberé és 2000 januárja között. A legnagyobb növekedés 1999. november 29-én volt, 0,6 százalékpont. Ez az akkori alacsony nominális kamatszint mellett 20%-os növekedést jelentett. A második szélsőséges eseményt a **3 hónapos DM LIBOR** kamatláb havi átlaga, illetve annak legnagyobb növekedése adja az 1990. január – 1999. december közötti időszakban. Ez 0,65 százalékpont volt 1999 októberében, ami az előző havi átlaghoz képest 24%-os változás.

Mivel válsághelyzetben a kamatlábak ennél jóval nagyobb ugrása is bekövetkezhet, ezért egy harmadik, hipotetikus scenáriót is megvizsgálunk, 10 százalékpontos külföldi kamatláb változást feltéve.

Az **árfolyamváltozás**nál az **azonnali FT/DM bid záró** árfolyamokat vizsgáljuk. A napi adatok négy héttel korábbi értékekhez viszonyított legnagyobb százalékos változása adja az első scenáriót. Az 1995 januárja és 2000 januárja közötti időszakban 1995. március 13-án volt a legnagyobb változás: 16,7%-kal értékelődött le a forint. A másik szélső értéket a fenti árfolyamok havi átlagának 1990. január és 1999. december közötti legnagyobb százalékos változása adja

(12,5% 1991 januárjában). Tudjuk, hogy ezek a nagy ugrások a leértékelés akkori gyakorlatából következtek. A csúszó leértékelés jelenlegi rendszerében viszont ennél sokkal kisebb mértékű lehet a maximális árfolyamváltozás – normál körülményeket feltételezve. A stressztesztnek azonban éppen a rendkívüli események képezik a tárgyát. A nemzetközi tapasztalatok tükrében az általunk vizsgált 12,5, illetve 16,7%-os leértékelés nem tekinthető túlzottnak. Az IMF (1998) pénzügyi válságokról szóló elemzésében a valutaválságok definiálásakor legalább 25%-os éves leértékelést köt ki. A sokkok meghatározásához viszonyítási pontot adhat a szabályozóhatóságok által meghatározott minimális tőkekövetelmény is (a BIS esetében ez 8%, a DPG ajánlásiban pedig 6% szerepel a fontosabb valutákra), hiszen a tesztekben vizsgált sokkoknak ennél jóval nagyobbak kell lenniük.¹⁷

Az, hogy csak egyetlen külföldi valutával szembeni árfolyam és kamatláb változásával mérjük a piaci kockázatot, természetesen durva egyszerűsítés.¹⁸ A DM választását a két ország szoros gazdasági kapcsolatai indokolják, és az a tény, hogy a bankok mérlegében a DM (illetve ma már az euró) a domináns külföldi valuta. Az árfolyamkockázatot azonban számos más tényező is befolyásolja (harmadik valutával szembeni keresztárfolyamkockázat, a banki mérlegek eszköz- és forrásoldalának eltérő denominációs összetételéből fakadó kockázat).

Az egyes scenáriókat a *IV.1. táblázatban* foglaljuk össze.

A nettó jelenértékek számításához **diszkonttényezőket** kell megadni. Ezeket az egyes forint-, illetve devizaeszközökre a hazai és a német, megfelelő lejáratú (az adott átárazási időszakhoz legközelebb eső) állampapírok 1999. decemberi átlagos hozama alapján határozzuk meg.¹⁹ A feltételezett **duration** értékekre pedig a

¹⁷ A sáv jelentős szélesítése esetén megfontolandó, hogy a későbbiekben a sáv alapján határozzuk meg az árfolyamsokk nagyságát. Ezt indokolja az a tapasztalat, hogy jelentős leértékelési nyomás alá eső országokban a kormányzatoknak erős érdekeltségük kötődhet az adott árfolyamrendszer fenntartásához. Ezért bizonyos költséghatárok között inkább vállalják az alkalmazkodás egyéb formáit.

¹⁸ A rendelkezésre álló banki adatok nem engedik meg ennél kifinomultabb módszer alkalmazását.

¹⁹ Elvileg az elvárt hozammal kellene számolni, és nem a kockázatmentes hozamokkal.

IV.1. táblázat Szenáriók a kockázati tényezők maximális változása alapján

	Szenárió 1.	Szenárió 2.	Időszak	Szenárió 3.
Belföldi kamatláb				
1 hónapos bankközi (napi)	5,62%		1993. jan.–1999. dec.	
3 hónapos DKJ (havi átlag)		5,0%	1992. jan.–1999. dec.	
Külföldi kamatláb				
1m DM LIBOR (napi)	0,6%		1995. okt.–1999. dec.	
3m DM LIBOR (havi átlag)		0,65%	1990. jan.–1999. dec.	10%
Árfolyam				
FT/DM1 (napi)	16,7%		1995. jan.–1999. dec.	16,7%
FT/DM2 (havi átlag)		12,5%	1990. jan.–1999. dec.	

IV.2. táblázat Diszkont- és duration tényezők

	0–30 nap	31–90 nap	91–365 nap	1–2 év	>2 év
Diszkonttényező:					
Belföldi eszközök	0,9894	0,9686	0,8801	0,7882	0,6434
Külföldi eszközök	0,9972	0,9916	0,9632	0,938	0,843
Duration	0	0,2	0,55	1,25	2,5

BIS-ajánlásokat (BIS 1996) használjuk (lásd IV.2. táblázat).

A **hitelkockázat** esetében két hitelesemény hatását vizsgáljuk. Először megnézzük, milyen hatással járna az eszközportfólió átrendeződése, ha a kockázatmentes kormányzati és jegybanki eszközök állománya felére csökkenne, és egyidejűleg ugyanennyivel nőne a hitelállomány nagysága, mégpedig úgy, hogy a portfólió megoszlása teljesítő és nem teljesítő követelésekre változatlan maradna (megfelelne az 1999. év végi állapotnak). Ez egy hipotetikus scenárió, azonban megvalósulásának van esélye, hiszen a bankok portfóliójában jelentős kormányzati és jegybanki eszközök vannak. Másrésztől a lakossági és vállalati hitelek is jelentős növekedési potenciállal rendelkeznek (az alacsony hitel/GDP-mutató, a jó gazdasági kilátások, a bankok közötti verseny az ügyfelekért, mind ebbe az irányba hatnak, illetve ezt teszik lehetővé).

Másodszor, megvizsgáljuk mekkora céltartalék-képzési kötelezettséggel, járna, ha – a teljes minősítendő követelésállomány változatlansága mellett – a nem teljesítő követelések állománya

kétszörösnyival nőne. A értékére két becslést adunk, az elsőt az 1995–1999,²⁰ a másodikat az 1994–1999 közötti portfólió minősítések adatai alapján számoljuk. Mint az várható volt, a második a bankok többségére nagyobb szórást ad, hiszen 1994-ben még jelentősen romlottak a hitelportfóliók (illetve ekkor még zajlott a hitelkonszolidáció). A kétszörösnyi növekedés, ami ebben az esetben több mint kétszeresére növeli a nem teljesítő hitelek részarányát, nem irreális. Bankválságok idején akár 2–3-szorosára is nőhet a nem teljesítő hitelek részaránya (lásd például González-Hermosillo et.al (1996) a mexikói válságról).

A fenti forgatókönyvek vitatható eleme az, hogy az egyes sokkok egyedi bankokra gyakorolt hatását a bankok meglévő portfólió összetétele határozza meg. Azok a bankok szenvedik el a legnagyobb veszteséget, melyeknek 1999 végén rossz volt a portfóliójuk. Ezt a megközelítést indokoltta teszi a várható és nem várt kockázatok között megfigyelt magas korreláció: ahol magas a várható kockázat – az átlagos bukási valószínűség – ott a nem várt kockázat (vagyis a fenti mérőszám szórása) is nagyobb.²¹ Bankválságon átesett országok tapasztalatai is azt mutatják, hogy már a válság előtt is rosszul működő bankoknál általában nagyobbak a veszteségek.

²⁰ Az FSAP munkacsoport csak ezzel dolgozott.

²¹ Lásd Moody's Investor Service: Corporate Bond Defaults and Default Rates 1970–1994.

E módszer ellen szól viszont az, hogy a jelenlegi rossz portfóliók számos esetben még mindig az átmenet előtti időszakból örökölt rossz hitelek hatását tükrözik.

Korrelált stresszteszt

Az előző fejezetben bemutatott tesztek nem veszik figyelembe az egyes kockázati tényezők közötti kapcsolatot, a kamatlábak, az árfolyam- és a hitelesemények hatását külön-külön elemzik. A köztük lévő korreláció figyelembevételével valósághűbb képet kaphatunk a bankok kockázati kitettségéről, mert a sokkok egyidejű hatását tudjuk számszerűsíteni. Monte Carlo szimulációval véletlen sokkokat generálunk azokra a változókra, melyek a piaci és hitel kockázati kitettséget meghatározzák. Ehhez felhasználjuk az adott változók közötti korrelációs (illetve az ebből és a megfigyelt szórásokból származtatott kovariancia) mátrixokat.

Ezekre a mátrixokra alkalmazzuk a Cholesky-féle dekompozíciót. Az így kapott Q mátrixra teljesül a következő összefüggés:

$$\Sigma = Q'Q$$

Majd veszünk egy 3, illetve 4 elemű, független, sztenderd normális eloszlású változókból álló vektort: $X: N(0, I)$. Ezt a vektort megszorozva Q-val kapjuk δ -t, az innovációk egy vektorát, mely normális eloszlású, kovariancia mátrixa pedig megegyezik Σ -val

$$\delta = Q'X \quad \delta \sim N(0, \Sigma)$$

Ezt 10000-szer megismételjük. Gyakorlatilag véletlen szám generátorral 10000 megfigyelést generálunk minden (egymástól független, sztenderd normális eloszlású) változóra, és azokra elvégezzük a fenti szorzást. Végeredményben minden egyes (piaci és hitelkockázatot

A piaci kockázat meghatározásához a

$$\Sigma = VCV(\Delta i, \Delta e/e, \Delta fi),$$

a hitelkockázathoz²² pedig a

$$\Sigma = VCV(\Delta ri, cpi, \Delta e/e, \Delta ip(-1))$$

kovariancia mátrixot használjuk majd fel.

Ahol

- Δi a belföldi kamatláb változása (a 3 hónapos DKJ havi átlagának változása)
- $\Delta e/e$ a HUF/DEM százalékos változása (nap végi bid árak havi átlagának százalékos változása)
- Δfi a külföldi piaci kamatok változása (3 hónapos DM LIBOR havi átlagának változása)
- Δri a realkamatláb változása
- cpi a 12 havi fogyasztói árindex
- $\Delta ip(-1)$ az ipari termelés 12 havi (szezonálisan és a munkanapok számával igazított) volumenindexének százalékos változása, egy időszakkal késleltetett változó

²² Elméleti megfontolások és a regressziós becslések alapján választottuk ki ezeket a változókat.

meghatározó tényező) vektorra lesz 10000 innovációnk.

Ezek után számszerűsítjük az egyes sokkok (innovációk: -k) egyidejű hatását a banki portfóliók piaci és hitelkockázatára. Ennek leírása a következő alfejezetekben található. A kapott eredményekből meghatározható a (relatív) értékvesztés, illetve céltartalékolási igény sűrűségfüggvénye. E sűrűségfüggvények baloldali szélének elemzésével megállapíthatjuk, hogy mekkora az a veszteség, amit a tényleges értékcsökkenés (céltartalékolási igény) az esetek 99%-ában nem lép túl.

A tesztek 3 scenárióra végeztük el. Az első kettőben két eltérő időszakra számoltunk kovariancia mátrixokat, ezek: 1998–1999, 1995–1999. A harmadik scenárióhoz vettük a 12 hónapokra számított korrelációs együtthatók és szórások maximális értékét az 1995–1999 közötti időszakban. Majd ezekből kiszámoltuk a kovariancia mátrixot. Szigorú értelemben csak ez utóbbi tekinthető stressz scenáriónak, hiszen az első kettő történelmi átlagon alapszik, mégpedig olyan időszak átlagán, mely nem tekinthető rendkívül szélsőségesnek.

A három scenárió alapját képező korrelációs mátrixokat a függelék táblázatai tartalmazzák.

A hitelkockázat modellezése

A **piaci kockázat**nál az előző fejezetben leírt duration módszert követjük a kamat- és az árfolyamváltozások hatásának számszerűsítésére (lásd az (1)–(2) egyenleteket). A **hitelkockázat** mérésére viszont egy teljesen más megközelítést alkalmazunk. Itt nem hipotetikus hitelesemények hatását vizsgáljuk, hanem felállítunk egy modellt, mely a portfólió minőségének változá-

²³ A hitelezési gyakorlat fellazulása, a túlzott hitelexpanzió már a fellendülés szakaszában "előkészíti" a hitelek minőségének későbbi romlását. Recesszió idején viszont a bankok túl szigorú hitelezői magatartása mélyíti a válságot. A pénzügyi piacoknak ez a viselkedése jelentősen erősíti az üzleti ciklusok kilengéseit. Erre a jelenségre a pénzügyi piacok prociklikusságaként hivatkoznak.

²⁴ A becslést 1994–1999 közötti negyedéves adatok alapján végeztük el. Az idősor rövid, de portfólióminősítési adatok nincsenek korábbi időszakra. A megelőző időszak statisztikai értelemben egyébként is rossz jellemzőkkel bír, hiszen jelentős strukturális átrendeződések zajlottak alatta. Arra is itt hívjuk fel a figyelmet, hogy a becslést negyedéves adatokon végeztük, a szimulációnál viszont havi adatok alapján számoljuk a kovariancia mátrixokat. Erre a késleltetett változóknál kell figyelni.

²⁵ A céltartalékolási rátákat minden egyes bankra az 1999. végi súlyozott átlagos rátaként adjuk meg (0,5*DL/NPL+0,85*BL/NPL).

sát makrogazdasági tényezőkkel magyarázza. A hitelkockázat belső modelljeinél a bankok különböző megközelítéseket alkalmaznak portfóliójuk hitelkockázatának a mérésére. Mi nem rendelkezünk az ezekhez szükséges adatokkal, ezért más megközelítést kell követnünk. Elméleti és empirikus munkák is kimutatták, hogy a hitelportfóliók minősége (amit mi a nem teljesítő hitelek részarányával jellemezünk) függ a gazdaság adott állapotától is, és együtt mozog az üzleti ciklusokkal (fellendüléskor javul, recesszió idején viszont jelentősen romlik a portfóliók minősége).²³ A McKinsey cég által kidolgozott belső modell az egyetlen, ami olyan feltételes átmenet valószínűség mátrixokat határoz meg, mely a gazdaság adott állapotától (GDP, munkanélküliség, infláció stb.) is függ.

A mi modellünk kizárólag makrogazdasági változókra támaszkodik, a nem teljesítés valószínűségét pedig a céltartalékráták helyettesítik. Ez azt is jelenti, hogy itt csak a szisztematikus kockázatokat modellezzük. Ennek a megközelítésnek az a nagy előnye, hogy integráltan képes a piaci és a hitelkockázatot kezelni. Hiszen a piaci kockázatot meghatározó makrováltozók szerepelnek a hitelminőséget magyarázó egyenletekben is. A tesztek aggregált jellegének is megfelel ez a megközelítés, amennyiben a rendszer stabilitása szempontjából fontosabbak a kockázatok általános, mint egyedi elemei.

A modell kiválasztását és paramétereinek becslését OLS regresszióval végeztük el.²⁴ A bankrendszer egészére és bankcsoportokra is végünk becsléseket, és az így kapott együtthatókat használjuk az egyedi bankok esetében. Elméleti megfontolások és a becslések eredményei alapján a következő modellt találtuk alkalmazásnak a nem teljesítő hitelek alakulásának leírására:

$$\text{NPL/TL} = +\beta_1 * \Delta r_i + \beta_2 * \text{cpi} + \beta_3 * \Delta e + \beta_4 * \Delta \text{ip}(-1) + \mu$$

vagyis a magyarázó változók között szerepel a reálkamatláb változása, az infláció, az árfolyam százalékos változása és az ipari termelés változása.

A nem teljesítő hitelek növekménye alapján meghatározható az általa támasztott céltartalékolási igény.²⁵ Az így kapott értéket azonosnak te-

kintjük a hitelportfólió piaci értékében bekövetkezett változással.

A nem teljesítő hiteleket magyarázó modell paramétereinek becsléseit a következő táblázat foglalja össze (lásd IV. 3. táblázat).

	d _{ri}	cpi	d _e	ip(-1)
Bankrendszer	0,4638*	-0,3472**	0,4088*	-0,4035*
Nagy, nyereséges bankok	0,2658	-0,2913	0,3314	-0,2859
Nagy, veszteséges bankok	0,4336*	-0,3669**	0,4954*	-0,3410*
Közepes, nyereséges bankok	-0,3002	0,2114	-0,3606**	0,4339*
Közepes, veszteséges bankok	0,2096	0,0374	-0,1216	-0,0519
Kisbankok	-0,2144	-0,2746	-0,0663	-0,3111
Szakosított pénzintézetek	-0,0767	0,239	0,0168	0,6709*

* 5%-os szignifikanciaszinten.
** 10%-os szignifikanciaszinten.

Mivel az együttthatók nem minden esetben szignifikánsak, és bizonyos csoportokra az előjelek értelmezése is nehézkes, ezért ezeket a számításokat inkább csak kísérleti jellegű próbálkozásnak tekintjük. Mivel az egyes paraméterek előjele változó, ezért az sem biztos, hogy a legszélsőségesebbnak tekintett (legnagyobb korrelációs együttthatókra és szórásokra épülő) 3. scenárió adja majd a legrosszabb eredményeket.

5. Eredmények

Nem korrelált stresszteszt

Piaci kockázat

A **belföldi kamatkockázat** – a portfólió értékvesztése az alapvető tőke százalékában – (lásd IV.4. táblázat) az egyes bankokra és bankcsoportokra²⁶ is alacsony. A bankcsoportok többségére 2% alatti, és csak néhány bank esetében haladja meg a 10%-ot.

A **forex kockázat** esetében a bankcsoportokra vonatkozó értékek alacsonyak, van azonban néhány bank, melynek kockázata 10–45% közötti értéket vesz fel. A harmadik scenárió ugyan értéknövekedést mutat a bankrendszer egészére, emögött azonban szélsőséges egyedi adatok vannak: az értéknövekedések és az értékcsökkenések összege is jóval nagyobb, mint a másik két esetben.

A bankrendszer egésze szempontjából jobban meg tudjuk ítélni a kockázati kitétséget, ha

kumulált adatokat és különböző **viszonyszámokat** is vizsgálunk. Így például érdemes megnézni az értékvesztés nagysága szerint sorba rendezett kumulált adatokat és azok arányát a bankrendszer alapvető tőkéjéhez.

- A belföldi kamatkockázatnál a teljes árfolyamvesztés 59%-a egy banknál keletkezne mindkét scenárióra, ami azonban a bankrendszer összes tőkéjének mindössze 1,8%-át teszi ki.
- A forex kockázatnál már kisebb a veszteségek koncentráltasága. Az első két forgatókönyvre az első 5, legnagyobb értékvesztést elszenvedő bank adja az összes veszteség 51%-át, ami a bankrendszeri alapvető tőke 1,3, illetve 1,8%-ával azonos. A harmadik scenárió esetében jóval nagyobb a veszteségek koncentráltasága: a fenti értékek 70, illetve 3,6%.

A bankcsoportos és az egyedi adatok alapján sem állítható, hogy összefüggés lenne a bankok jövedelmezősége (vagyis az a tény, hogy az adott bank veszteséges vagy nyereséges volt 1999-ben) és a piaci sokk miatt elszenvedett veszteség között.

Összességében²⁷ megállapíthatjuk, hogy az 1999 végi portfóliók alapján **mind a belföldi, mind a külföldi kamat- és az árfolyamválto-**

IV.4. táblázat Piaci kockázat 1999. végén (az alapvető tőke százalékában)

	%				
	Belföldi kamatkockázat		Külföldi kamat és árfolyamkockázat		
	Scenárió 1	Scenárió 2	Scenárió 1	Scenárió 2	Scenárió 3
Bankrendszer	-1,7	-1,5	-1,6	-1,2	0,2
Nagy,nyereséges	-5,5	-4,9	-2,2	-1,6	-1,0
Nagy,veszteséges	-1,3	-1,2	-1,6	-1,2	0,1
Közepes, nyereséges	-1,6	-1,4	-1,2	-0,9	-2,4
Közepes, veszteséges	2,4	2,2	-3,5	-2,3	13,4
Kisbankok	1,2	1,1	1,9	1,5	7,7
Szakosított pénzintézetek	1,3	1,2	-2,6	-2,1	-12,4

²⁶ A csoportszintű adatokat úgy számoltuk minden esetben (a piaci és hitelkockázatra is), hogy az egyes kockázati események hatását egyenként számszerűsítettük az egyedi bankokra, ezt összegeztük, és vetítettük a bankcsoportonként összegzett alapvető tőke nagyságára. Ennek a hitelkockázatnál van jelentősége. Ugyanis a hitelesemény (pl. 2 szórásnyi NPL növekedés) aggregált, csoportszintű portfóliókra kifejtett hatása jelentősen eltérhet az egyedi hatások összegzésével kapott értéktől. A bankrendszerre vonatkozó adatokban pl. több mint kétszeres a különbség a két számítási mód eredménye között (a sum-up módszerrel, vagyis a helyesen számított az alacsonyabb).

²⁷ A teljes piaci kockázatot a fent számított belföldi kamat- és forex kockázatok összeadásával kapnánk meg. Ezt az összeadást azért nem végezzük el, mert véleményünk szerint kicsi annak valószínűsége, hogy a hazai valuta leértékelésével egyidejűleg jelentősen nőnek a külföldi és a belföldi kamatok is. Ez ellentmond a kamatparitásnak.

zásokból eredő kockázatok mérsékeltek, bár elég koncentráltak. A devizapozíciók (és az átárazási mérlegek összetételének) változásával azonban ez a kép jelentősen változhat. Ráadásul ez az elemzés elrejt számos árfolyamkockázatot, ami a mérlegek denominációs összetételéből és a keresztárfolyamok változásából fakadhat. Ezekre a problémákra a 6. fejezetben térünk vissza.

Hitelkockázat

A **hitelkockázat**-számítások eredménye²⁸ sokkal kedvezőtlenebb képet mutat (lásd IV.5. táblázat). Az eszközállomány átrendeződése (kockázatmentes kormányzati²⁹ és jegybanki értékpapírokból hitelekbe) a bankrendszer egészére nézve csak 5,4%-kal csökkentené az alapvető tőke értékét. A nem teljesítő hitelek 2 szórásnyi növekedése azonban már a bankrendszer és egyes bankcsoportok szintjén is jelentős veszteséget okozna, ami a bankrendszer alapvető tőkéjének 33,8, illetve 42,0%-át tenné ki. Öt nagybank vesztesége meghaladja alapvető tőkéjének nagyságát. Itt már egyértelmű kapcsolat van a kockázati kitettség és a jövedelmezőség között.³⁰ A nyereséges nagybankok vesztesége 8% alatti, a

veszteséget termelő nagybankok csoportjában viszont 100% fölötti ez az érték.³¹

A kumulált adatokat vizsgálva érdemes az első, illetve a 2v és 2 scenáriót külön-külön elemezni. Az első scenáriónál a veszteség relatív, illetve abszolút nagyságát befolyásolja a kormányzati értékpapírokba eszközölt befektetések súlya, a portfólió minősége és persze a tőkeellátottság. Így eshet az meg, hogy egy olyan bank adja a teljes (bankrendszeri) veszteség 39%-át, melynek relatív (alaptőkére vetített) vesztesége nem kiemelkedően magas (13,5%). Ezt egyértelműen a kormányzati befektetések magas súlya magyarázza. A veszteség itt néhány nagybankra koncentrálódik. Relatív értelemben azonban nem jelentős ennek a hiteleménynek a hatása, bár jóval meghaladja a piaci kockázatokét.

Ezzel szemben a 2. és 2v. scenárió esetében egyértelműen a nagy, veszteséges bankok felelnek az értékvesztés zöméért. Az az 5 bank, mely gyakorlatilag teljes tőkéjét elveszítené, adja a teljes bankrendszeri veszteség több mint 70, illetve 76%-át – ez a veszteség a bankrendszer teljes tőkeállományának 23, illetve 32%-át teszi ki.³² E bankok piaci részaránya (a teljes eszközérték alapján számolva) 23,1%.

IV. 5. táblázat Hitelkockázat 1999. végén
(az alapvető tőke százalékában)

	Szenárió1	Szenárió2v	Szenárió2	%
Bankrendszer	5,4	33,8	42,0	
Nagy, nyereséges	7,6	7,8	7,4	
Nagy, veszteséges	12,0	137,2	189,6	
Közepes, nyereséges	0,3	4,9	4,6	
Közepes, veszteséges	2,7	26,2	28,0	
Kisbankok	1,4	11,6	12,5	
Szakosított pénzüzetek	4,6	37,5	35,0	

²⁸ Míg a piaci kockázatnál a negatív előjel jelzi a veszteséget, a pozitív pedig értéknövekedést, a hitelkockázat esetében mindig pozitív az előjel, hiszen itt csak az addicionális céltartalékigényt számszerűsítjük. De itt ez jelent veszteséget.

²⁹ Bevettük a konszolidációs kötvényeket is. Felmerül, tekinthető-e ez is kockázatmentes és likvid értékpapírnak. Vagyis olyan befektetésnek, mely könnyen készpénzzé tehető, majd hitelként kihelyezhető. Ezek részaránya csak két bank esetében jelentős.

³⁰ Csak a nagy és a közepes méretű bankcsoportot bontottuk fel veszteségesekre és nyereségesekre.

³¹ Emlékeztetőül, az alkalmazott módszer eleve ezt vetíti előre.

³² Felmerül a kérdés, hogy az adatok aggregálásánál mekkora veszteségeket vegyünk figyelembe. A részvénytulajdonosok legfeljebb befektetett vagyonukat veszíthetik el. A betétbiztosítás pedig fedezi a betétesek veszteségeinek egy részét. A pénzügyi rendszer szempontjából azonban ennek is van költsége. Vagyis a veszteség egészével kell számolnunk. További kérdés, hogy figyelembe vehető-e a Tier2 tőke is a veszteségek fedezésére, és ha igen, milyen mértékben.

Korrelált stresszteszt

Piaci kockázat

A szimulációval kapott eredmények (az az érték, illetve tőkére vetített részarány, amit a veszteség az esetek 99%-ában nem halad meg) is a **piaci kockázat elhanyagolható mértékéről tanúskodnak.**

A 3 scenárió közül a 95–99. évi (2. scenárió), valamint a maximális korreláció és szórás alapján számított kovariancia mátrix (3. scenárió) esetében legnagyobbak a VAR-értékek. E két rossz scenárió között nincs különbség a forex kockázat tekintetében. A belföldi kamatkockázat viszont a harmadik scenárióban jóval nagyobb, mint a másodikban, a bankrendszer egészére mintegy háromszoros (de még így is csak 3%).

A három scenárió közül az 1995–1999. évi adatok (2. scenárió), valamint a maximális korreláció és szórás alapján számított kovariancia mátrix (3. scenárió) esetében nagyobbak a veszteségek. E két rossz scenárió között nincs

IV.6. táblázat Piaci kockázat hatása a portfólió értékére
(1 percentile, alapvető tőke százalékában)

	1.Szenárió		2.Szenárió		3.Szenárió		%
	Belföldi kamat	Forex	Belföldi kamat	Forex	Belföldi kamat	Forex	
	Bankrendszer	-1,6	-1,3	-2,2	-3,6	-7,4	
Nagy, nyereséges	-2,2	-0,6	-3,1	-2,5	-10,2	-2,3	
Nagy, veszteséges	-1,9	-1,4	-2,8	-2,6	-9,1	-2,6	
Közepes, nyereséges	-0,6	-1,2	-0,8	-4,4	-2,8	-4,3	
Közepes, veszteséges	-1,4	-2,2	-2,0	-4,3	-6,5	-4,6	
Kisbankok	-0,9	-2,0	-1,3	-4,4	-4,3	-3,6	
Szakosított pénzüzetek	-1,8	-1,2	-2,6	-5,7	-8,6	-5,3	

különbség a forex kockázat tekintetében. A belföldi kamatkockázat viszont a harmadik szcenárióban jóval nagyobb, mint a másodikban (de még így is csak 7,4%) (lásd IV.6. táblázat).

Összességében azt mondhatjuk, hogy **a korrelált és nem korrelált stressztesztek eredménye is a piaci kockázatok alacsony mértékéről tanúskodik.**

Hitelkockázat

A hitelkockázatra 2 változatot is lefuttattunk (lásd IV.7. táblázat). Az egyikben csak a bankrendszer egészére becsültünk paramétereket, a másikon bankcsoportokra, majd ezeket használtuk az egyedi bankokra. Az eredmények elég különbözőek. Ez jelzi, hogy a teszt érzékeny a modellválasztásra, és arra is, hogy a becsléseket csoportokra vagy a bankrendszeri aggregált adatokra végezzük el. Néhány érdekes jelenségre azért érdemes felhívni a figyelmet. Az egyik, hogy majdnem minden számítás szerint a veszte-

séges bankokat érintené erősebben a sokk, pedig itt a jelenlegi állapotokra (meglévő rossz portfólió) kevésbé építünk, mint a nem korrelált stressztesztekénél. A másik, hogy a bankcsoportos becsléseket alkalmazva a nyereséges nagy bankokra jobb eredményeket kapunk, mint a bankrendszer egészére becsült paraméterekkel. (A veszteségeseknél nincs lényeges különbség.)

A forgatókönyv alkotás nehézségeire világít rá az, hogy nem a legnagyobb szórás és korreláció esetére (3. szcenárió) kaptuk a legrosszabb eredményeket.

Mivel a számítások alapját képező regressziós becslések megbízhatatlanok (rövid az idősor, nem minden bankcsoportra szignifikánsak és értelmezhetők az együtthatók), és jelentős a „modellkockázat”, ezért ezek az eredmények erős fenntartásokkal kezelendők. A munka továbbfejlesztésének egyik fontos ága ezeknek a becsléseknek, vagyis a hitelkockázat modellezésének a jelentős finomítása, a hiányzó idősorlevezések elvégzése, esetleg panellmodellek alkalmazása.

IV.7. táblázat Hitelkockázat hatása a portfólió értékére
(1 percentile, alapvető tőke százalékában)

	%						
	Bankrendszer	Nagy, nyereséges	Nagy, veszteséges	Közepes, nyereséges	Közepes, veszteséges	Kisbankok	Szakosított
A bankcsoportokra becsült paraméterekkel							
1. szcenárió	-35,2	-27,2	-64,6	-40,1	-16,0	-22,6	-8,3
2. szcenárió	-62,3	-53,2	-136,4	-60,4	-17,6	-28,7	-10,0
3. szcenárió	-45,4	-29,2	-81,4	-45,3	-44,5	-40,2	-7,7
A bankrendszerre becsült paraméterekkel							
1. szcenárió	-46,0	-36,3	-67,2	-48,3	-76,4	-26,2	-6,7
2. szcenárió	-92,0	-72,7	-134,4	-96,6	-152,9	-52,5	-13,4
3. szcenárió	-53,3	-42,2	-78,0	-56,0	-88,6	-30,5	-7,8

6. Néhány leegyszerűsítés hatásának vizsgálata

Az árfolyamkockázatnál gyakorlatilag teljes mértékben eltekintettünk a **keresztárfolyam**-változásokból eredő kockázattól. Szegedi-Szalay (1999) 1998–1999. évi adatokon adott felső becslést az árfolyamváltozásokból fakadó (teljes) veszteségekre. Megállapították, hogy a potenciális árfolyamveszteség zöme a deviza nyitott pozícióból fakad (deviza-forint viszony-

lat), kisebb jelentőségű a mért keresztárfolyam-kockázat. Szerintük az 1998 őszére (a legszélesebb teljes nyitott nettó pozícióval jellemzett időszakra) számított legnagyobb veszteség 5–6 milliárd forintot, az adott évi adózott nyereség³³ 12–15%-át tehetné ki,³⁴ aminek kisebbik része a keresztárfolyam-kockázat. (Az általunk számított szélsőséges esetekben a veszteségek ennek többszörösét tették ki.) Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a keresztárfolyam-kockázatok figyelembevételére nem módosítaná lényegesen a bankrendszer egészére vonatkozó eredményeinket. Az említett tanulmány számításait azonban érdemes lenne frissíteni, 2000. évi adatokra is elvégezni. Hiszen az első negyedévben ismét jelentős nettó devizapozíciókat építettek ki a bankok (bár ez nem érte el az 1998-as méreteket). Az euró/USD pedig jelentős volatilitást mutatott – különböző számítások szerint 2000-ben 9–11%-os maximális változást figyelhettünk meg, ami a forint dollárral szembeni hasonló mértékű leértékelődésének felel meg. Ez jóval nagyobb változás, mint amit a szerzőpáros vizsgált.

A **deviza gapek** struktúrájának **változása** is jelentősen befolyásolhatja a számításokat. E sejtésünk teszteléséhez 2000 első és második negyedévi adatai alapján is elvégeztük a nem korrelált stressztesztet a forex kockázatokra (lásd IV. 8. táblázat).

Az első negyedévben (a forinttal szembeni nyitott pozíció megugrása miatt) megnövekedett árfolyamkockázat tükröződik a márciusi adatokban. A bankrendszer kitétsége 4-szeresére nőtt, bár nagysága még így is alacsony (5–7%). A különbség valamivel nagyobb, ha kiszűrjük a Tier1 változásának hatását (vagyis ha 1999. végi tőkeadatokkal számolunk). Bankonként azonban eltérő mértékű és irányú változások figyelhetők

meg. Vagyis a nettó deviza pozíciók, illetve az átárazási gapek változékonysága a számított potenciális piaci kockázatokat a bankrendszer szintjén is növelheti, de az egyes bankok szintjén sokkal nagyobb változásokat generál.

Ebből az összehasonlításból az a tanulság adódik, hogy a stresszteszt eredményeit befolyásolja a devizaátárazási mérlegek változása. Az elmúlt évek tapasztalataiból tudjuk, hogy a deviza nyitott pozíciók és a devizaátárazási mérlegek struktúrája is rendkívül változékony. Ezért fontos az elemzéseket folyamatosan végezni, és a kitétség időbeni alakulására figyelni. Mivel azonban a kitétség bankrendszeri szinten nem jelentős, ennek az egyedi bankok elemzésében, illetve a kockázat koncentráltóságának megítélésében van inkább jelentősége.

A hitelkockázatra nem végeztünk el hasonló számításokat, hiszen ott – szemben az átárazási gapekkel – normál üzletmenet mellett nem valószínű a minősítendő portfóliók drasztikus átrendeződése.

7. Záró megjegyzések

Az általunk alkalmazott módszerek – adott forgatókönyvek mellett – felső becslést adnak a hazai bankok szélsőséges piaci és hitelkockázati eseményeknek való kitétségére. A tesztek eredménye azt bizonyítja, hogy a potenciális **piaci** kockázatot növelő sokkok alacsony, bár viszonylag koncentrált veszteségeket okoznának. Ezzel szemben nemcsak az egyedi bankok, hanem a bankrendszer szintjén is jelentősebb tőkevesztést okozna a **hitel**portfóliók jelentős romlása. Az értékvesztés zöme a veszteséges, nagybankokra koncentrálna – ami csak részben tudható be az általunk alkalmazott módszernek.

Egy potenciális hitelsokk hatásainak értékelésekor figyelembe kell azonban vennünk a hazai bankrendszer tulajdonosi és a **vállalati szektor finanszírozási struktúráját**. A jelenlegi hitelfelvevők zömét kitevő, hazai nagyvállalatokat alacsony eladósodottság jellemzi. Ez pedig csökkenti a csőd/nem teljesítés – s ezzel a vizsgált szélsőséges hitelesemények bekövetkezésének is a – valószínűségét. Az eladósodottság aggregált mutatói azonban szélsőséges egyedi esete-

IV.8. táblázat Forex kockázat 2000. I. és II. negyedévi adatok alapján

	1. szcenárió	2. szcenárió	%
1999. dec.	-1,6	-1,2	
2000. márc	-6,4	-5,0	
2000. jún.	-3,0	-2,4	

³³ Amiben nem szerepel a 3 nagy, veszteséges bank eredményadata.

³⁴ A sávon belüli maximális mozgást vagyis 4,5%-os leértékelés, illetve az USD/DM árfolyam 3,56%-os változását vizsgálták.

ket takarhatnak. Ezért terveink között szerepel a legnagyobb hitelfelvevők eladósodottsági és hitelszolgálati mutatóinak a vizsgálata. Ezt azért is fontos elvégezni, mert a hazai bankoknál magas az ügyfél-koncentráció (lásd az első Stabilitási jelentés idevonatkozó részét).

Ami a **bankok tulajdonosi szerkezetét** illeti, a hazai bankok mögött álló tőkeerős külföldi szakmai befektetők feltételezhetően még egy nagyobb hitelsokk esetén is biztosítanák a veszteség fedezéséhez szükséges tőkét. Ezért a hitelportfóliók romlása feltételezhetően nem okozna súlyos rendszerszintű problémákat.

Óvatosságra int a – számos bank esetében már ma is megfigyelhető – gyors expanzió és az erős verseny (ami a nem is túl távoli jövőben az EU-hoz való csatlakozással újabb lökést nyerhet), mert jelentősen növelhetik a bankok kockázatvállalását. A növekedés potenciális területei (kis- és középvállalatok, lakossági hitelezés) is egyértelműen a hitelkockázatok növekedését valószínűsítik. Ugyanakkor ezek a piacok még csak töredékét teszik ki a banki portfólióknak, ezért rövid távon nem valószínű, hogy jelentős sokkok kiinduló pontját jelentenék.

A rendszerszintű kockázatok megítéléséhez a stressztesztek eredményein túl számos egyéb jellemzőt is figyelembe kell venni. A rendszer egészére gyakorolt hatás ugyanis függ attól is, hogy milyen erős a kockázat tovagyrűzésének

hatása. Pl. előfordulhat, hogy a rendszerszintű hitel és/vagy piaci kockázat viszonylag mérsékelte, de ha a veszteség azoknál a bankoknál koncentrálódik, melyeket kiterjedt bankközi kapcsolatok jellemeznek, akkor a jelentős tovagyrűző hatások megsokszorozhatják a kockázat nagyságát. Ezért a bankok közötti kitétségek feltérképezése jelentősen gazdagítaná tudásunkat a rendszerszintű kockázatokról. Jelenlegi ismereteink szerint a bankok közötti partnerkockázati kitétség aggregált szinten nem túl nagy (a bankközi piac kicsi, az elszámolási rendszerekből származó partnerkockázatok viszonylag alacsonyak).

Az elvégzett tesztek eredményeinek értékelésekor hangsúlyozni kell, hogy az alkalmazott módszertan számos egyszerűsítéssel, feltevéssel él, ráadásul a felhasznált idősorok is komoly becslési problémákat vetnek fel. Ezért a számított abszolút nagyságok kevésbé megbízhatók. Szándékaink szerint a jövőben folyamatosan végzünk stresszteszteket, s a változások (aggregált kitétség, koncentráltóság) elemzésére helyezzük a hangsúlyt. Finomítani kívánjuk a hitelkockázat modellezését, s számításainkat további forgatókönyvekre is kiterjesztjük. A kereskedési könyvek bevezetése után sokkal megbízhatóbb adatok állnak majd rendelkezésünkre, és felmerülhet a tesztek nem banki pénzügyi intézményekre való kiterjesztése is.

Irodalomjegyzék

- ÁRVAI ZSÓFIA – VINCZE JÁNOS (1998) „Valuták sebezhetősége: Pénzügyi válságok a 90-es években” MNB Füzetek 1998/1
- BIS (2000) „Stress Testing by Large Financial Institutions: Current Practice and Aggregation Issues”, Committee on the Global Financial System
- Basle Committee on Banking Supervision (1999) „Credit Risk Modelling: Current Practices and Applications”
- Basle Committee on Banking Supervision (1996) „Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risks”
- BESSIS, J. (1995) „Risk Management in Banking” John Wiley & Sons
- BLASCHKE, W. – JONES, M. – MAJNONI, G. – PERIA, S. M. (2000) „Stress Testing of Financial Systems: A Review of the Issues, Methodologies, and FSAP Experiences”, mimeo
- CROUHY, M. – GALAI, D. – MARK, R. (2000) „A comparative analysis of current credit risk models”, Journal of Banking & Finance 24
- DUFFEE, G. R. (1996) „The Variation of Default Risk with Treasury Yields” in „Risk Measurement and Systemic Risk. Proceedings of a Joint Central Bank research Conference”
- GOMBÁS NÉ MAGYAR CSILLA – MÓRÉ CSABA (1998) „Kamatkockázat-kezelés a magyar bankrendszerben”, MNB BAF
- GONZÁLEZ – HERMOSILLO et.al (1996): „Banking System Fragility: Likelihood Versus Timing of Failure – An application to the Mexican Financial Crisis”, IMF Working Paper/96/142
- GUBÓ JÓZSEFNÉ – ROSTÁNÉ LUTZ GABRIELLA (1999) „A kereskedelmi bankok csoportszintű kockázatkezelésének gyakorlata”, MNB BAF

- IMF (1998): „Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability”
- IMF – The World Bank: Financial Sector Assessment Program, Hungary, 2000 November
- JARROW, R.A. – TURNBULL, S.M. (2000) „The intersection of market and credit risk” *Journal of Banking & Finance*
- JACKSON, P. – PERRAUDIN, W. (1999) „The nature of credit risk: the effect of maturity, type of obligor, and the country of domicile” *Bank of England Financial Stability Review 1999/7*
- JACKSON, P. – NICKELL, P – PERRAUDIN, W. (1999) „Credit risk modelling” *Bank of England Financial Stability Review 1999 June*
- LONGIN, F. M. (1999): „From Value at Risk to Stress Testing: the Extreme Value Approach”, CEPR Discussion Paper No.2161
- MARSI ERIKA –MAGYAR CSILLA – SZALAY GYÖRGY (2000) „A hitelkockázat kezelése a magyar bankrendszerben”, MNB BAF
- MOONEY, C. Z. (1997) „Monte Carlo Simulation” SAGE University Papers Series/Number 07–116
- SZALAY GYÖRGY – SZEGEDI RÓBERT (1999) „A deviza árfolyamkockázat szabályozása és kezelése a magyar bankrendszerben”, MNB BAF
- WILSON, T. (1997) „Portfolio Credit Risk I-II”, *Risk 1997/9–10*

Függelék

Korrelációs mátrixok

Piaci kockázat				
1.szcenárió	d_dkj3m	d_ftdm	d_3mliBOR	
d_dkj3m	1	0,42	0,12	
d_ftdm		1	0,18	
d_3mliBOR			1	
2.szcenárió	d_dkj3m	d_ftdm	d_3mliBOR	
d_dkj3m	1	0,22	0,17	
d_ftdm		1	-0,05	
d_3mliBOR			1	
3.szcenárió	d_dkj3m	d_ftdm	d_3mliBOR	
d_dkj3m	1	0,51	0,72	
d_ftdm		1	0,75	
d_3mliBOR			1	

Hitelezési kockázat				
1. Szenárió	d_ftdm	d_realir	Cpi	d_ip(-1)
d_ftdm	1	0,42	0,10	0,34
d_realir		1	-0,01	0,27
Cpi			1	0,31
d_ip(-1)				1
2.Szenárió	d_ftdm	d_realir	Cpi	d_ip(-1)
d_ftdm	1	-0,34	-0,16	0,34
d_realir		1	0,15	-0,21
Cpi			1	-0,21
d_ip(-1)				1
3.Szenárió	d_ftdm	d_realir	Cpi	d_ip(-1)
d_ftdm	1	0,68	0,45	0,67
d_realir		1	0,54	0,55
Cpi			1	0,64
d_ip(-1)				1

Bevezetés

A Magyar Nemzeti Bank az elmúlt években ki-tüntetett figyelmet fordított a bankrendszer kockázatainak megismerésére, feltérképezésére. A banki kockázatok felmérésének negyedik elemeként (a kamat- az árfolyam- és a csoportkockázat után) a bankok hitelkockázat-kezelési gyakorlatának és kockázati kitettségeinek átfogó értékelését tűztük ki célul. A téma fontosságát ki-emeli, hogy világszerte a legsúlyosabb banki problémák az ügyfelekkel szembeni laza hitelezési standardokból, gyenge portfóliómenedzsmentből, valamint a gazdasági körülmények megváltozásának figyelembe nem vételéből eredtek.

Vizsgálatunk során a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság 2000 szeptemberében véglegesített „Hitelkockázat-kezelési alapelvek”-re vonatkozó irányelvei alapján határoztuk meg az értékelés fő szempontjait. Ennek megfelelően értékeltük a bankok hitelezési politikáját, a hitelezési szabályzatokat, a hitelezési folyamatokat, valamint a vezetői információs rendszert és a belső ellenőrzést.

A kockázatkezelést kizárólag a vállalati hitelezés vonatkozásában vizsgáltuk, a lakossági hitelezés és kockázatkezelés feltérképezése e felmérésünknek nem volt célja. A lakossági hitelezés ugyanis alapvetően más jellegzetességekkel bír, teljes mértékben standardizált hitelbírálati és hitelkezelési rendszeren kell alapulnia. A lakossági hitelezési gyakorlat vizsgálata – tekintettel a lakossági hitelek volumenének az elmúlt két-három évben tapasztalható jelentős felfutására – egy későbbi önálló vizsgálat tárgya lehet.

A bankok vállalati hitelkockázat-kezelési gyakorlatának vizsgálatához a szükséges információkat eseti adatszolgáltatás útján szereztük be. Elsődlegesen szöveges jellegű információkat kértünk, melyeket a kötelező adatszolgáltatásokban rendelkezésre álló számszaki adatokkal együtt értékeltünk.

Vizsgálatunkban a feltett kérdésekre válaszoló 22 kereskedelmi bank anyaga került feldolgozásra, mely bankok a 2000. június 30-i álla-

pot szerint a bankrendszer vállalati hitelállományának 80%-át képviselték. A rendelkezésünkre bocsátott dokumentumok a 2000. I. negyedév végi állapotot mutatják, egyes bankok esetében a vizsgálat óta elvégzett fejlesztések eredményeként változások következhetnek be.

A vizsgálat – egyedi banki információkat nem tartalmazó – megállapításait az alábbiakban ismertetjük.

I. Összefoglaló értékelés a Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság irányelveinek tükrében

I.1. Hitelezési politika

A felmérésben részt vevő valamennyi bank megfogalmazta hitelezési stratégiáját, amely meghatározza a hitelezési terület rövid és középtávú céljait, ugyanakkor sok esetben a megfogalmazott célok sokkal inkább mennyiségi (pl. piaci részesedés növelése), mint kockázati szempontúak. A hitelezési politika az üzletpolitikai terv részeként vagy önálló formában (a vizsgált bankok mintegy felénél) kerül kidolgozásra. A hitelezési politika kidolgozásában általában a bankok összes érintett szervezeti egysége részt vesz, de érdekes, hogy több banknál a kidolgozás fő felelőse az Eszköz-Forrás Bizottság.

A magyar bankok gyakorlatában az igazgatóságok szerepe a hitelezési stratégiák kidolgozásában nem domináns, és az igazgatóságok nagyon kevés esetben adnak konkrét iránymutatást arra vonatkozóan, hogy melyek azok a kockázatok (pl. ügyfél, termék, ágazat) melyeket a bank nem kíván felvállalni. Néhány bank válaszából az sem egyértelmű, hogy a hitelezési politikát az igazgatóság elfogadja.

A hitelezési politikák tartalma és részletezettsége igen eltérő, a bankok közel ötöde rendelkezik olyan átfogó hitelezési politikával, amely alapjaiban megfelel a Bázeli Irányelvekben foglalt elvárásoknak, vagyis részletesen is megfogalmazza a kockázatvállalási hajlandóság mértékét, ágazati és egyéb portfóliósintű limite-

ket állít fel, és jövedelmezőségi elvárásokat támaszt.

A jelentős vállalati ügyfélkörrel rendelkező bankok jellemzően meghatározzák az egyes ágazati- és ügyfélszegmensekben felvállalható hitelezési kockázat mértékét, míg a közép- és kisméretű bankok inkább csak általános hitelezési célokat fogalmazznak meg piaci részarányuk növelése érdekében, s nem jelölik meg egyértelműen, milyen irányban kívánnak terjeszkedni. Több bank esetében hiányolható az ágazati és termékszintű kockázati limitek felállítása, valamint a jövedelmezőségi elvárások egyértelmű meghatározása. Néhány külföldi tulajdonú banknál problémát jelent, hogy a magyarországi leánybank véleményét a helyi specialitásokat illetően sem kéri ki a hitelpolitika kialakításakor.

A hitelezési politika a legtöbb banknál külön foglalkozik az átlagnál kockázatosabbnak ítélt ágazatokkal, régiókkal és termékekkel, ugyanakkor kevés esetben fogalmazza meg, hogy ezek közül melyek azok a kockázatok, melyeket a bank nem kíván felvállalni. Általános tendencia, hogy az agrár- és élelmiszer-ipari ügyfélkört sem jövedelmezőség, sem piaci növekedési ütem szempontjából nem tekintik célpiacnak, az ebből való kivonulás azonban nem lehet azonnali és teljes. E körben az aktivitás mérséklése, valamint a kihelyezett állományok biztonságának növelése fogalmazódik meg célként.

I.2. Szabályozottság

I.2.1 Szabályozási alapelvek, szabályzati rendszer

Valamennyi válaszadó bank rendelkezik azokkal, a jogszabályok által megkövetelt hitelezési szabályzatokkal, melyek lefedik a hitelezési folyamat legfontosabb elemeit (előkészítés, döntési mechanizmus, adósminősítés, követelésminősítés, céltartalék-képzés, fedezetértékelés). A szabályzatok kialakításánál elsődleges szempontnak a magyar jogszabályi előírásoknak való megfelelést, valamint a külföldi tulajdonos szabályzataihoz való alkalmazkodást tekintik, de számos olyan bank is van, amely lényegében módosítás nélkül alkalmazza az anyabank szabályzatát, a magyar előírások formális betartása érdekében magyarrá fordítva. Bár az anyavállalat

hitelezési szabályozási alapelveinek, illetve az anyaország szabályozási gyakorlatának figyelembevétele természetes elvárás a tulajdonosok részéről, alapvető fontosságú lenne, hogy a bankok saját helyzetük, célpiacuk, stratégiájuk mérlegelésével alakítsák ki a hitelezési és kockázatkezelési előírásaikat.

Az alapvető szabályzatokat minden válaszadó banknál vezérigazgatói utasítások és egyéb belső előírások egészítik ki, de az eljárásrendek rögzítése sok banknál nem elég részletes. A szabályzatok általában nem rendelkeznek az általános szabályoktól való eltérés lehetőségéről. Általánosan elmondható, hogy a folyamatok standardizáltságának javítására volna szükség.

A hitelezéshez kapcsolódó szabályzatokat viszonylag kevés bank fogja össze egységes hitelezési kézikönyvbe, pedig ez a forma biztosítaná legjobban a szabályzatok konzisztenciáját, egységes és rendszeres aktualizálását. Az egységes szerkezet révén elkerülhető lenne az a gyakori probléma, hogy a különböző szabályzatokat különböző időpontokban módosítják, s nem kellően hangolják össze.

A hitelezési folyamat szabályozását, szabályozottságát tekintve a válaszadó bankok három fő típusa különíthető el:

- Azok a külföldi tulajdonban lévő bankok, melyeknél a magyarországi menedzsment döntési jogköre alacsony, alapvetően az anyabank által kidolgozott szabályzatokat alkalmazzák. A kötelező törvényi előírásokon túlmenően a magyarországi sajátosságokat nem veszik figyelembe, de legtöbbjüknek a szabályozás jó, részletes. Ide tartozik a vizsgált bankok több mint negyede.
- Azoknál (a jellemzően privatizált) bankoknál, ahol a magyarországi menedzsment nagyobb döntési jogosultsággal és a bank jelentős belföldi ügyfélkörrel rendelkezik, általában részletes, alapos hitelezési kézikönyv kerül kidolgozásra. Ez a csoport a vizsgált bankok több mint harmadát teszi ki.
- Több közepes, illetve kisméretű banknál csak a jogszabályok által megkövetelt szabályzatok kerülnek kidolgozásra és azok is csak az előírt minimális tartalmi követelményekkel, ezáltal a teljes hitele-

zési folyamatot lefedő eljárási rend nem került kialakításra. Ebbe a csoportba ugyancsak a vizsgált bankok több, mint harmada tartozik.

1.2.2 Adósminősítési szabályzat

A felelős hitelezési gyakorlat kulcseleme a hitel-felvevő tényleges kockázati jellemzőinek meghatározását szolgáló, meglehetősen sok tényezőzős adósminősítési gyakorlat, illetve az ezt megalapozó adósminősítési szabályzat. A beküldött anyagok alapján megállapítható, hogy az egyes bankok adósminősítési szabályzataiban jelentős eltérések vannak, az alkalmazott rendszerekre a tulajdonosok erőteljes befolyása érvényesül.

A PM-rendeletben meghatározott minimálisan három kategóriánál – egy bank kivételével – mindegyik bank több kategóriát, összetettebb minősítési rendszert alakított ki. Ugyanakkor az átlagot jelentő öt kategória sem kellően differenciált, alkalmazásukkor a magyarországi cégek döntő része ugyanabba az egy-két csoportba kerül. Az ötnél több (általában 7–10) adósminősítési kategóriát alkalmazó bankok rendszerei jól differenciálnak tekinthetők (ide sorolható a vizsgált bankok több mint 30%-a). A nemzetközi gyakorlatban a legszofisztikáltabb adós- és követelésminősítő rendszerek akár tíznél több minősítési fokozatot tartalmazhatnak, ilyenekkel a magyar bankoknál nem találkoztunk.

A minősítésnél alkalmazott mutatószám-rendszerek jelentősen különböznek. A vizsgált szubjektív értékelési szempontok sokrétűek, a szubjektív mutatók általában kissé túlzott súlyt kapnak: az objektív/szubjektív mutatók aránya a legtöbb esetben 60/40%, vagy a körüli. Több bank ügyféltípustól függően kisebb módosításokkal alkalmazza minősítési rendszerét.

A bankok adósminősítési rendszerének szigorúsága nehezen összehasonlítható, de a felületei jelentésekből kitűnik, hogy ugyanaz az ügyfél az egyes bankoknál szélsőségesen eltérő minősítés alá eshet, ami ugyancsak a szubjektív megítélés elfogadhatónál nagyobb szerepét jelzi.

A jogszabályi előírásoknak megfelelő szabályozottság ugyanakkor önmagában még nem jelenti azt, hogy egy bank hitelkockázat-kezelési rendszere közgazdasági értelemben is megfelelő színvonalú. Ezt jelzi az a tapasztalat, hogy az

adósminősítésre vonatkozó jelenlegi előírások alkalmazása mellett is előfordul, hogy egy-egy cég finanszírozhatóságát, kockázatosságát az egyes bankok gyökeresen eltérően ítélik meg.

1.2.3 Limitrendszer

A bázeli hitelezési irányelvek a megfelelő limitrendszer kialakítását kiemelt fontosságúnak tekintik. A limitek alkalmazását a magyar szabályozás is előírja, a 27/1998-as PM-rendelet szerint a kockázatvállalási szabályzatban az egyedi ügyfelekkel szemben – a lakossági ügyfelek kivételével – limitrendszert kell felállítani.

A limitek szabályozásában és alkalmazásában számos banknál lényeges hiányosságokat találtunk, több banknál nincs (érvényes szabályzatban rögzített) limitrendszer, más bankok csak formális, a jogszabályi előírások betartását célzó limitszabályzatot alakítottak ki.

Hitelkockázati limitrendszer alkalmazása nem általánosan elterjedt. A legfontosabb feladatot az ügyfélcsoportra vonatkozó, a nem hitelezéssel kapcsolatos egyéb hitelkockázatokat is magába foglaló limitrendszer kialakítása és alkalmazása jelenti, ennek hiányában nem minden esetben biztosított a hitelportfólió tényleges kockázatának értékelése.

A banki ügyfél- és ügyfélcsoportlimitek szoros összefüggésben kell legyenek az adósminősítéssel. Sok banknál – azoknál, amelyek jól működő limitrendszerrel rendelkeznek – ez a kapcsolat megvalósul, a limitek ténylegesen az adósminősítésen alapulnak, más tényezők egyidejű figyelembevétele mellett. Ugyanakkor több bank válasza arra mutatott, hogy nincs meg a kellő összefüggés a limitek mértéke és az adósminősítése között.

A vizsgálat tanúsága alapján a bankok felénél nincs megfelelően kidolgozott, jól működő limitrendszer (sőt egy részüknél a limitszabályzat is hiányzik).

1.2.4 Követelésminősítés, céltartalék-képzés, fedezetek

A követelésminősítés és céltartalék-képzés szabályozása minden banknál megfelel a vonatkozó jogszabályi előírásoknak. A követelésminősítést és a céltartalék-képzés mértékét – a fizetési késedelem mellett – alapvetően a fedezetek értéke határozza meg. Az egyes minősítési kategóri-

ákhoz tartozó céltartalék mértéke a PM-rendeletben előírt „től-ig” határhoz igazodik, a céltartalékok összegét ügyletenként egyedileg, jellemzően felső vezetői fórum döntése alapján határozzák meg. Ez a gyakorlat magában hordozza azt a veszélyt, hogy a bank jövedelmezőségi szempontjai befolyásolhatják a céltartalék-képzés mértékét.

A hitelkockázat csökkentésének fontos eszköze a különböző biztosítékok (jelzálogok, garanciák stb.) megkövetelése, de a hiteldöntés elsődlegesen az adós visszafizetési képességén kell alapuljon. A gyakorlatban a kihelyezések döntő többségénél fedezetet követelnek meg a bankok, sőt a bankok egy része kizárólag fedezet mellett nyújt hitelt. Az elfogadott biztosítékok köre széles, a fedezeti érték meghatározására meglehetősen sokféle gyakorlat létezik. Több banknál az adósminősítés függvényében eltérő mértékű fedezettséget követelnek meg, de gyakran nem gondoskodnak arról, hogy az adósminősítés romlásakor megtörténjen a pótfedezetek utólagos bevonása. A fedezetek értékének felülvizsgálatára általában negyedévente, a követelésminősítéshez kapcsolódva kerül sor, de ez vélhetően sok esetben inkább csak a fedezetek meglétének formális ellenőrzését jelenti.

A bankok egy részénél bizonyos esetekben megengedett a fedezet nélküli, kizárólag cash-flow alapú hitelezés, de általában ezek is csak a legjobb minőségű (I. és II. kategóriás) ügyfelek, kiemelt nagyvállalatok részére nyújtanak fedezet nélküli hitelt.

A legtöbb bank nem szabályozza pontosan, milyen esetben, milyen módszerrel (önköltség, hozam vagy piaci érték alapon) kell meghatározni a fedezet értékét, pedig az említett módszerek végeredményei nagyságrenddel különbözhetnek egymástól, s a céltartalék-képzés sok banknál a fedezettel nem biztosított követelések összegére terjed ki. Prudenciális szempontból kedvező, hogy egyre több bank használja fedezeti értéként a likvidációs¹ értéket.

1.2.5 Döntési rend

A vizsgálat alapján a döntési mechanizmusokban a négy szem elve egy bank kivételével minden banknál érvényesül, ugyanakkor csak kevés esetben része a döntési folyamatnak a törvényi előírásoknak való megfelelés kötelező vizsgálá-

ta. A külföldi tulajdonú bankok egy részénél bizonyos összeghatár felett az anyabanki központ hozza meg a döntést, s ez gyakran a döntési mechanizmus lassulásával jár.

Sok banknál a szabályzatok arról tanúskodnak, hogy nem biztosított a döntési jogkörök névre szóló definiálása, illetve az egyéni felelősre vonás lehetősége.

A gyakorlatban a döntési szintek száma, a kompetencia megosztása nem feltétlenül igazodik a bank hitelezési tevékenységének volumenéhez, összetettségéhez. A felmérés azt mutatta, hogy a hasonló adottságú bankok is számottevően különböznek döntési rendszerük központosítottságát – a fiókok döntési jogosultságát, illetve az igazgatóság nagy hiteldöntésekben játszott szerepét – illetően.

I.3 A hitelezési folyamat

1.3.1 Szervezeti háttér

A gyakorlatban a hitelezési tevékenység három szervezeti alapegysége a fiók/régió, a vállalatfinanszírozási szakterület és a kockázatkezelésért felelős szervezeti egység. A hitelezés alapegységei a fiókok, illetve nagyobb bankok esetében a fiókokat összefogó régiók, melyek a hitelezés marketing és üzleti részét végzik. A régióközpontok egyúttal a fiókok tevékenységének ellenőrzéséért is felelősek.

A hitelezési üzletághoz tartozó tevékenységek stratégiai irányításáért, valamint e tevékenységek összefogásáért a vállalatfinanszírozási szakterület felelős. Kisebb bankok esetében ez a szakterület készíti el a hitelkérelmeket is. Hitelezési tevékenységhez kapcsolódó szervezeti egységek, továbbá a bankok méretétől függően a „Régió Cenzúra Bizottság”, „Központi Cenzúra Bizottság”, valamint az Igazgatóság, amelyek a hitelösszeg nagyságának függvényében döntenek az egyes hitelkihelyezésekről.

A döntési folyamatba épített hitelkockázati kontrollt a kockázatkezelési terület (főosztály) látja el, melynek elsődleges feladata az ügyfelek kockázatának felmérése; a hitelelőterjesztések kritikai elemzése; a kötelezettségvállalások limit-

¹ Hat hónapon belül realizálható piaci ár, a likvidációs és finanszírozási költségek levonásával.

jére vonatkozó javaslatlétel; és portfóliószintű kockázati limitek felállítása. A jelentős fiókhálózattal rendelkező bankok esetében a hitelezési kockázat vizsgálata régiószinten is biztosítva van. Ez a bankok többségénél a régióban tevékenykedő kockázatkezelésért felelős munkatárs közreműködésével valósul meg. A beküldött anyagok alapján megállapítható, hogy központi szinten a vizsgálatban részt vevő valamennyi bank esetében érvényesül a kockázati kontroll, azaz hitelkihelyezés kizárólag a kockázatkezelésért felelős szervezeti egység jóváhagyásával történhet.

A hitelezési folyamat általában megfelelően szabályozott, de problémát jelent, hogy a hitelkockázat-kezelési tevékenység (tehát a folyamatba épített kontroll) portfóliószinten kevés esetben különül el a monitoring tevékenységtől (a folyamatos utólagos kontrolltól). Ez kisebb bankok esetében természetesen nem mindig megoldható, de a jelentős hitelportfólióval rendelkező bankok esetében mindenképpen szükséges lenne. A hitelmonitoring mélysége egységes szabályozás keretében általában nincs előírva. A monitoring különféle szintjei működnek attól függően, hogy az adós milyen minőségű, és az adott hitel mögött milyen biztosíték áll.

A hitelezés és kockázatkezelés főosztályi, illetve igazgatósági szinten egy kivételével minden válaszadó bank esetében elkülönül egymástól; azonban a két szakterületet felsőbb szinten több esetben ugyanaz a vezérigazgató-helyettes vagy ügyvezető felügyeli.

A problémás hitelek kezelése a nagyobb bankok többségénél work-out szervezet keretében történik, de néhány bank esetében az a szervezet foglalkozik a problémás hitelek kezelésével, ahová a hitel korábban is tartozott.

1.3.2 Céltartalék-képzés, a fedezetek alkalmazása a gyakorlatban

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az év végi céltartalék-képzés a bankok többségénél jelentő-

sen meghaladja az évközi céltartalék-képzés mértékét, míg az évközi céltartalék-képzéssel párhuzamosan nő a céltartalék felszabadítás, ami jövedelmezőségi szempontok figyelembevételére utal.

A bankok fedezetekre vonatkozó adatszolgáltatása visszaigazolja, hogy a hitelnyújtások többsége fedezet megkövetelésével történik. A követelés értékéig figyelembe vett fedezetek bruttó hitelállományhoz viszonyított aránya² bankrendszeri szinten 2000. június végén 78% volt, tehát a fedezet nélküli hitelek aránya 22%-ot tett ki. Ugyanakkor a fedezetek – teljes értéken számítva – a hitelállomány 170%-ára rúgtak.³

A fedezetek összetételét (teljes értéken) tekintve a legnagyobb arányt (39%) a jelzálogok képviselik, 18% az egyéb fedezetek, 14% az árbevétel-engedményezés aránya, míg a különféle garanciák és kezességek együttesen mintegy 12%-ot tesznek ki. A jelzálogok szerepe túlzottnak tekinthető, mivel a hitelállomány döntő része vállalati hitel, mely mögött – természetéből adódóan – egyéb biztosítéktípusoknak (pl. árbevétel-engedményezés) kellene nagyobb súlyt képviselni.

Bankrendszer	Millió forint		
	1998.12.31.	2000.06.30.	Változás
Fedezetek, biztosítékok (teljes értéken)	4 814 533	6 412 560	1 598 027
Fedezetek, biztosítékok (követelés értékéig)	2 173 212	2 923 337	750 125
Comfort letterrel fedezett követelések értéke	132 490	143 417	10 927
Hitelállomány (bruttó)	2 530 439	3 782 076	1 251 637
Fedezetek követelés értékéig/bruttó hitelállomány	85,9%	77,3%	-8,6%
Fedezetek teljes értéken/bruttó hitelállomány	190,3%	169,6%	-20,7%
Comfort letter/ bruttó hitelállomány	5,2%	3,8%	-1,4%
Fedezetek, biztosítékok (teljes értéken)	100,0%	100,0%	0,0%
Pénzfedezet	3,4%	8,1%	4,8%
Jelzálogok	34,5%	38,7%	4,2%
Bankgaranciák és készfizető kezességek	3,9%	7,6%	3,7%
Árbevétel és egyéb követelés engedményezés	12,2%	15,1%	2,9%
Központi költségvetés, egyéb állami tul. szerv garanciái	5,0%	4,7%	-0,3%
Értékpapírok	3,7%	1,6%	-2,1%
Árukészletre bejegyzett zálogjog	6,6%	5,8%	-0,8%
Egyéb	30,7%	18,3%	-12,4%

² A mutató problémája, hogy a megadott fedezetek elvben nemcsak a hitelekre, hanem a mérlegben kívüli tételekre, illetve a kamatokra adott biztosítékokat is tartalmazzák.

³ A mutató problémája, hogy míg az ingatlanfedezetek teljes értéke nyilvánvalóan lényegesen meghaladja a követelés értékét, addig pl. a pénzfedezet, garanciák, árbevétel-engedményezés csak a követelés 100%-ára (esetleg a kamatokkal növelt összegére) szól. Ezért a mutató nyilvánvalóan magasabb értéket ad azoknál a bankoknál, melyeknél jelentős a jelzálogfedezet szerepe.

1998. év végéhez képest mind a fedezett hitelek aránya, mind a fedezettség átlagos mértéke csökkent bankrendszeri szinten, ami inkább a fedezetek értékelésének szigorodásával és a kizárólag fedezet alapján történő hitelezés arányának csökkenésével, mint a hitelek kockázatosságának emelkedésével áll összefüggésben. A fedezetek összetételét tekintve a pénzfedezetek, jelzálogok, bankgaranciák és az árbevétel-engedményezés súlya nőtt, míg az egyéb fedezet típusok csökkentek.

1.3.3 A vezetői információs rendszer szerepe a hitelezési kockázat kezelésében

A megvizsgált bankoknál alkalmazott vezetői információs rendszerek fejlettségében jelentős különbségek fedezhetők fel. Közel 30%-uk rendelkezik fejlett VIR-rel, s ugyanilyen arányt tesz ki azon bankok száma, ahol a vezetői információs rendszer jelentős fejlesztésre szorul. Általános tendenciaként megállapítható, hogy a külföldi multinacionális bankok által alapított bankoknál alkalmazott VIR-rendszerek fejlettsége meghaladja a privatizált nagybankok rendszereinek fejlettségi szintjét, bár ezen bankok esetében az IT-rendszer fokozatos fejlesztésével párhuzamosan a vezetői információs rendszerek által tartalmazott adatok köre és minősége is jelentős javulást mutat.

Az alkalmazott vezetői információs rendszer a legtöbb bank esetében további fejlesztésre szorul, a menedzsment részére biztosított adat-szolgáltatások részletezettsége és gyakorisága még nem megfelelő a jogszabályi és belső limitok kitöltöttségének, valamint a teljes banki pozíció változásának bemutatását tekintve. Az igazgatóságok a hitelportfólió értékelését a legtöbb bank gyakorlatában negyedéves rendszerességgel tekintik át. Ennél intenzívebb ellenőrzés csak néhány banknál tapasztalható, ahol a portfólió minőségi összetételének vizsgálata a havi üzleti tevékenység értékelésének része.

A hiteladminisztráció informatikai háttere általában jó, hiányosságok tapasztalhatók azonban a mérlegen kívüli kötelezettségek monitoringja és minősítése terén.

1.3.4 Belső ellenőrzés

A Bázeli Bizottság irányelvei szerint a hitelezési tevékenység elengedhetetlen része az üzleti

szakterületektől független belső ellenőrzési rendszer felállítása, mely vizsgálatainak eredményeit közvetlenül az igazgatóság részére továbbítja. Az ellenőrzési rendszer feladata a hiteladminisztrációs folyamat figyelemmel kísérése, a belső kockázati ráták áttekintése, a hitelezési szakterület munkatársai által elvégzett munka ellenőrzése, valamint a hitelezési szabályzatoktól való esetleges eltérések, illetve limittúllépések jelentése a bank vezető testületeinek.

A vizsgálatban résztvevő valamennyi bank a jogszabályi előírásoknak megfelelően rendelkezik belső ellenőrzést ellátó szervezettel. A bankok többségében hatékony belső ellenőrzési munka folyik, mely kiterjed mind a központi szakterületek, mind a fiókok ellenőrzésére. Az utóbbi két évben valamennyi banknál sor került a hitelezési folyamat szabályai betartásának ellenőrzésére, a belső ellenőrzés a hitelezéssel kapcsolatban célvizsgálatokat és átfogó vizsgálatokat egyaránt végzett. Ezen a területen hiányszájként említhető, hogy csak kevés bank gyakorlatában (elsősorban a külföldi tulajdonban lévőknél) hangolják össze a belső ellenőrzés gyakoriságát és mélységét a portfólió hitelkockázati kitettségének változásával. A multinacionális bankok magyarországi leánybankjainál a fő tulajdonos általában két évente átfogó vizsgálatot tart, emellett a vállalt kockázatoknak megfelelő rendszerességű a speciális vizsgálatok száma. A folyamatba épített belső ellenőrzési rendszer kialakítása még nem minden banknál kapott megfelelő hangsúlyt, de az erre vonatkozó jogszabály életbe lépése következtében kialakítása folyamatban van.

II. A hitelkockázat mérséklésének technikai, fejlődési irányok

A hagyományos hitelkockázati technikák alkalmazása mellett a piacon új fejlődési irányok alakultak ki. A hitelkockázat kezelésére irányuló eszközök egyre sokrétűbbé válnak, újabb technikák, modellek kerülnek alkalmazásra. Az új piaci technikák megkövetelik a hitelkockázat kezelésére vonatkozó új, átfogó módszerek kifejlesztését és ezek-

nek a piaci kockázatokkal való integrálását, ami a hitelkockázat portfóliószintű mérésével és kezelésével valósítható meg.

A **portfóliószintű hitelkockázat-kezelés** (jelenleg a bankok közel 40%-ánál alkalmazzák, illetve kezdték el alkalmazását) alapja olyan modellalapú megközelítés, ami törlesztési késedelem bekövetkezésének valószínűségén és/vagy kockázati felár alkalmazásán alapuló technikákat alkalmaz. Így az ügyletek kockázati súlya – szemben a ma alkalmazott tőkekövetelményekkel – valóban tükrözi a hitelezési kockázat tényleges súlyát, másrészt a modellt alkalmazó bankok a portfólió egészére nézve határozhatnak meg céltartalékot, és nem az egyedi kockázatvállalásokat kell minősíteni. A modell hatékony működtetéséhez elengedhetetlen a megfelelő információs bázis kialakítása.

A felmérés tanúsága szerint több bank tervezi integrált kockázatkezelési rendszer bevezetését, ami olyan – a bankcsoport tagjaira is kiterjedő – kockázatkezelési politika kidolgozását jelenti, mely a bankcsoport egészében fellépő kockázati elemeket integrált egészként kezeli. A válaszadó bankok egyike olyan rendszert dolgoz ki, amely lehetővé teszi, hogy a kockázatosabb ágazatokban, illetve vállalkozásoknál történő portfólióbővülést olyan hozamelvárásokkal ellensúlyozzák, hogy azok az esetleges veszteségek semlegesítésére képesek legyenek. A számítások során az egyes kockázati osztályokhoz hozzárendelik azokat a kalkulálható költségeket, amelyek a vállalat ismert kockázatából várható veszteségek fedezetére szolgálnak, és modellezi azokat a lehetséges veszélyeket is, amelyek az előre nem látható, elsősorban világgazdasági, illetve ágazati konjunkturális változásokból erednek.

Több bank válaszában célként fogalmazta meg a hitelezési tevékenységhez kapcsolódó szakterületek közötti munkamegosztás újradefiniálását, ezzel párhuzamosan a meglévő hitelezési szabályzatok harmonizálását. A hitelezési és

működési kockázatok mérséklése érdekében a hitelelőterjesztések minőségi ellenőrzésére önálló kontroller státuszt teremtenek, s ugyancsak független státuszt alakítanak ki a folyósítási feltételek és lehetőségek ellenőrzésére a hiteladminisztráció területén az ellenőrzési funkció erősítése érdekében.

A napi gyakorlatban mind szükségesebbé válik a hiteladósok pénzügyi helyzetének feltérképezésére szolgáló, sokrétű elemzést biztosító szoftverháttér használata, amely önállóan végzi el az adósminősítést, bár a végső besorolásról a hitelt jóváhagyó Hitelezési Bizottság tagjai döntenek. A meglévő állomány folyamatos, napi követése a hiteladminisztráció által alkalmazott szoftverek alapján történik.

III. A hitelkockázati kitétség és a kockázatkezelés értékelése az egyes bankoknál

A bankoktól beérkező anyagok és az adat-szolgáltatásból beérkező egyéb információk alapján megpróbáltuk értékelni a bankok hitelkockázathoz való „viszonyát”, vagyis az egyes bankok hitelkockázati „veszélyeztetettségét” összevetettük az általuk alkalmazott kockázatkezelési rendszerrel. A hitelkockázat kezelésére vonatkozó szöveges információk alapján az egyes bankok teljesítményét 1–100 pontig értékeltük a Bázeli Irányelvek szem előtt tartásával.⁴ A hitelezési politika részletezettsége, a szabályozottság, illetve a hitelkockázat kezelési rendszer minősége szerint a bankokat négy kategóriába osztottuk.

Ezután meglévő portfóliójuk minősége alapján értékeltük a bankokat. Három mutatót vizsgáltunk:

- a minősített hitelállomány teljes hitelállományra vetített súlyozott arányát;
- az elméleti céltartalékhiány⁵ nettó hitelállományhoz viszonyított arányát;
- lejárt hitelek teljes hitelállományhoz viszonyított arányát.

A mutatókat egyenként maximálisan 10 ponttal értékeltük, s a bankokat két csoportba osztottuk annak alapján, hogy pontszámaik hogyan viszonyultak a bankrendszeri átlaghoz.

⁴ A pontozáskor a legjelentősebb súllyal a hitelezési gyakorlatot, valamint a hitelezési tevékenységgel összefüggő szabályozási rendszer minőségét vettük számba 40–40 ponttal, míg a hitelezési politika kidolgozottságát maximálisan 20 ponttal értékeltük.

⁵ Elméleti céltartalékhiány alatt az egyes minősítési kategóriákhoz tartozó maximális és ténylegesen megképzett céltartalék-állomány különbségét értjük

Bankok száma/súly mérlegfőösszeg alapján/súly vállal. hitel alapján	I. kategória	II. kategória	III. kategória	IV. kategória
„a” csoport	6	2	3	2
	28,5%	5,6%	9,7%	0,7%
	35,4%	7,9%	10,2%	1,0%
„b” csoport	1	5	2	1
	3,8%	15,3%	2,3%	1,8%
	3,3%	18,2%	2,5%	2,6%

A két dimenzió mentén együttesen értékelve 8 csoportot kaptunk. Az eredményeket a fenti táblázatban foglaltuk össze⁶.

Az „I/a” kategóriába a hitelkockázat szempontjából legkevésbé veszélyeztetett bankok kerültek, melyek egyrészt részletesen kidolgozott szabályzattal, fejlett kockázatkezelési rendszerrel rendelkeznek, másrészt kockázati kitétséjük alacsony.

A vizsgált hitelintézetek közül ebbe a csoportba **6** hitelintézet tartozik, melyek vállalati hitelállomány alapján számított súlya a bankrendszerben **35,4%**.

Az „I/b” kategóriába sorolt bankok esetében jó színvonalú kockázatkezelési rendszer a bankrendszeri átlagtól elmaradó hitelportfólió minőséggel párosul.

Ebbe a csoportba mindössze **egy** bank került, részesedése a bankrendszer vállalati hitelállományából **3,3%**.

Az „I/a,b” kategóriába sorolt bankok többségükben anyabanki tapasztalatokon alapuló, illetve az anyabanktól átvett, fejlett szabályozási és kockázatkezelési rendszert alkalmaznak, ami elvileg alkalmas a hitelportfólióban rejlő kockázatok felmérésére. A hitelkockázat mérését és kezelését általában kockázati limitek alkalmazásával valósítják meg. A döntéselőkészítési folyamat, valamint a hitelmonitoring megfelelő alaposítással történik, a hiteldöntések támogatására, a portfólióban bekövetkezett változások nyomon követésére magas színvonalú informatikai háttér és vezetői információs rendszer áll rendelkezésre. A kategóriába tartozó bankok hitelkockázati kitétsége, a minősített hitelek részaránya alacsony, portfóliójuk minőségének fenntartására törekszenek.

A „II/a” kategóriába tartozó bankokat megfelelően kidolgozott hitelezési szabályzatokkal ellátott kockázatkezelés jellemzi, az alkalmazott

eljárásokat folyamatos fejlesztik, ami a portfólió jó minőségében is megmutatkozik.

Az ide sorolható bankok száma **2**, vállalati hitelállomány alapján számított súlyuk **7,9%**.

A „II/b” kategóriába tartozó bankokat a megfelelő színvonalat mutató kockázatkezelési rendszer ellenére a bankrendszeri átlagnál rosszabb minőségű hitelportfólió jellemzi.

Az ebbe a csoportba tartozó hitelintézetek száma **5**, vállalati hitelállomány alapján számított részesedésük a bankrendszerben **18,2%**. Meg kell jegyezni, hogy ide tartozik több olyan bank is, mely az elmúlt években portfólióminőségi problémával küszködött, aminek következtében hitelkockázat-kezelési rendszerét alapvetően átalakította.

A „III/a” csoportba sorolt bankok szabályzatainak és hitelkockázat kezelési rendszerének színvonala, a mérés pontossága és mélysége elmarad a II. csoportba tartozó bankokétól, így bár a portfólió minősége egyelőre kielégítő képet mutat, hitelkockázati „veszélyeztetettségük” viszonylag magas.

Ide **3** bank sorolható, vállalati hitelállomány alapján számított részesedésük **10,2%**.

A „III/b” csoportba sorolt bankok esetében a fejletlen rendszer a bankrendszeri átlagnál rosszabb minőségű portfólióval társul, ami jelentős kockázati tényezői jelenthet.

Ebbe a kategóriába **2** bank tartozik, vállalati hitelállomány alapján számított részesedésük **2,5%**.

⁶ A táblázatban a következő számokat tüntettük fel:

- az egyes kategóriákba sorolt bankok számát,
- az adott kategóriába sorolt bankok súlyát a bankrendszerben mérlegfőösszeg alapján,
- az adott kategóriába sorolt bankok súlyát vállalati hitelállomány alapján.

A „IV/a” és „IV/b” kategóriába sorolt bankok esetében a jelenleg alkalmazott kockázatkezelési rendszer **nem alkalmas a kockázati tényezők kielégítő feltérképezésére és számszerűsítésére.**

Három hitelintézet sorolható be a IV-es csoportba, vállalati hitelállomány alapján számított részesedésük **3,6%**.

Összességében megállapítható, hogy a bankrendszer vállalati hitelállományának 64,8%-át képviselő 14 hitelintézetet (I. és II. kategória) jó színvonalú hitelkockázat-kezelés jellemzi. Ennek következetes alkalmazása – és természetesen folyamatos továbbfejlesztése – megfelelő alapot nyújt számukra a hitelkockázat kontrollálására és limitálására.

Hitelkockázati oldalról „veszélyeztetettnek” minősíthető, a bankrendszer vállalati hitelállományából 16,3%-kal részesedő 8 hitelintézet (III. és IV. kategória), melyeknél nem várt, hirtelen fellépő hitelezési sokkok akár jelentős veszteségeket is okozhatnak. Számukra elsődleges fontosságú feladat a hitelkockázat-kezelés mielőbbi továbbfejlesztése. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a ténylegesen alacsony színvonalon megvalósuló hitelkockázat-kezeléssel rendelkező bankok súlya a bankrendszerben mindössze 3,6%, ami a rendszer kockázat szempontjából nem számottevő. Komolyabb kockázatot jelenthet a felmé-

résben nem szereplő, a vállalati hitelállomány mintegy 20%-át magukénak tudható bankok – nem megismert – hitelkockázat-kezelése.

Összefoglalóan elmondható, hogy a bankok hitelezésének szabályozottsága a vonatkozó jogszabályi előírásoknak megfelel, de ez önmagában nem elégséges ahhoz, hogy a bank hatékonyan kontrollálni és limitálni tudja a kockázatvállalás folyamatát, prudens hitelezési gyakorlatot folytasson.

A bankokra általánosan jellemző, hogy az egyedi hitelek kockázatának felmérése csak az év végi minősítés során történik meg kellő alaposítással, s hiányosságok mutatkoznak az évközi monitoringtevékenységben. További fejlesztést igényel a portfóliószintű, stresszhelyzeteket is figyelembe vevő hitelkockázat-kezelés.

A beküldött anyagok tanúsága szerint a kockázatkezelés hatékonysága és színvonala elsődlegesen a menedzsment hozzáállásától függ. A hitelkockázat-kezelési gyakorlat színvonalát javíthatná a fedezetértékelésnél (és céltartalék-képzésnél) alkalmazandó „best practise”-t tartalmazó ajánlások kidolgozása.

A banki válaszok arra is rávilágítottak, hogy a mai napig vannak olyan jelentős jogszabályi hiányosságok, melyek következtében a hitelezők védelme nem valósul meg kellő hatékonysággal. Ez a bankoknál jelentős problémákat generál a hitelezési veszteség mérséklése érdekében kivitelezhető lépések tekintetében.

A NETTÓSÍTÁS SZABÁLYOZÁSA MAGYARORSZÁGON

A magyar pénzügyi piacok további fejlődése és a fejlett nyugati piacokhoz történő gyors felzárkózása érdekében szükséges hogy a szerződéses biztosítékok hatékonyabb érvényesíthetőségét biztosító elszámolási és szerződéses (vagy más elnevezéssel pozíciólezáró) nettósítás megfelelően szabályozásra kerüljön. Egy versenyképes piac egyik alapvető jellemzője, hogy a piaci szereplők által kötött szerződéseket teljesítsék, illetőleg a nem teljesítések esetén a kikötött szerződéses biztosítékokból a jogosultak gyorsan és hatékonyan hozzájussanak követeléseikhez. A partner- és elszámolási kockázatok csökkentésének ez az igénye a pénz-és tőkepiacokat még fokozottabban áthatja, mivel ezen a piacon az ügyletek különösen nagy volumenben és értékben kötődnek, továbbá a piaci szereplők egymás közti bonyolult többirányú szerződéses kapcsolatrendszere következtében akár egyetlen szereplő fizetése hiánya esetén is rendszerszintű kockázatok léphetnek fel.

A partner- és elszámolási kockázatok csökkentésének egyik elismert eszköze a nettósítás intézménye, amely alkalmazása a nyugati pénzügyi piacok gyakorlatában már széles körben elismert. A kérdés felvetése egyébként nem új keletű, hiszen az MNB már 1998 folyamán kezdeményezte a nettósítás jogi szabályozásának mielőbbi megnyugtató rendezését.

A nettósítás fogalma, típusai

A nettósításnak számos típusa létezik, azonban az elszámolási és partnerkockázatok csökkentése szempontjából elsősorban a szerződéses (pozíciólezáró) és az elszámolási (multilaterális) nettósítás rendelkezik különös jelentőséggel.

A szerződéses nettósítás lényege az, hogy szerződésesség, nem teljesítés vagy egyéb hasonló ún. „credit event” esetén (amelynek az egyik nevesített esete a másik fél ellen indult elszámolási eljárás), a felek között fennálló összes szerződéses kötelezettség automatikusan lejárttá és esedékessé válik, oly módon hogy az egymás-

sal szemben fennálló követeléseket a felek egymással szemben „beszámítják”, azaz a követelések megszűnnek, és a fennmaradó különbözetet pedig a kevesebb követeléssel rendelkező fél a másik szerződő félnek (pénzben) megfizeti. Tehát, ilyenkor a szerződésesség (fizetése hiánya) után, a követelés már csak a kölcsönös beszámítást követően fennmaradó különbözetre terjed ki. Ezáltal, a kikötött óvadék – megfelelő jogi szabályozási környezet esetén – tökéletesen be tudja tölteni szerződéses biztosítéki szerepét. (Fontos megemlíteni, hogy a nettósítási megállapodás nem egy külön szerződés, hanem mindig egy alapügylet, vagy ügyletek sorozatához kapcsolódó járulékos szerződéses kikötés, amely részét képezi a felek közötti kötelmi alapjogviszonynak.)

Az Európai Unió tőkemegfelelésről szóló 93/6/EC irányelve, – amelynek rendelkezéseit a magyar jogba is át kell ültetni – a következőképpen határozta meg a nettósítási megállapodást, mint partnerkockázatot csökkentő kikötést:

„*nettósítási megállapodás*: a partner nem teljesítésének a kockázatát csökkentő, biztosítékkal fedezett olyan szerződési kikötés vagy külön megállapodás, amely szerint

a) a biztosíték azonnali hatállyal és feltétel nélkül érvényesíthető,

b) a meghatározott pénzügyi műveletekből eredő követelések jogalapja azonos,

c) a követeléseket a szerződés fennállása alatt meghatározott időnként, piaci áron elszámolják, és

d) az elszámolást követően fennmaradó kötelezettség a továbbiakban az új, nettó összegre szól;”

Az elszámolási nettósítás az előbb leírtaknál némileg egyszerűbben működik, mivel ott arról van szó, hogy az elszámolásban résztvevő feleknek kölcsönösen követeléseik és tartozásaik vannak egymással szemben, amit nettó módon számolnak el. Itt tehát nincsen szükség külön „default” helyzetre ahhoz, hogy működésbe lépjen a nettósítás.

A nettósítás és a beszámítás elhatárolása

A nettósítás meghatározásánál az egyik lényeges szempont a nettósítás és a beszámítás megfelelő elhatárolása. A beszámítás a magyar polgári jognak bevett intézménye, ellentétben a nettósítással, ami a hazai jogrendszerben jelenleg nincsen szabályozva. A két jogintézmény kétségkívül sok hasonló elemet tartalmaz, de semmi esetre sem lehet a kettőt azonosítani. A Ptk. 296.§ a beszámításról a következőképpen rendelkezik:

1. A kötelezett a jogosulttal szemben fennálló egyenmű és lejárt követelését – ha jogszabály kivételt nem tesz – a jogosulthoz intézett vagy a bírósági eljárás során tett nyilatkozattal tartozásába beszámíthatja.

2. A beszámítás erejéig a kötelezettségek megszűnnek.

A fentiekből következően, a nettósítás és a beszámítás közti számos különbség közül talán a leglényegesebb az, hogy a nettósítás érvényesíthetőségének nem feltétele a követelés lejárt volta, hiszen a le nem járt követelés éppen a nettósítást kiváltó esemény következtében válik lejárttá. A precíz elhatárolás azért is nagyon fontos, mivel a csődszabályok csak igen korlátozott körben engednek teret a beszámításnak (Cstv. 36.§).

Milyen érvek szólnak a nettósítás magyarországi bevezetése mellett?

Az alábbiakban összefoglaltuk, hogy mik a legfőbb indokai a nettósítás mielőbbi szabályozásának Magyarországon:

- A nettósítás széles körű alkalmazása következtében lényegesen csökkennének a pénz- és tőkepiaci ügyletek elszámolási és partnerkockázatai.
- A pénzügyi intézményeknek, illetőleg befektetési vállalkozásoknak a biztosítékok érvényesíthetősége terén történő kedvezőbb helyzetbe hozása közvetve a betétesek és befektetők biztonságát is erősíti, azaz rendszerkockázatokat csökkent, továbbá ehhez kapcsolódóan a kvázi-fiskális és a pénzügyi közvetítési terheket is alacsonyabb szintre szorítja.
- A jelenlegi szabályozás mellett a külföldi pénzügyi intézmények csak fokozottabb

biztosítéki kikötésekkel hajlandóak magyar vállalkozásokkal szerződést kötni, és ez megdrágítja az ügyletkötést és versenyhátrányt jelent a magyar fél számára.

- A jelenlegi szabályozásból eredő magasabb partnerkockázatok miatt a magyar bankközi piacon a szokásosnál jóval alacsonyabb partnerlimiteket alkalmaznak ami nagyban gátolja a piac fejlődését.
- A 2001. január elsejétől a befektetési szolgáltatók részére előírt kereskedési könyvi tőkekövetelmények meghatározott mértékben csökkenthetők lennének a nettósítás eredményeképpen bekövetkező alacsonyabb partnerkockázatok miatt. Ezáltal csökkenne a befektetési szolgáltatók tőkeköltése, amely vélhetően az ügyfelek számára is alacsonyabb tranzakciós kiadásokat jelent majd.
- A nemzetközi pénzügyi intézmények (IMF, Világbank) Magyarországról írott jelentései rendre megemlítik a szerződéses biztosítékok érvényesíthetősége területén megfigyelhető viszonylagos lemaradást, különös tekintettel a hatályos csődjogi szabályokra.
- Az Európai Unió pénzforgalmi és értékpapír-elszámolási rendszerekben történő teljesítések véglegességéről szóló, ún. „settlement finality” irányelve (98/26/EC) előírja, hogy az említett rendszerekben történő fizetések során alkalmazott biztosítékok érinthetetlenek a csődjogi szabályok által.

A nettósítás érvényesülésének hazai korlátai

Mind a szerződéses, mind pedig az elszámolási típusú nettósításra igaz, hogy csak akkor tudnak maradéktalanul működni, ha az elszámolásba bevont szerződéses biztosítékok érinthetetlenek a csődjogi szabályok által. A jelenleg hatályos magyar jogi környezetben az említett szerződéses biztosítékok feltétlen érvényesíthetősége a csődtörvény szabályai miatt nem biztosított. Az említett szerződéses nettósítási szabályok a jelenleg hatályos magyar jogrendszerben („azonnali hatállyal és feltétel nélkül”)

csak addig tudnak működni, amíg valamelyik szerződő fél esetében nem áll elő felszámolási helyzet. Felszámolás esetén ugyanis az adós által biztosítékul átadott vagyontárgyak (értékpapírok) bekerülnek a felszámolói vagyonba, és bármiféle kielégítésre csak a felszámolási eljárás keretében kerülhet sor. A csődtörvény 38.§ (5) bekezdése szerint, ha az adós valamely kötelezettség biztosítására a felszámolás kezdő időpontja előtt óvadékot nyújtott, a felszámolás kezdetételekor az óvadékra vonatkozó megállapodás megszűnik, és az óvadék tárgyát képező vagyont a felszámoló részére ki kell adni.

Megállapítható tehát, hogy a jelenlegi jogi környezetben a nettósítás pont egy olyan helyzetben nem tudja betölteni eredeti funkcióját, amikor a jogosult a legkiszolgáltatottabb helyzetben van. Könnyen belátható, hogy ez nemcsak az adott intézmény szintjén jelentős probléma, hanem a pénzügyi közvetítő rendszerben tevékenykedő piaci szereplők helyzetéből adódóan fokozott rendszerkockázatot jelenthet.

A fentiekből következően úgy kell módosítani a csődtörvényt, hogy a nettósítás intézménye minden körülmények között alkalmas legyen az elszámolási és partnerkockázatok csökkentésére.

Ezt a szükségszerűséget felismerve, az Európai Unió szinte valamennyi tagállamában úgy módosították a korábban érinthetetlennek tartott csődjogi szabályokat, hogy a pénzügyi piacokon alkalmazott nettósítás eredményeképpen történő elszámolások nem megkérdőjelezhetők a felszámolási eljárások során.

A nettósítás érvényesíthetőségét akadályozó, jelenleg hatályos rendelkezések

A szerződéses nettósítás feltétlen érvényesíthetőségét leginkább a Csődtörvénynek az alábbiakban összefoglalt egyes szabályai nem teszik lehetővé.

A szerződéses nettósítás során, a követelések „óvadékszerűen” közvetlenül kerülnek kielégítésre. Az óvadék a magyar polgári jog rendszerében az egyetlen olyan biztosíték, amely a jogosult számára közvetlen kielégítést tesz lehetővé:

Ptk. 270. § (1): „Ha valamely kötelezettség biztosítására óvadékot nyújtanak, a jogosult a szerződés nem teljesítése vagy nem szerződésszerű teljesítése esetén követelését az óvadékösszegekből közvetlenül kielégítheti.”

Az óvadéknak tehát az a funkciója, hogy ha a kötelezett nem képes vagy nem akar a szerződésnek megfelelően teljesíteni, úgy a jogosult részére átadott óvadék erre az esetre végrehajtási eljárás igénybevétele nélkül fedezetet nyújt. Azonban, a magyar csődjogi szabályok értelmében az óvadéknak ez a fent említett közvetlen biztosítéki funkciója egy esetleges felszámolási helyzet esetén nem tud működni. A magyar csődjogi szabályozás egyik alapelve a csőd-, illetve a felszámolási vagyontömeg védelme, azaz minden hitelező csak a felszámolási eljárás keretében kerülhet kielégítésre. Ugyanis a jogosultnak az óvadékot a felszámolási eljárás megindulásakor a felszámolónak ki kell adni, amely ezután bekerül a felszámolási vagyonba.¹ Az óvadék mindazonáltal annyi kedvezményt mégis jelenthet a jogosultjának, hogy a kielégítési sorrend tekintetében megelőzi a nem biztosított követeléseket, azonban a felszámolási költségek mindenképpen megelőzik az óvadékkal biztosított követeléseket, tehát a kielégítésre nem biztos, hogy marad fedezet.

Ezekon kívül szintén lényeges csődjogi szabály, hogy egy követelés csak akkor minősül óvadékkal biztosítottnak, ha az óvadékról szóló kikötés legalább 6 hónappal megelőzte a felszámolási eljárás megindítását. Egyébként a felszámoló csak az egyéb követelések közé sorolta be. A 6 hónapos időtartam a pénzügyi műveletekhez mérten rendkívül hosszú. Tulajdonképpen a fenti szabály eddigi alkalmazása gyakorlatilag értelmetlenné tette a 6 hónapon belül kikötött óvadékot.

Ezt felismerve, az Igazságügyi Minisztérium a szerződéses biztosítékok hatékonyabb érvényesíthetősége érdekében már 2000 folyamán kezdeményezte a Polgári törvénykönyv zálogjogi rendelkezéseinek a módosítását, amely néhány pontban érintette a csődszabályozást is. A 2001. szeptember 1-én hatályba lépő módosítás szerint megszűnik a jelenlegi csődtörvénynek

¹ Ez a rendelkezés 2001. szeptember 1-től nem vonatkozik a jogszabályban meghatározott fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben nyújtott óvadékra (fedezeti biztosítéokra).

az előzőekben említett „6 hónapos” biztosítékérvényesítési korlátozása.

A magyar csődjogi előírások szintén sokat vitatott de még létező rendelkezése a felszámolónak az a jogosultsága (Cstv. 40.§), hogy megtámadhatja az adósnak a felszámolási eljárás kezdetét megelőző egy éven belül és azt követően megkötött szerződését vagy más jognyilatkozatát, ha annak tárgya

- az adós vagyonából történő ingyenes elidegenítés, illetve a vagyont terhelő ingyenes kötelezettségvállalás; vagy
- a harmadik személy javára feltűnően aránytalan értékkülönbözettel megkötött visszterhes jogügylet;
- egyéb, a hitelező vagy a hitelezők kijátszására szolgáló, az adós vagyonát csökkentő jogügylet.

Ez a rendelkezés igen széles körű megtámadási jogosultságot jelent a felszámoló számára, amely szintén megnehezíti a piaci szereplők helyzetét a partnerkockázatoknak szerződéses kikötésekkel történő csökkentését illetően.

A nettósítás folyamatban lévő szabályozási munkálatai Magyarországon

A szakmai egyeztetéseken az MNB és a piaci szereplők képviselői egyetértettek abban, hogy kerüljön szabályozásra Magyarországon a pozíciólezáró nettósítás kérdése, vagyis a szerződéses biztosítékok érvényesíthetősége kevésbé legyen korlátozva a csődjogi szabályrendszer által, és ezen keresztül biztonságosabban tudjanak működni a pénz- és tőkepiaci szereplők által alkalmazott egyes pénzügyi tranzakciók.

Ez azt jelenti, hogy egyrészt meg kell alkotni a nettósítás jogi fogalmát, alapvető szabályait és el kell helyezni egy jogszabályban, másrészt meg kell szüntetni a csődtörvénynek a nettósítás érvényesítését akadályozó rendelkezéseit.

Tehát a nettósítás szabályozása során külön megfontolást igényel, hogy a konkrét rendelkezések pontosan hol, vagyis melyik jogszabályban kerüljenek elhelyezésre.

A nettósítás szabályozásának kérdésében az MNB állandó munkakapcsolatot tart fenn a Pénzügyminisztériummal, mint a csődjogi szabályozás fő szakmai felelősével, illetőleg az Igazságügyi Minisztériummal. Mind a koncepcionális, mind pedig a konkrét szövegszerű javaslatok kidolgozása már folyamatban van, amelynek eredményeképpen létrejövő törvénymódosítási javaslat remélhetőleg 2001 folyamán a Parlament elé kerülhet.

A szerződéses nettósításra vonatkozó európai szabályozás hazai elismertetésén túl figyelmet kell fordítani a fizetési és elszámolási rendszerekre vonatkozó „settlement finality” (a ki-egyenlítések véglegessége) intézményesítésére, mivel közvetve a két problémakör összefüggést mutat.

A „settlement finality” úgy kapcsolódik az előzőekben tárgyalt problémákhoz, hogy a pénzforgalmi és értékpapír-elszámolások esetében a rendszer keretében alkalmazott nettósítás, illetve az elszámolás mögött lévő fedezetek sem érinthetők a csődeljárás által. Egy ilyen átfogó nettósítás-szabályozási javaslat összekapcsolható lenne a pénzforgalmi és értékpapír-elszámolások véglegességéről rendelkező EU-direktíva („Settlement Finality Directive”, 98/26/EC) követelményeivel történő jogharmonizáció megteremtésével.

AZ ELEKTRONIKUS BANKI SZOLGÁLTATÁSOK HELYZETE MAGYARORSZÁGON

1. Bevezetés

A bankok között egyre növekvő verseny és az információtechnológia rohamos fejlődése következtében a 90-es évek közepétől dinamikus fejlődésnek indultak az elektronikus bankszolgáltatások. Ezek körébe mindazok a szolgáltatások beletartoznak, amelyeket az ügyfelek a bankfiók felkeresése nélkül, különböző kommunikációs csatornákon keresztül igénybe vehetnek, és ennek eredményeként elektronikus úton pénz-, illetve adatcserét valósítanak meg a bank és az ügyfél között. Bár ezek az értékesítési rendszerek könnyebb, gyorsabb, kényelmesebb ügyintézéshez tesznek lehetővé, egyelőre a fiókoknál lényegesen szűkebb szolgáltatásokat kínálnak.

A hagyományos banki szolgáltatásokkal szemben az elektronikus bankszolgáltatásoknak az ügyfelek szempontjából elsősorban kényelmi szempontból van jelentősége, hiszen bizonyos tranzakciók elvégzéséért nem kell a bankfiókba menni. Rugalmas tájékozódást tesznek lehetővé a kínált termékekkel és kondíciókkal kapcsolatban, továbbá nonstop szolgáltatást nyújtanak a hét minden napján, a nap 24 órájában. Nem elhanyagolható szempont az ár kérdése sem, hiszen a bankok a megtakarított költségek egy részét átengedik az ügyfeleknek azzal, hogy bizonyos szolgáltatásokat a fiókban történő igénybevételnél alacsonyabb áron kínálnak.

A bankok szempontjából az elektronikus bankszolgáltatások előnyei elsősorban a működés hatékonyságának növekedésében, valamint az ügyfélkapcsolatok bővítésének lehetőségében nyilvánulnak meg. A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy a költségérzékeny termékeknel, illetve üzletágaknál az elektronikus csatorna használata lényegesen olcsóbb, mint a fiók.¹ A hatékonyság fokozása mellett minden bank számára alapvető kérdés az is, hogy a nagy összegű befektetésekkel létrehozható elektronikus értékesítési csatornák kiépítése bővíti-e az ügyfelek számát, növeli-e a forgalmat. A megfelelő információtechnológiai háttér lehetővé teszi, hogy a bank képet kapjon az ügyfelek szoká-

sairól, az őket legjobban érdeklő termékekről, szolgáltatásokról, az elektronikus csatornát igénybe vevő fogyasztói csoportokról, azok összetételéről. Ez elősegítheti az ügyfelek igényeinek legjobban megfelelő termékínálat összeállítását, új jövedelmező ügyfelek megszerzését, illetve a már meglévő ügyfélkör megtartását.

Az elemzők véleménye szerint a pénzügyi közvetítésben a legnagyobb lendületet adó hatást az internet alkalmazások jelentik. Ennek egyik megjelenési formája az e-business, az elektronikus üzlet kialakulása, amely az internetet használja fel, mint értékesítési csatornát. Az üzleti folyamatok csak akkor válnak teljessé, ha nemcsak a megrendelés, de a fizetés is hasonló módon történik meg. Ezért törvényszerű a bankok bekapcsolódása az elektronikus üzletbe, hiszen ehhez minden adottsággal rendelkeznek.

A technológiai fejlesztés eredményeinek gyakorlati alkalmazása azonban számos olyan problémát felvet, amelyekkel a hagyományos üzleti életben nem kell szembenézni. Az új kommunikációs és értékesítési csatornák, – ezen belül főként az internet – kiiktatja az üzleti életben oly fontos személyes kapcsolatokat és ennek eredményeként más jellegű, új problémák keletkeznek.

A hazai jogi, szabályozási környezet még sok tekintetben nem ad kellő biztonságot az elektronikus banki szolgáltatások nyújtóinak, illetve igénybe vevőinek. Bár már megszületett az elektronikus bankszolgáltatásról szóló kormányrendelet, de még néhány, – elsősorban az internet alkalmazását, és ehhez kapcsolódóan az ügyfél azonosítását segítő törvény csak az előkészítés fázisában van. A nemzetközi tendenciákat figyelembe véve a felügyelő hatóságnak is fel kell készülnie arra, hogy ellenőrizni tudja a bankoknak az elektronikus banki szolgáltatások

¹ A Booz-Allen & Hamilton nemzetközi pénzügyi tanácsadó szervezet 1996 márciusában – észak-amerikai és európai bankok körében – végzett felmérése szerint ha az irodában, hagyományos kiszolgálás mellett végzett szolgáltatás költsége 1 dollár, akkor ugyanez a tranzakciós költség telefonos ügyintézés esetében 54 cent, saját szoftvert igénylő személyi számítógépes szolgáltatásnál 26 cent, míg az interneten mindössze 13 cent.

nyújtásával összefüggésben felmerülő kockázatkezelési gyakorlatát.

2. Az elektronikus bankszolgáltatások kialakulása, fajtái

A külföldi tendenciákhoz hasonlóan a pénzügyi szféra hazai szereplői is felismerték az elektronikus banki szolgáltatásokban rejlő lehetőségeket, melynek eredményeként a hazai piacon jelenleg már mintegy 30 kereskedelmi bank kínál egy vagy több elektronikus úton elérhető szolgáltatást ügyfeleinek. A piac megítélését, illetve a nemzetközi tendenciákkal való összehasonlítást ugyanakkor jelentős mértékben megnehezíti, hogy mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban nagyon kevés információ áll rendelkezésre az elektronikus banki csatornákon keresztül bonyolódó forgalom nagyságáról, a szolgáltatást igénybevevő ügyfelek számáról, a szolgáltatások banki jövedelmezőségre gyakorolt hatásáról. Erre vonatkozóan az elemzők általában csak becslésekre, illetve egyes kutatóintézetek felméréseire támaszkodhatnak.

Magyarországon az elektronikus banki szolgáltatások területén a fejlesztés fő terepét kezdetben a bankkártyák és a vállalkozóknak kínált termékek piaca jelentette. A bankkártya-kibocsátás először csak néhány bankra koncentráldott, és elsősorban a készpénzforgalom csökkentésére irányult. A vállalkozói piacon az elsődleges szempont a fizetési forgalom modernizálása, gyorsítása, minőségének javítása, a vállalatok banki kapcsolatainak elektronizálása volt.

A kilencvenes évek közepére a vállalati piac felosztása befejeződött, a vállalati számlák piacától már nem lehetett számottevő növekedést várni, ezért az egyre élesedő verseny a lakossági piac felé fordította a bankok figyelmét. Egyre többen felismerték, hogy a retail banking az a terület, amelynél a technika, a technológia fejlődését a legnagyobb hatékonysággal lehet felhasználni, miután itt standardizált termékek és szolgáltatások nagy volumenben történő értékesítéséről van szó. Ennek következtében a piac szereplőinek száma, a kínált termékek választéka és volumene egyaránt dinamikusan emelkedett. Egyre több bank kínálatában jelent meg a kártyá-

val egybekötött folyószámla-vezetés, kezdtek elterjedni a személyi számítógépen, telefonon igénybe vehető szolgáltatások, sőt megjelent a mobiltelefonon és az interneten keresztüli ügyintézés lehetősége is. Mindezek eredményeként 2000-ben a hitelintézetek ügyfeleinek forintszámláin lebonyolított pénzforgalom 57%-a elektronikus úton megy végbe.

Az MNB célja a pénzforgalmi szolgáltatások terén a készpénzhasználat visszaszorítása, a banki készpénzhelyettesítés elterjedésének és minőségének javítása. Az engedélyezés szerepe a pénzforgalomban folyamatosan csökken, összhangban azzal is, hogy a jegybank nem kívánja fenntartani a készpénzhelyettesítő fizetési eszközök kibocsátásával és a készpénzátutalással kapcsolatos engedélyezési hatáskörét. A jegybank korábbi hatósági feladatainak és az engedélyezési tevékenységének a szűkítésével a szabályozásban is mindinkább előtérbe kerül egy újfajta integrátori funkció, amely a szabályozást nem a központi akaratnyilvánítás eszközeként kezeli, hanem sokkal inkább a közérdek vagy közmegegyezés közvetítő csatornájaként tartja nyilván.²

2.1 Kártyákkal végezhető elektronikus szolgáltatások

A bankkártyák megjelenése lehetővé tette, hogy a fiókok készpénzforgalmának egy része elektronikus úton bonyolódjon. A kilencvenes évek elején a bankfiókoknak még monopóliuma volt a készpénzfelvétel és -befizetés területén, azonban ezt a bankkártyák használatát lehetővé tevő ATM-ek és POS-terminálok fokozatos elterjedése megszüntette. A bankkártyák azonban nemcsak készpénz felvételére, és kereskedelmi forgalomban történő fizetésre használhatók, hanem más elektronikus úton lebonyolítható tranzakciók végrehajtásának eszközei is. A legtöbb banknál ugyanis a kártyaszám különböző kódokkal kiegészítve ügyfél-azonosításra is szolgál, melynek segítségével lehetőség nyílik többek között, pl. telefonon keresztüli átutalások

² A pénz- és elszámolásforgalom helyzete, továbbfejlesztésének jegybanki koncepciója, MNB Bp. 2000. március 27.

végzésére, home banking szolgáltatások igénybevételeire.

A magyarországi kártyapiac az elmúlt tíz évben mind a kibocsátott kártyák számát, mind a velük lebonyolított forgalmat, mind a felhasználási lehetőségeket tekintve jelentős fejlődésen ment keresztül. Ma már a kibocsátott kártyák száma meghaladja 4 milliót, a velük lebonyolított forgalom pedig az 1600 milliárd forintot. A hazai forgalomban lévő bankkártyák 82%-a kizárólag elektronikus környezetben működik.

Az évtized közepéig a bankkártyák felhasználási területe még nagyon korlátozott volt, a kártyák jelentős részét csak pénzfelvételre lehetett használni.³ Ma már a forgalomban lévő bankkártyák 97%-a mind készpénz felvételére, mind pedig vásárlásra alkalmas, a forgalmi adatok azonban azt mutatják, hogy pénzfelvételre való használatuk hazai viszonylatban még mindig népszerűbb, mint a velük való fizetés. 2000 első félévében a készpénzfelvétel tette ki a műveletek számának 80%-át, értékének 91%-át.

A kártyával történő fizetések alacsony arányában a fogyasztói szokások lassú változása mellett az is szerepet játszik, hogy a kereskedelmi egységek számához viszonyítva⁴ a kereskedői elfogadóhelyek, illetve a kereskedőkhöz kihelyezett POS-terminálok száma még mindig alacsony. Az év közepén a kártyát elfogadó kereskedői egységek száma 22 262 db volt, 21 ezer elektronikus kártyaelfogadást biztosító POS-terminál, és 10 500 imprinter üzemelt az országban.⁵ Bár már 23 kereskedelmi bank vesz részt a kártyaüzletágban, a kereskedői elfogadóhelyekkel kötött szerződések háromnegyed része 3 bankra koncentrálódik.

Hosszú távon jelentősen növelheti a bankok forgalmát az interneten keresztül lebonyolódó elektronikus kereskedelem pénzforgalmának kezelése. A Carnation Research felmérése szerint⁶ még nagyon kevés a bankkártyás fizetést lehetővé tevő internetes boltok aránya Magyarországon, a fogyasztói elektronikus kereskedelmi forgalomban 1999 végén a fizetéseknek mindössze 10%-a bonyolódott kártyákkal. Ezek a kártyák döntő részben még hagyományos mágnescsíkos kártyák, de már néhány bank kínálata között megtalálható az internetes vásárlásokra felhasználható, nagyobb biztonságot adó virtuális bankkártya is.

2.2 Office/Home banking szolgáltatás

Az office/home banking egy olyan elektronikus bankszolgáltatás, amelynek segítségével az ügyfél saját személyi számítógépéről fér hozzá a bank szolgáltatásaihoz. A számítógéphez egy rendszert működtető szoftver (a bank adja) szükséges, továbbá egy modem. Az ügyfél telefonvonalon kapcsolódik a bank front-end rendszeréhez és azon keresztül a banki számlavezető rendszerhez. A bank által nyújtott szolgáltatás teljesen elektronizált.

A piac megkülönbözteti a vállalati ügyfelek által használt office banking és a lakossági, illetve kisvállalkozói ügyfelek által használt home banking rendszereket. Az office banking elsősorban a kiemelt nagyvállalatok számára nyújt magas színvonalú szolgáltatást, míg a lakossági home banking szolgáltatást a bankok kiemelt magánügyfelei vehetik igénybe. A rendszer működtetéséhez a bankok egy része saját fejlesztésű programot használ, mások nemzetközileg elterjedt programokat, ilyen pl. a MultiCash vagy a Spektra. Az egyes bankok rendszerei által nyújtott szolgáltatások választéka viszonylag kiegyenlített, eltérések inkább a speciális szolgáltatások területén vannak.

A hazai bankok közül – néhány kisbankot leszámítva – ma már szinte minden bank lehetővé teszi vállalati ügyfelei részére az office banking szolgáltatás igénybevételét. A lakossági home banking szolgáltatást kínáló bankok köre ennél szűkebb, jelenleg 15 bank kínál ilyen szolgáltatást, ebből öten az interneten keresztül is. A home banking szolgáltatást igénybevevő ügyfelek számáról adatok nem állnak rendelkezésre, azonban feltételezhető, hogy – a szolgáltatások igénybevételéhez szükséges infrastruktúra hiánya, illetve az alacsony jövedelmi színvonal mi-

³ 1995-ben a belföldi használatú kártyák 32%-a csak pénzfelvételre volt alkalmas, a vásárlásra és készpénzfelvételre egyaránt alkalmas kártyák részesedése mindössze 33%-ot tett ki. A saját név alatt kibocsátott kártyák részesedése 35% volt, melyek jelentős részét ugyancsak készpénz felvételére lehetett felhasználni.

⁴ A KSH előzetes adatai szerint 1999 végén 150 ezer kiskereskedelmi üzletet tartottak nyilván, ebből 73 ezer az egyéni vállalkozók által üzemeltetett egységek száma.

⁵ A kereskedői elfogadóhelyek száma a kimutatottnál feltehetően kevesebb, hiszen pl. egy-egy áruháznak több bankkal is van szerződése, ami a statisztikában több elfogadóhelyként jelentkezik.

⁶ http://www.carnationresearch.hu/sajt_00feb17.html

att – ezt a szolgáltatást még mindig viszonylag kevesen veszik igénybe.

Az Office/home banking szolgáltatás jövője mindenképpen az interneten keresztüli banki szolgáltatások felé mutat. Internet esetén ugyanis is a felhasználónak külön banki programra nincs szüksége, csak böngészőprogramra, a fontos adatok nem a felhasználó gépén, hanem a bank központi számítógépén vannak, továbbá internet esetén nincs szükség saját számítógépre, hiszen a tranzakciók bármilyen gépről, bárholnan elindíthatók.

Az internet – amennyiben a tranzakciók biztonságát sikerül megvalósítani – el tudja látni ugyanazt az ügyfélkört, mint az Office/home banking. Csökkenti a bank költségeit, nagyobb ügyfélkör elérését, és újfajta szolgáltatások kínálatát teszi lehetővé.

2.3 Telebank, mobilbank szolgáltatás

A home banking szolgáltatásokhoz hasonlóan a telefonon keresztüli banki szolgáltatás lehetősége is már néhány éve megtalálható a hazai bankok termékei között. Jelenleg 16 bank kínál ilyen szolgáltatást, melyet többségüknél mind a vállalati, mind a lakossági ügyfelek igénybe vehetnek.

Telebank-szolgáltatás esetében az alapvető információk – termék-, szolgáltatáskínálat, aktuális kamatok, díjak, árfolyamok stb. – bárki számára elérhetők. Az általános információk szolgáltatásán túl a banknál számlával rendelkező ügyfelek részére lehetőség van tranzakciók lebonyolítására is (pl. számlaegyenleg, limitmaradvány lekérdezésre, biztosításkötésre, átutalások indítására, betétek lekötésére, kártyák letiltására stb.). A telebank szolgáltatáshoz még számos kiegészítő szolgáltatás is kapcsolódik. Ilyen a telefax-szolgáltatás és a call center. A telefax-szolgáltatásnál a telefonbanki rendszer a telefonon bebillentyűzött fax-számra küldi a kért információt. A call center általában a telefon-

bankon belül működik, és nemcsak végrehajtja a megbízásokat, hanem tanácsot is ad az ügyfélnek. Néhány bank a telebank-szolgáltatás mellett önálló élő telefonos szolgáltatást is nyújt ügyfeleinek.

A szolgáltatások terjedelme az egyes bankoknál eltérő, van ahol csak információk nyújtását jelenti, más bankoknál lehetőség van tényleges tranzakciók bonyolítására is. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a telebank-szolgáltatást még döntő részben számlaegyenleg információ kérésére használják az ügyfelek.

A mobiltelefon gyakorlatilag ugyanúgy használható a banki szolgáltatások igénybevételeire mint a vezetékes telefon, a különbség közöttük abban van, hogy mobiltelefonon keresztül mind az ügyfél, mind a bank tud egymással szöveges üzenetek segítségével kommunikálni. Ma Magyarországon 7 bank kínál ilyen szolgáltatást.

Az ügyfelek SMS⁷ küldésével lekérdezhetik napi egyenlegüket, forgalmukat, devizaárfolyamokat, tőzsdei információkat, tranzakciókat indíthatnak stb. Az ügyfél által kért információ a mobiltelefonra ugyancsak SMS formájában érkezik. Egyes bankok az on-line berendezéseken keresztül végrehajtott tranzakciókról (ATM-készpénzfelvétel, POS-terminálon keresztüli fizetés), automatikusan azonnal SMS-t küldenek az ügyfél telefonjára a kártyahasználatról. Ez eddig az illetéktelen kártyahasználat megelőzésének és felfedezésének leggyorsabb, legjobb módszere.

Szakemberek szerint az elektronikus értékesítési csatornák közül a mobil banking előtt számottevő növekedési potenciál áll, mivel a mobiltelefon-előfizetők tábora az utóbbi években rohamosan növekedett. Az év közepén a lakosság 21%-át meghaladta a mobiltelefonok előfizetőinek aránya. A Kopint-Datorg felmérése szerint a mobilszolgáltatások kihasználtságát tekintve magasan vezet az SMS, melyet az előfizetők 70%-a vesz igénybe, egytizedük e-mailezik, 8% külföldön is használja készülékét, 5–6% használja faxolásra, a WAP⁸ kihasználása két százalékos.

A hazai piacon 2 bank nyújt WAP tartalom-szolgáltatást, melynek keretében mindkét banknál lehetőség van pénzügyi információk lekérdezésére.

⁷ Short Message Service, rövid szöveges üzenetek küldését és fogadását lehetővé tevő mobiltelefonos szolgáltatás.

⁸ A drót nélküli adatátvitel szabványa, a legújabb mobiltelefonokon és a kis "tenyérszámítógépeken" használható, a webhez hasonlóan interaktív tartalom- és egyéb internetes szolgáltatásokat nyújt. Hosszabb szövegek, igényes grafikák megjelenítésére nem alkalmas, inkább a gyors tájékozódást segíti.

2.4 Internet

Az elektronikus értékesítési csatornák közül az internetalapú banki elérést tekintik a legígérete-sebbnek. Mára az Európai Unió bankjainak 55%-a, az Egyesült Államok pénzintézeteinek pedig 15%-a kínál on-line szolgáltatásokat az interneten.⁹

A hazai bankrendszerben is egyre nyilvánvalóbb, hogy a bankok az internet segítségével próbálnak eljutni az ügyfelekhez, amit jól mutat, hogy ma már 19 bank jelenti meg weboldalát az interneten. A Carnation Research 2000. júniusi tanulmánya szerint azonban a Magyarországon működő bankoknak már 71 %-a beindította internet banking programját, ami 2001-ben eredményez jelentős növekedést, mivel a projektek zöme ekkor kerül kivitelezési fázisba.

A bankok többségének honlapja egyelőre még csak a termékek ismertetésére, a bankok és cégeik bemutatására, fiókhálózat, bankjegykiadó automaták felsorolására, kondíciós listák, árfolyamok közzétételére stb. szolgálnak. Jelenleg öt magyar bank biztosít szolgáltatást az interneten keresztül. Minden banki művelet igénybevételének a feltétele a bankszámla, az ehhez kapcsolódó szolgáltatást mind az öt bank ingyen nyújtja. A szerződéskötéshez egyelőre személyesen kell megjelenni a bankban, azonban az elektronikus aláírásról szóló törvény elfogadása esetén erre a lépésre valószínűleg nem lesz szükség. Az alapszolgáltatások mindenkinél megtalálhatók, emellett egyes bankoknál lehetőség van pl. hitelfelvétel kezdeményezésére, betétműveletek végrehajtására, mobiltelefonra érkező üzenet kérésére. Két bank aktív tőzsdei műveletek végrehajtását is lehetővé teszi. Itt nagy versenyre – elsősorban árversenyre – számíthatnak nem csak a banki, hanem a nem banki háttérű internetes brókercégekkel is. Hitelezési tevékenység még nem folyik az interneten. A hitelkérrő nyomtatványt le lehet tölteni, de a szerződéskötéshez már személyesen kell a bankba menni. Az interneten keresztül zajló kereskedelem egyre nagyobb mértékű elterjedése előbb-utóbb kikényszeríti a hitelnyújtás elterjedését, erre elsősorban a fogyasztási hitelezés területén kerülhet sor.

Bár az internet segítségével megvalósított szolgáltatások köre és száma a hazai piacon még

nagyon alacsony, mind a szolgáltatásokat igénybe vevő ügyfelek száma, mind a végezhető tranzakciók választéka folyamatosan növekszik. Míg 1999 augusztusában 3100 regisztrált felhasználója volt az internetes banki szolgáltatásoknak, 1999. decemberben 10 000, 2000 végén pedig már kb. 50 ezer internetes szerződést tartottak nyilván. (Bank és Tőzsde melléklet, 2000. november)

Egyelőre az internet – az alkalmazott standard eszközök és megoldások miatt – elsősorban a lakosság és kisvállalkozói réteg számára elérhető. Bár az internetszolgáltatást biztosító bankok egy része vállalati ügyfeleknek is kínálja termékeit, sőt a piacra belépni szándékozók között vannak olyan bankok, amelyek kifejezetten ezt az ügyfélkört kívánják megcélozni, komolyabb, nagy összegű tranzakciók lebonyolítására széles körben csak a megfelelő szabályozási, jogi és biztonsági háttér megteremtése után lesz lehetőség.

A hazai piacon az internet széles körben történő elterjedése több tényezőtől függ:

- meg tudják-e teremteni a bankok a szükséges technológiai háttérrel,
- hogyan alakulnak a felhasználói igények (PC-ellátottság, internet-előfizetők száma, előfizetési díjak alakulása),
- meglesznek-e a megfelelő jogi keretek, és biztonsági garanciák.

A banki informatikai, számítástechnikai fejlesztéseket látva úgy tűnik, hogy nem a bankokon fog múlni az internetes szolgáltatás elterjedése, a fogyasztói igények növekedése és a bankok közötti verseny kikényszeríti a fejlesztéseket. Az a bank, amelyik nem tudja felvenni a versenyt, jelentős piacot veszíthet.

A szolgáltatás elterjedésének szűk keresztmetszetét a személyi számítógéppel való ellátottság (a háztartások 15%-a rendelkezik csak számítógéppel) és a magas internet-előfizetési díjak jelentik.

Jelenleg a lakosság 6–7%-a fér hozzá az internethez. Az internethasználat tekintetében a nyugat-európai országokhoz képest még jelentős a lemaradásunk, hiszen a hazai rendszeres internet felhasználók száma mindössze

⁹ Az összehasonlításnál természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a bankrendszerek és a bankok számának különbözőségét.

2,5–3%-ra tehető. (Az európai élvonaltól kissé lemaradó Németországban és Franciaországban 12%, Spanyolországban 9% volt 1999 őszen az internet-felhasználók aránya¹⁰) A potenciális piac tehát nagy, különösen annak fényében, hogy az előfizetéssel rendelkezők egy része ma még a magasabb jövedelmi kategóriákba tartozik vagy fiatal, akik a jövőben jelenthetnek komolyabb vásárlóerőt.

3. Az elektronikus bankszolgáltatások nyújtásának feltételei

3.1. Az elektronikus banki szolgáltatások jogi környezete

Bár már a hazai bankrendszerben is dinamikusan terjednek az elektronikus banki szolgáltatások, és bővül az elektronikus kereskedelemben résztvevők köre, a hazai jogrendben még nincsenek meg azok a speciális szabályok, amelyek az ügyfelek közötti on-line kapcsolatot szabályoznák. Problémát jelent továbbá, hogy a meglévő jogszabályi előírások nem alkotnak egységes rendszert, bizonyos területeken joghézagok vannak, és bizonyos helyeken elmentmondásos a szabályozás.

A pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó jogi szabályozáson belül a Hitelintézeti törvény és az elektronikus fizetési eszközök kibocsátását és használatát szabályozó 77/1999. számú kormányrendelet érdemel említést. A Hitelintézeti törvény határozza meg, hogy milyen jogi formában lehet pénzügyi szolgáltatást nyújtani, a kormányrendelet pedig szabályozza az elektronikus fizetési eszközökkel végzett fizetési, illetve pénzfelvételi műveleteket, valamint az elektronikus fizetési eszköz kibocsátója és a birtokos közti kapcsolatot.

A Hitelintézeti törvény szerint, ha egy már működő társaság kívánja tevékenységi körét bővíteni egy új szolgáltatási formával, akkor módosítania kell üzletszabályzatát és általános szerző-

dési feltételeit. Amennyiben egy bank saját internetes leányvállalatot akar létrehozni, a leányvállalat a törvény alapján a szolgáltatást csak ügynökként végezheti, ténylegesen nem vehet részt a pénzügyi, befektetési szolgáltatásban. A hazai piacon – a külföldi gyakorlattól eltérően – még nem jöhetnek létre kizárólag on-line szolgáltatásokra szakosodó, ún. internet only vállalkozások, mivel ezt a hatályos jogi szabályozás még nem teszi lehetővé.

A Hitelintézeti törvény előírása szerint ugyanis mind pénzügyi, mind befektetési szolgáltatásokat csak az ügyféllel kötött írásbeli szerződés alapján lehet nyújtani, vagyis a társaságnak személyesen kell azonosítania az ügyfelét. Ezt erősíti meg a már említett kormányrendelet, továbbá a 17/1999. számú, a távollévők között kötött szerződésekre vonatkozó kormányrendelet is, amelynek hatálya nem terjed ki a pénzügyi, illetve a kiegészítő pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos szerződésekre.

E szabályok alapján nyilvánvaló, hogy "tiszán internetes" pénzügyi tevékenység csak akkor lesz végezhető, ha a jogi szabályozás az elektronikus formában létrejött dokumentumokat is elismeri írásos szerződésnek. Ehhez az elektronikus aláírásra, illetve az elektronikus irat elfogadására vonatkozó – az EU irányelveihez igazodó – törvény megalkotására lenne szükség. Az 1075/2000 (IX.13.) kormányhatározat rendelkezik ugyan az elektronikus aláírásról szóló törvény szabályozási alapelveiről és az ezzel kapcsolatban szükséges intézkedésekről, a 2000. október 31-i határidő ellenére az említett törvény még nem készült el.¹¹ Az elektronikus aláírásról szóló törvénnyel szorosan összefüggő, az elektronikus iratok archiválására, az irat tartalma titkosítására vonatkozó rendelkezéseknek 2001. május 31. az elkészítési határideje.

Bár az elektronikus aláírás, mint technika már létezik, a törvényi szabályozás hiánya miatt, ma még nem fűződik hozzá a hitelesség védelme. Az ilyen aláírással ellátott dokumentumok bizonyító erejét a bíróságok jelenleg mérlegelhetik egy esetleges jogvitában. A bankok mai gyakorlata az, hogy az első szerződést hagyományos módon kötik meg az ügyféllel, és utána állapotnak meg abban, hogy a kommunikáció ezek után elektronikus formában történik közöttük.

¹⁰ A teljes népesség százalékában. Jobbágy S.: Merre vagy Európa? in: Pénz a hálón Bank és Tőzsde különszáma 2000/1. p.24–25.

¹¹ A 2000. október 31-i határidőt időközben 2001. február 28-ra módosították.

A hazai jogrendszerben az internetes szolgáltatások során felmerülő felelősségi kérdések még nincsenek részletesen szabályozva, nincsenek az EU-joghoz hasonló értelmező analógiák. A 31/2000/EK irányelv, amely az információs társadalom szolgáltatásainak – kiváltképp az elektronikus kereskedelemnek – egyes jogi vonatkozásairól szól, bevezette a „puszta közvetítés” fogalmát, amely szerint az internetszolgáltatók, köztük a hozzáférés-szolgáltatók, nem felelősek az általuk közvetített tartalomért: amennyiben nem ők kezdeményezik az adatátvitelt; nincs beleszólásuk kihez jut el az adat; s nem határozzák meg, illetve nem módosítják a közvetített tartalmat. Miután jelenleg semmilyen jogszabály nem tér ki az internet-szolgáltatók felelősségére, az internetes szolgáltatást kínáló bankok a szerződéses feltételeikben igyekeznek részletesen szabályozni és korlátozni felelősségüket.

A pénzügyi termékek internetes értékesítése felveti a határokon átnyúló szolgáltatások szabályozásának kérdését is. A jelenlegi helyzetben az ügyfeleknek azzal kell számolniuk, hogy az elektronikus kereskedelemben résztvevő partner országának joghatóságánál kell jogorvoslatot keresniük bármilyen probléma esetében. A határokon átnyúló elektronikus kereskedelemnek, de az elektronikus banki szolgáltatásoknak is ez az egyik legnagyobb kockázata.

3.2 Technológiai, informatikai háttér

Ahhoz, hogy egy bank komplex, és az ügyfelek igényeit kielégítő elektronikus szolgáltatásokat tudjon nyújtani, elsősorban fejlett számítástechnikai, informatikai és biztonságtechnikai háttérrel kell rendelkeznie. A folyamatban lévő banki fejlesztések gyorsításához jelentős lökést adott a dátumváltással kapcsolatos probléma, melynek kapcsán számos bank áttekintette számítástechnikai rendszerét és szükség esetén lecserélte, illetve felújította kommunikációs csatornáit.

Egy bank információs rendszerében általában három alapfunkciót különböztetnek meg. Az első alapfunkció feladata az ügyfelektől érkező tranzakciók fogadása, különböző informatikai rendszereken keresztül. A második alapfunkció a tranzakciók feldolgozása meghatározott üzleti logika szerint csoportosítva, melyet

alapvetően a banki termék típusa határoz meg. Az egyes csoportok eltérő feldolgozásokat követelnek meg, ezért ezeket általában külön rendszerek szokták megvalósítani. A harmadik funkció a banki döntések támogatása, a különféle rendszerekből összegyűjtött adatok naprakész feldolgozásával. Egy bank informatikai rendszerével szemben alapkövetelmény az integráltság, hiszen egy tranzakció általában átlépi az egyes rendszerek határait. A legmagasabb szintű integrációt az jelenti, ha az egyik rendszerben végrehajtott tranzakció azonnal módosítja a többi rendszer megfelelő adatait is.

Jelenleg a hazai bankok informatikai rendszerei rendkívül különbözőek, melynek következtében egyes bankok csak egy-két fajta elektronikus szolgáltatást kínálnak, de több olyan bank is van, melyeknél a szolgáltatások teljes palettája megtalálható.

Az informatikai háttér tekintetében a bankrendszerben már régóta jelen lévő, illetve a 90-es évek elején piacra lépő külföldi tulajdonú bankok lényegesen kedvezőbb helyzetben vannak, mint a hazai bankok. E bankok tőkeerős tulajdonosai már az induláskor biztosították leánybankjaiknak a számítástechnikai, elektronikai fejlesztésekhez szükséges tőkét, továbbá lehetővé tették az anyabank által már bevezetett legfejlettebb technológia alkalmazását az elektronikus banki szolgáltatások területén.

Bár a hazai bankok többsége is intenzív számítástechnikai fejlesztésekbe kezdett és ma már mindegyikükönél kiépült az informatikai rendszer, azonban számos bank – a jelentős költségeket felemésztő, és folyamatos fejlesztések ellenére – még mindig nem rendelkezik integrált informatikai rendszerrel, nem biztosított valamennyi terület és tevékenységi kör gépi lefedettsége. Ez jelentős veszteségek forrása, fékezi az új termékek, szolgáltatások értékesítési csatornáinak bővítését, és nehézségeket okoz a bankon belüli adatgyűjtés és a bankon kívülre irányuló adat-szolgáltatás területén. (Egy nagybanknál pl. 1999-ben az ügyfelek részéről visszaélésekre adott lehetőséget, és jelentős veszteséget okozott az, hogy a bankkártya-műveleteket autorizáló és nyilvántartó rendszer valamint a számlavezető rendszer között még nem volt on-line kapcsolat.)

3.3 Számlavezetésben meglévő részesedés

Az elektronikus bankszolgáltatások piacán elérhető banki részesedést a technológiai, számítástechnikai felkészültség mellett jelentősen befolyásolja, hogy a bank a számlavezetés terén milyen piaci pozíciót tudhat magáénak. A legtöbb elektronikus bankszolgáltatás igénybevételének alapfeltétele ugyanis, hogy az ügyfél folyó vagy bankszámlával rendelkezzen az adott banknál.¹²

A számlavezetést a bankok nemcsak a törzsügyfélkör létrehozása és bővítése alapjának tekintik, amely lehetővé teszi az olcsóbb forrásokhoz való hozzájutást, hanem segít az ügyfélkockázatok mérséklésében is, hiszen nyomon követhető az ügyfelek pénzforgalma és lehetőséget nyújt egyes termékek összehangolt értékesítésére is.

Bár az elmúlt tíz évben a számlaállomány koncentrációja csökkent, még mindig meglehetősen magasnak mondható. A vállalkozói pénzforgalmi számlák piacán a bankok részesedése valamivel kiegyenlítettebb, mint a lakossági folyószámlapiac.

1999 végén Magyarországon a regisztrált gazdálkodó szervezetek száma 1017 ezer, a működő szervezeteké 774 ezer volt. Ugyanebben az időpontban a számlanyitásra kötelezett devizabelföldi szervezetek és az egyéni vállalkozók részére 820 ezer db pénzforgalmi számlát vezettek a kereskedelmi bankok. Miután a gazdálkodó szervezetek számának növekedési üteme az elmúlt években folyamatosan csökkent, a pénzforgalmi számlavezetés piacán jelentős bővülés már nem várható.

A vállalkozókkal lebonyolított tranzakciók döntő része már most is elektronikus úton bonyolódik, azonban várhatóan az értékesítési csatorna a hagyományos office-bankingről fokozatosan áttevődik az internetre. Ezt követően már csak a szolgáltatások biztonsága és ára befolyásolja az egyes bankok piaci részesedésének alakulását.

A lakossági számlavezetés piacán más a helyzet, hiszen 1999 végén a lakossági ügyfelek részére vezetett forintbankszámlák száma 5 mil-

ió volt, tehát még mindig jelentős a potenciális ügyfelek száma. Ezen a szegmensen azok a bankok tudnak komolyabb növekedést elérni, amelyeknek széles ügyfélcsoportokat sikerül megnyerniük, a versenytársakénál kedvezőbb számlavezetési kondíciókat alkalmaznak, és a számlavezetéshez kapcsolódóan több kiegészítő szolgáltatást kínálnak.

3.4. Biztonság

Az elektronikus bankszolgáltatásoknál, miután nincs személyes kapcsolat a bank és az ügyfél között nagyon fontos a biztonság kérdése. E tekintetben két alapkövetelmény van: a biztonságos adatátvitel megteremtése, valamint a tranzakcióban résztvevő felek azonosításának kérdése. Az ügyfelek szempontjából a legalapvetőbb igény, hogy rajtuk kívül senki ne indíthasson tranzakciót a számlájukról, illetéktelenek ne szerezzenek tudomást a számlájukon lebonyolított forgalomról, ne férjenek hozzá személyes adataikhoz. A bankok szempontjából pedig a leglényegesebb, hogy illetéktelen személy ne tudjon hozzáférni a bank adatbázisához, ne lehessen tranzakciókat lebonyolítani az ügyfelek számlájáról, vagy a bank belső számláiról.

Ha egy bank elektronikus bankszolgáltatást nyújt, lehetővé kell tennie a bankon kívüli hozzáférést belső hálózatához. Ilyen pl. az ATM-ek és kereskedői POS-terminálok autorizáció kérése, az ügyfelek office vagy home banking hozzáférése. Ezek a kapcsolatok két meghatározott pont közti, fix úton haladnak. A bankok az ügyfél azonosítására különböző megoldásokat alkalmaznak, attól függően, hogy az elektronikus szolgáltatás melyik formájáról van szó. A bankautomatákon keresztül lebonyolított tranzakcióknál általában elég egy négyjegyű PIN (personal identification number) kód használata, telefonbankingnél ugyanez általában a számlaszám vagy a kártyaszám és külön telefonos kód alapján történik. Az office/home banking szolgáltatás többlépcsős biztonságtechnikai rendszeren keresztül érhető el. A bank és az ügyfél közötti üzeneteket kódolják, melynek kulcsa többnyire azon a jelszón alapszik, amit az arra feljogosított személy a rendszernek megad. A vállalati felhasználók általában – biztonságosnak tekinthető – bérelt vonalakon keresztül kommu-

¹² Ez alól csak néhány kivétel van, pl a Citibank hitelkártyája esetében a elegendő az ügyfél jövedelemigazolása, ennek hiányában nagy összegű óvadék elhelyezése.

nikálnak a banki rendszerrel. Emellett a bank által adott szoftver indításához külön jelszó, továbbá aláírólemez, vagy kulcslemez szükséges, és különböző szintű jogosultságok is beépítésre kerülnek a programba. A lakossági felhasználók részére kínált home banking szolgáltatások hasonló elven működnek.

A hagyományos bankkártyákkal végzett tranzakciók és az ún. call-centereken keresztül adott megbízások biztonsága viszonylag magas kockázatúnak ítéltető. A kártya elvesztése vagy ellopása esetén az ügyfél azonosítási információit tartalmazó mágnescsík adatai számítógéppel könnyen megfejthetők, ami számos visszaélésre ad lehetőséget. A kezdeti időszakra még a bankkártyacsapások viszonylag magas száma nyomta rá a bélyegét, mára azonban már jelentősen javult a kártyás fizetések biztonsága. A visszaélések forgalomhoz mért aránya és értéke is csökkent. Az egy ügyre jutó elkövetési érték ugyanakkor nőtt. A nyílt telefonhálózaton keresztül végzett tranzakciók biztonságát veszélyezteti, hogy ma már a telefonok lehallgatásához alkalmazott technológiák is olcsón beszerezhetők, és nem igényelnek kivételesen nagy szakértelmet.

Miután a bankok a jó hírnevük védelme érdekében általában nem hozzák nyilvánosságra, ha valaki kijátssza a biztonsági rendszerüket, ezért nagyon kevés visszaélés került eddig napvilágra. A közelmúltban azonban egy újságcikk arról számolt be, hogy egy bankbiztonsági kísérlet során egy állami tulajdonban lévő részvénytársaság számítógépes szakemberei néhány perc alatt feltörték az egyik hazai nagybank központi komputerének biztonsági rendszerét, és – a bank tudtával – jogosulatlanul pénzáttalást kezdeményeztek. Ehhez csupán a home banking szolgáltatásra előfizető ügyfeleknek készített telepítő lemezre volt szükségük.

Az elektronikus értékesítési csatornákon belül az internet egy egészen más kommunikációs csatornát jelent, amelynek kockázatai lényegesen eltérnek az előzőekben említettektől, mivel a számítógépek közötti tranzakciók nem előre meghatározott útvonalon haladnak, továbbá ma már bárki megnyithatja honlapját az interneten, és kaphat elektronikus levélcímet anélkül, hogy személyazonosságát felfedné, hirtelt érdemlően igazolná. Az internet esetében a

hagyományos értékesítési csatornákkal ellentétben a visszaélésekkel kapcsolatos felelősség megállapítása nem egyértelmű, ezért a bankok a kétoldalú szerződésekben igyekeznek az ügyfelekre hárítani az esetlegesen felmerülő kárt.

Az interneten keresztül bonyolódó szolgáltatások igénybevételéhez az ügyfél azonosítására valamilyen kód, felhasználói név, illetve titkos jelszó szolgál. A banki adatbázishoz történő illetéktelen hozzáférés kivédésének egyik lényeges eleme az ún. tűzfalvédelem, amely a bank belső hálózatát leválasztja a nyilvános hálózattól. A tűzfalat többnyire arra a pontra teszik, ahol a bank adathálózata a nyilvános telefonhálózatra vagy az internetre kapcsolódik. A tűzfal egy, csak erre a célra használt eszköz, amely figyel a bejövő kapcsolatokat, nyilvántartja auditálási célból, és kiszűri, nem engedi át a belső hálózat felé a nem engedélyezettet. Ezen kívül ma már több olyan műszaki szabványokon alapuló biztonságtechnikai alkalmazás áll rendelkezésre, amely jelentősen csökkentheti az elektronikus bankolás során fellépő veszélyeket. Ilyen szabványcsoport pl. a SET,¹³ amelynek fejlesztését a nemzetközi kártyatársaságok kezdeményezték kártyalapú elektronikus szolgáltatásokra, valamint a leggyakrabban használt titkosító eljárás az SSL,¹⁴ amely a felhasználó és a szolgáltató gépe között szavatolja a titkosított adatáramlást.

Az internet kapcsán külön említést érdemel a rajta keresztül lebonyolódó kereskedelem biztonságának kérdése. Az elektronikus kereskedelemben résztvevő bankok számára a vevő és az eladó közötti fizetési megbízások teljesítése kockázatot jelenthet, mivel bizonytalan lehet a fizetési megbízást adó személye. Ezt a kockázatot jelentős mértékben csökkentheti az internetes vásárlásokra felhasználható virtuális bankkártyák alkalmazása. Ilyet jelenleg 2 bank kínál ügyfeleinek. A virtuális kártya segítségével az interneten fellelhető összes üzletben lehet vásárolni. A vásárlás megkezdésekor a kereskedő az ügyfél bankjánál visszaellenőrizheti a fedezettséget. A lebonyolítás során az ügyfél kártyaszáma nem kerül az internetre, így azt más nem szerezheti

¹³ Secure Electronic Transaction biztonsági szabvány a bankkártyalapú tranzakciók nyilvános hálózaton történő lebonyolítására.

¹⁴ Secure Socket Layer az SSL biztonságos kommunikációs kapcsolatot teremt nyílt kulcsok felhasználásával. A webszerver és a webböngésző közötti adatátvitelben az adatok titkosítására és hitelesítésére alkalmazott biztonsági technológia.

meg. A kártya használatához azonban az szükséges, hogy a kereskedők bankjai használják az elektronikus kereskedelmi azonosítót, mivel enélkül a vevő bankja nem engedélyezi a fizetést a virtuális kártyával, hiába van pénz a számlán. A kibocsátó banknak ugyanis biztosnak kell lennie abban, hogy a vásárlás az interneten keresztül bonyolódott le. Emellett a tranzakció biztonságát garantálhatja a mobiltelefonra elküldött üzenetek összekapcsolása az interneten való vásárlással. Ez azt jelenti, hogy a telefon képernyőjén megjelenő internetes tranzakció csak akkor lesz jóváírva, ha azt az ügyfél jóváhagyja.

4. Az elektronikus bankszolgáltatások kockázatai, és felügyelete

Tekintettel arra, hogy az informatikai eszközök és szolgáltatások beépülnek a banki ügyviteli folyamatokba, ezeknek a szolgáltatásoknak a nem szabályszerű működése veszélyezteti a pénzügyi prudens működését. A technika fejlődésével a bankok működését érintő kockázatok alaptípusai lényegében nem változtak meg, azonban bizonyos kockázatok jelentősége előtérbe került. Az elektronikus banki szolgáltatások tekintetében mindenképp a működési, a jogi, valamint a jó hírnév kockázata az, amelyek különösen fontosak a bankok számára. Egyes problémák több kockázati kategóriát érinthetnek, például a biztonsági előírások megsértése jogosulatlan hozzáférést eredményezhet az ügyfél számára, ez mint működési kockázat jelenik meg alapvetően, de következményeit tekintve jelenthet jogi és jó hírnév kockázatot is.

A hagyományos banki kockázatok (hitelezési, likviditási, piaci) az elektronikus banki szolgáltatások esetében is felmerülnek, de ezek gyakorlati következményei és hatásuk más, mint a korábban említetteké. A fent említett kockázatok leginkább az elektronikus pénzt kibocsátó intézményeknél jelentkezhetnek, de például a hitelezési kockázattal számolni kell a határokon átnyúló szolgáltatások esetében, amikor az igény-

lők hitelképességének megítélése valós gondot jelenthet megfelelő helyismeret hiányában.

Az elektronikus bankszolgáltatásoknál felmerülő kockázatok kezelésére nagyon lényeges a megfelelő felügyeleti szabályozási és kontrollkörnyezet kialakítása. A bázeli Bankfelügyeleti Bizottságon belül már létrehozták az elektronikus banki tevékenységekkel foglalkozó csoportot,¹⁵ amelynek feladata, hogy a felügyeletnek számára irányelveket alkosson az elektronikus banki tevékenységek felügyeletével kapcsolatban. A Bizottság szükségesnek tartja egyrészt a határon átnyúló elektronikus banki szolgáltatások területén alkalmazandó felügyeleti irányelveknek a kidolgozását, amely munkát a bankfelügyelettel és a bankokkal együtt kívánja elvégezni, másrészt a működési kockázatokkal kapcsolatban már meglévő irányelvek átdolgozását, amelyekkel a felügyelet és a bankok számára előírják a kockázatok kezelésének lépéseit, hogy azok egyértelműek és ellenőrizhetőek legyenek.

Jelenleg az elektronikus banki szolgáltatások külföldi felügyeleti ellenőrzése lényegében a már említett működési, jogi és jó hírnév kockázatok kezelésének mikéntjére irányul. A felügyelő hatóságok részben helyszíni ellenőrzésekkel, részben kérdőívek alapján alkotnak képet a bankok kockázatkezelési gyakorlatáról. Ennek keretében a biztonsági politikáról és a biztonsági intézkedésekről szóló dokumentumokat vizsgálják, hogy azok kielégítik-e azokat a követelményeket, amit elvárnak tőlük, illetve hogy hogyan alkalmazzák ezeket a gyakorlatban. Elvárják az informatikai rendszerek megfelelő hitelesítését (auditálását) és az üzletfolytonossági tervek meglétét annak érdekében, hogy a szolgáltatásokat fenn lehessen tartani üzemzavarok esetében is, különösen az időérzékeny információknál és az értéket hordozó tranzakcióknál.

Az amerikai Szövetségi Betétbiztosítási Alap (FDIC) az elektronikus banki szolgáltatások biztonságosságára és megfelelőségére kidolgozott vizsgálati eljárásainál az elektronikus csatornák kockázatoságának megfelelő vizsgálatokat végez. Az ellenőrzés kiterjed az elektronikus banki szolgáltatások tervezésére és bevezetésére, a működési, működtetési politikákra és eljárásokra, ezen belül a kockázatok becslésére, a biztonsági keretrendszerre, a hatáskörök, felelősségi körök szétosztására, valamint az alkalmazottak

¹⁵ Electronic Banking Group Initiatives and White Papers, Basel Committee for Banking Supervision, Basel October 2000.

kiképzésére és a fejlesztésekre. Ezen kívül vizsgálják a belső ellenőrzést, az intézmény által kidolgozott auditálási programot, valamint az elektronikus rendszerekkel kapcsolatos tevékenységek nyilvántartását, mivel ennek alapján lehet nyomon követni a különböző beavatkozásokat a rendszerben.

Bár a hazai gyakorlatban elég sok jogszabály foglalkozik az informatikával és az azzal összefüggő ellenőrzési kérdésekkel, a különböző törvények és jogszabályok többnyire csak általános elveket és követelményeket fogalmaznak meg, ami jelentős mértékben megnehezíti a különböző rendszerek ellenőrzését. Az informatikai biztonsággal kapcsolatos magyar szabványok is elmaradnak a nemzetközi sztenderdektől, amelyeknek ésszerű adaptációjára feltétlenül szükség van.

A felügyelet informatikai célvizsgálatai egyrészt az alapvető követelményeket vizsgáló engedélyezési eljáráshoz, másrészt a kétévente kötelezően elvégzendő ellenőrzéshez kötődnek.

A bankok prudens működésének helyszíni ellenőrzése során az informatikai rendszert is vizsgálják. A vizsgálat mindig többszintű. Először tájékozódnak arról, hogy létezik-e az informatikai rendszerek működésére/működtetésére szabályozás, kiépültek-e a szükséges ellenőrzési

pontok és eljárások, naplózzák-e a rendkívüli eseményeket. A második lépésben, amelyre akkor kerül sor, ha problémát tapasztaltak a tájékozódás alkalmával, áttekintik az informatikai és információs biztonság kontrolljait és azok működését. A bankoktól kérdőívekkel szereznek információt, amelyet kiegészítenek a sajtóból és egyéb forrásokból begyűjtött adatokkal. Az ellenőrzések során szerzett tapasztalatokat, illetve annak eredményeit a későbbi ellenőrzések alkalmával is felhasználják. A kérdőívek kialakításánál az az elv, hogy a válaszadó ne csak kitöltse, hanem tanuljon is belőle. Az ellenőrzések közben szerzett tapasztalatok alapját képezhetik a bankok számára e tevékenységekre előírt kockázatkezelési irányelvek kidolgozásának.

A felügyelet az MNB-vel együttműködve 2000. évvel kapcsolatos dátumkezelési probléma alkalmával adott ki irányelveket és kérdőívet a bankok számára, hogy felmérjék számítástechnikai rendszereik kockázatát. A bankoknak szabályzatokat, eljárásokat kellett készíteniük arra az esetre, ha a pénzforgalmi szolgáltatásokban technikai okok miatt zavar keletkezik. A bankok az 1999-ben elvégzett munka eredményeként ma már rendelkeznek üzletfolytonossági tervekkel, amelyekkel szükséghelyzetben is fenn tudják tartani alapvető pénzforgalmi szolgáltatásukat.

Felhasznált irodalom

BANA K., Allan & Overy: A jogszabályok hálójában Pénz a Hálón Bank és Tőzsde 2000/II november 30–31.p.
 Biztonsági szabványok és direktívák <http://informatika.bke.hu/szakirany/Forintos>
 Zsolt/ebank/biztonsag.htm
 Electronic Banking Group Initiatives and White Paper Basel Committee for Banking Supervision Basel, October 2000
 Electronic Banking Safety and Soundness Examination Procedures, Federal Deposit Insurance Corporation 1998 June
 Internet banking jogászok mondják, Pénz a Hálón Bank és Tőzsde különszáma 2000/2 november p.32-33.
 JOBBÁGY S.:Merre vagy Európa? in: Pénz a hálón Bank és Tőzsde különszáma 2000/1. p.24–25.
 KÓVÁRI GÁBOR: Bank és Internet Bankszemle 1997/5-6

LOCSMÁNDI M.: Elektronikus iratok in: Pénz a hálón Bank és Tőzsde különszáma 2000/1. p.8–9
 MIHÁLYI JUDIT: Banki termékek értékesítésének elektronikus csatornái Bankszemle 1997/5–6
 MOLNÁR MÁTÉ: Helyzetkép a Magyarországon működő bankok informatikai rendszereiről Bankvilág 1997/2
 Risk Management for Electronic Banking and Electronic Money Activities Basle Committee on Banking Supervision, Basle 1998 March 17p.
 SZABÓ KRISTÓF: Az internet terjedése a hazai bankszektorban Bankszemle 2000/6
 The effects of technology on the EU banking systems, ECB July 1999.
<http://www.arraydev.com/commerce/JUBC/9909–05.htm>
 VEREBICS J.: Az elektronikus kereskedelem jogi kérdései Kutatási jelentés 1. ITTK Informatikai műhely, Budapest 1999. április p.22-45.

A kiadványt szerkesztette, tördelte és az internetre előkészítette a Magyar Nemzeti Bank Tájékoztatási osztály kiadványi csoportja.